

**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI**

İYİLİK AYI RAMAZAN

Prof. Dr. İsmail Lütü ÇAKAN

Genel Yayın No: **2697**

Halk Kitapları: **768**

Yayın Yönetmeni: **Cafer Tayyar DOYMAZ**

Yayın Koordinatörü: **Önder ÖZKAN**

Editör: **Dr. Hale ŞAHİN**

Tashi: **Ali AYGÜN**

Grafik & Tasarım: **Ali YÜCEER**

Baskı: TDV Yay. Mat. Tic. İşl.

Ostim OSB Mah. 1256 Cadde No: 11

Yenimahalle/Ankara

Tel: (0 312) 354 91 31

Sertifika No: 48058

© Diyanet İşleri Başkanlığı

1. Baskı, Şubat 2025

ISBN: 978-625-435-861-6

2025-06-Y-0003-2697

Sertifika No: 46325

Eser Yayın Kurulu Kararı: 17.01.2025/12

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0 312) 294 43 93 Faks: (0 312) 294 42 57

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

İyilik Ayı
Ramazan

Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN

İçindekiler

TAKDİM.....	7
SUNUŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE RAMAZAN VE İYİLİK

KUR'AN-I KERİM'DE RAMAZAN	21
ORUÇ	24
FİDYE	31
TERAVİH NAMAZI	31
KADİR GECESİ.....	33
İTİKÂF.....	39
FİTİR SADAKASI	41
MUKABELE	41
ORUÇ TUTMAK FİDYE VERMEKTEN DAHA HAYIRLIDIR....	42
KUR'AN-I KERİM'DE İYİLİK.....	45
KUR'AN-I KERİM'DE İYİLER	55
RAHMÂN'IN HAS KULLARI	59

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNET-İ SENİYYEDE RAMAZAN VE İYİLİK

SÜNNET-İ SENİYYEDE RAMAZAN.....	65
HAZRETİ PEYGAMBER'İN RAMAZAN HUTBESİ.....	67
RAMAZAN ÖZLEMİ	77

SÜNNET-İ SENİYYEDE İYİLİK.....	79
İYİLİK ÇEŞİT ÇEŞİTTİR.....	82
İYİLİĞE NİYET ETMEK DE İYİLİKTİR.....	87
SADAKANIN YA DA İYİLİĞİN İYİSİ.....	89
KÖTÜLÜĞE İYİLİKLE KARŞILIK VERMEK.....	90
İSLAM KÖPRÜSÜ: ZEKÂT.....	92
PAYLAŞMA ERDEMİ (MAL VE BİLGİ PAYLAŞIMI).....	97
MÜSLÜMAN'IN SIKINTISINI GİDERMEK.....	101
İNFAK MALI KORUR.....	105
İNFAKIN HAYRI İNFAK EDENEDİR.....	108
İYİLİK/İHSAN KURUMU: VAKIF.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAMAZAN VE İYİLİK ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

RAMAZAN VE İYİLİK.....	121
İYİLİĞİN KÜÇÜĞÜ OLMAZ.....	122
RAMAZAN'IN GETİRDİKLERİ.....	126
RAMAZAN'IN KAZANDIRDIKLARI.....	129
DURUM TESPİTİ VE MUHASEBESİ.....	129
ARINMA MEVSİMİ.....	134
RAMAZAN'DA DEĞİLSE PEKİ NE ZAMAN?.....	137
MURAKABE YA DA MAİYYETULLAH BİLİNCİ.....	139
HASBİLİK VE HESABİLİK.....	144
AHLAK GÜZELLİĞİ: ET-TA'ZİM Lİ EMRİLLAH VE'Ş-ŞEFAKATÜ ALÂ HALKİLLAH.....	148
HAYRA ÇAĞRI: EMİR Bİ'L-MA'RUF VE NEHİY ANİ'L-MÜNKER, TEBLİĞ VE İRŞAD HİZMETİ.....	154
ZAMANLAMA.....	165
MÜSLÜMAN VAKTİ.....	169
SONUÇ.....	179
KIRK CÜMLEDE İYİ MÜSLÜMAN.....	179
KAYNAKLAR.....	183

TAKDİM

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyamet İşleri Başkanı

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere insan mükerrem bir varlık olarak yaratılmıştır. Mükerrem olmak, varlıklarla ilişkide kerem sahibi olmaktır. Muhtaçlarla, mazlumlarla, mahzun gönüllerle beraber olmak; onlara değer vermek demektir. Mükerrem olmak, iyi insan olmak, iyilik yolunda yürümektir. Herkese gönlünü açmak, karşılıksız sevmek ve Allah'ın ihsan ettiği nimetlerden ihsan bilinciyle vermeyi bilmek demektir. Allah Teâlâ: *“Hanginizin daha güzel işler yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.”* (Mülk, 67/2) ayetiyle ölümü ve hayatı yaratmasındaki hikmetin, insanın iyilikle sınanması olduğuna dikkat çekmektedir.

İslam'ın temel hedeflerinden biri, yeryüzünde iyiliği, güzelliği ve güzel ahlakı yaymak; kötülüğü ve çirkinliği de ortadan kaldırmaktır. Kur'an-ı Kerim'de müminlere ihmal edilemez bir sorumluluk olarak yüklenen *“emir bi'l-maruf nehiy ani'l-münker”* görevi de söz konusu hedefin, el birliğiyle gerçekleştirilmesine yöneliktir. Bu bağlamda iyiliğin çizgisinde yaşamak ve iyiliğin egemenliğinde yaşanabilir bir dünya inşa etmek için çalışmak, Müslümanların iman ve kulluk görevidir.

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere en güzel şekilde yaratılan insanoğlu birtakım özellikler, sorumluluklar ve yetkilerle donatılarak dünya sahnesinde yerini almıştır. Şüphesiz ki Allah'ın mülkünden olan bu imkân ve nimetler bir amaca bağlı olarak insanoğlunun emanetine verilmiş ve insan, bunlar üzerinde, Allah'ın irade ve rızasına uygun bir şekilde tasarruf etmekle yükümlü tutulmuştur.

Mülkün gerçek sahibi hiç şüphesiz Yüce Allah'tır. İnsan her tasarrufunda bu bilinçle hareket etmek durumundadır. Allah'ın mülkü üzerinde tasarrufta bulunurken diğer varlıkların hakkını da gözetmek mecburiyetindedir. Bu tavır, iyiliğin ve iyi insan olmanın en temel şartıdır. Nitekim Cenab-ı Hak, insanı cimrilikten, bencillikten sakındırarak bütün mahlukata karşı iyilik yapmaya yöneltmektedir. İyilik ve takvada yardımlaşmayı emretmektedir. *“İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun...”* (Mâide, 5/2), *“Kim zerre miktan hayır yapmışsa karşılığını görür.”* ayetleriyle bizleri iyiliğe teşvik etmektedir. (Zilzâl, 99/7)

İyilik, Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla O'nun bahşettiği nimet ve imkânları paylaşmaktır. Mazluma, muhtaca, yetime, yoksula kol kanat germektir. Kimsesize kimse olmaktır. İyilik, sadece maddi imkânlarla da sınırlı değildir. Bazen içten bir tebessüm, bazen samimi bir duadır iyilik. Bazen bir hüznü, bir acıyı paylaşmak yahut bir sevince ortak olmaktır.

Bugün ne yazık ki insanlığın en büyük sorunu, iyiliğe uzaklığı, merhamete ilgisizliği, sevgiye susamışlığıdır. Kalbe hayat veren bu bereket pınarlarına yabancılaşmıştır. Dünyanın üzerine bir kâbus gibi çöken huzursuzluğun, öfke ve ihtiras nöbetlerinin, şiddet fırtınalarının en temel sebebi de budur. İnsanların iyilikten, adaletten, merhametten, şefkatten uzaklaşmış olmalarıdır. Zira iyilikten uzak kalmak, insanlıktan uzak kalmaktır; iyiliğe yabancı kalmak, insanlığa yabancı kalmaktır. Yüce dinimiz İslam

bu kuraklığı yeşertmek ve bu aç gözlülüğü gidermek için iyiliği bir hayat biçimi olarak insanlığa teklif etmektedir. Bizlere, iyiliğin zirvesi olan isar ahlakını kuşanmak suretiyle başkalarını kendimize tercih etmeyi kurtuluş yolu olarak göstermektedir. Bir davranışın “iyilik” diye nitelenebilmesi için vazgeçilmez şartın samimiyet olduğunu, gösterişe ve dünyevi hiçbir beklentiye düşmeden, ihlas, takva ve ihsan şuuruyla yapılmış olması gerektiğini öğretmektedir.

İyilik medeniyetinin mensupları olarak bugün bizlere düşen, bu inancı, ideali ve ahlaki bütün dünyaya egemen kılmaktır. Yeryüzünde umudu, kardeşliği, sevgiyi çoğaltmaktır. İslam'ın paylaşma mefkûresini ve ecdadımızın iyilik mirasını emanet bilinciyle günümüze ve geleceğe taşımaktır. İnsanlığı örseleyen her türlü şiddet sarmalına ve nefret girdabına karşı insanoğlunun en değerli yanı olan şefkat ve merhamet duygusunu en güçlü hâle getirmektir.

Kur'an ve sünnetin rehberliği, bizlere, insan onurunu incitmeden iyilik yapmayı ve buna özen göstermeyi öğretmiştir. Temelleri Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanan İslam medeniyeti bunu temin etmek üzere tarih boyunca her alanda yüzlerce vakıf kurmuş ve bu vakıflar marifetiyle iyilik hareketini kurumsallaştırmıştır. Ayrıca Müslümanlar, İslam dininin hayırda yarışma ilkesinden hareketle, imarethaneler, şifahaneler, düşkünler evi, aşevi, cami, okul, sebil, köprü gibi birçok eser tesis etmişlerdir. Mensubu olduğumuz inanç ve medeniyet, bizlere iyiliği daha da güçlendirmek, iyilik kervanını yeryüzünün her yerine ulaştırmak ve kötülüğe yer bırakmamak için el birliğiyle çalışma sorumluluğu yüklemektedir.

Kötülüklerle mücadelede en etkin ve doğru yöntem, iyiliğin yaygınlaşması için hep birlikte çalışmaktır. Yüce Rabbimizin emrettiği üzere “kötülüğü iyilikle savmak”tır. Biliyoruz ki iyilik ötelendiğinde ve ihmal edildiğinde kötülük kendine

zemin bulmaktadır. Dolayısıyla kötülüklerin yeryüzünü kuşattığı, vicdanları esir aldığı günümüzde iyiliği yeniden hayata hâkim kılmak adına zihinlerde ve gönüllerde güçlü bir farkındalık oluşturmak zorundayız. Bir iyilik seferberliği başlatarak, iyilik bilinci ve gayretiyle hayatı ve yeryüzünü hep birlikte güzelleştirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü dünyayı, paylaşıldıkça çoğalan iyilik değiştirecektir.

Bu vesileyle, bu sene Ramazan ayı temasını “İyilik Ayı Ramazan” olarak belirledik. Her alanda iyilik ahlakına ve iyiliğin gücüne vurgu yaparak farkındalığımızı güçlendirmeye çalışacağız.

Elinizdeki eser bu hususa özel olarak kaleme alınmış kıymetli bir çalışmadır. Eserin müellifi kıymetli Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan Hocamıza şükranlarını sunuyor, iyilik bilincine ve iyiliğin hayatı güzelleştiren yönüne önemli katkılar sunacağına inanıyorum.

Allah, iyilerin yardımcısıdır ve bu yolda rızası için çalışanları asla yalnız bırakmayacaktır.

Allah Teâlâ buyuruyor:

“Ramazan ayı, insanlara rehber, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur’an’ın indirildiği aydır.” (Bakara, 2/185)

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyuruyor:

“Oruç kalkandır.” (Buhârî, Savm, 2; Müslim, Sıyâm, 161-162)

Abdullah İbn Abbâs *radiyallahu anhümâ* anlatıyor:

“Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* halkın en cömertiydi. Onun en cömert olduğu zaman da Ramazan’dı. Ramazan Cebrâil ile buluştukları aydı. Cebrâil *aleyhisselâm* her gece Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e gelir, kendisiyle Kur’an-ı Kerim’i müzakere ve mukabele ederdi. Bundan dolayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hayr/iyilik yapmakta, esmek için engel tanımayan bereketli rüzgârdan daha cömert davranırdı.” (Buhârî, Bed’ü’l-vahy, 5, Savm 7; Müslim, Fezâil, 50)

Müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır değerlendiriyor:

“İman mebde-i din, birr (iyilik) gaye-i din demektir.” (*Hak Dini Kur’an Dili*, II, 1146)

SUNUŞ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

“İyilik Ayı Ramazan” ifadesi, hiç kuşkusuz iyiliğin sadece Ramazan ayı ile sınırlı bir erdem olduğu anlamına gelmez. İyilik her zaman ve her yerde aranan geçerli bir güzellik ve fazilettir. Hatta her insanın yapabileceği ve her insana yapılabilecek bir iyilik türü daima söz konusudur. Çünkü bir anlamda iyilik insanlık ülküsü, ihtiyacı ve idealidir.

Müslüman için ise iyilik hayat gayesi ve sınavıdır. Çünkü Yüce Yaratıcı, Mülk suresinin hemen başında ikinci ayet-i kerimede “Ölümü de hayatı da hangimizin daha güzel/iyi (ahsen) amel-ler/işler yapacağını denemek ve ortaya çıkarmak için yarattığını” bildirmektedir.¹

Hayatın amacı bu olmakla birlikte her şeyin en değerli olduğu bir zaman daima vardır. İyilik erdem ve eylemlerinin de daha büyük bir değer kazandığı anlar ve durumlarla karşılaşmaktadır. İyilik erdeminin en değerli olduğu zaman kesiti, örnek kul-son resül Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin *شَهْرُ أُمَّتِي* “ümmetimin ayı”² diye *ümmetin değerlendirmesi gereğine işaret buyurduğu kulluk yoğun bir ay* olan Ramazan’dır. “İyilik Ayı Ramazan” ifadesiyle bizim kastettiğimiz anlam da budur. Dolayısıyla “İyilik

1 Bu iyilik imtihanı için ayrıca bk. Hüd, 11/7.

2 Beyhaki, *Fezailü'l-evkât*, 95.

Ayı Ramazan” ifadesini biz, iyi olma ve iyilik yapma zamanı anlamında değerlendireceğiz.

Gerçi iyi olan iyilik yapar; iyilik yapan da iyi kabul edilir. O hâlde bu iki olgu birbirine bağlıdır ve biri ötekini gerektirir. Biz yine de meseleyi anlaşılabilirlik bakımından bu iki aşama esasına göre değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Böyle olunca da “İyilik Ayı Ramazan”ı “iyileşme ve iyilik yapma vakti” diye tanımlamak istiyoruz.

“İbadet ve taat zamanının, Allah Teâlâ’nın herhangi bir nimet ve lutfunu hatırlatan bir vakit olması”³ fikrinden hareketle Ramazan ayına baktığımızda, Kur’an-ı Kerim’in onda indirildiğini görmekteyiz. Kur’an’ın bu ayda inmesi demek, İslam’ın ve İslam ümmetinin ortaya çıkış zamanı demektir. İşte bu varoluşsal nimeti hatırlatmak üzere oruç tutulması bu ayda farz kılınmıştır.

Aynı şekilde ibadet zamanının, peygamberlerden birinin taatinin kabul edildiğini hatırlatan vakit olması da önemlidir. Kurbanın Hz. İbrahim ve İsmail’in Allah emrine teslimiyetlerinin kabulünü hatırlatan bir ibadet olması gibi.

Yine taatlerin yerine getirilmesi o vakitte dinin nişanelerinden (şeâir) birini yüceltme manası taşıması da vakit-taat ilişkisi açısından önemlidir. Ramazan Bayramı’nda, bayram namazı öncesi fitır sadakası verilmesi ve bayram namazı kılınması Ramazan nimetine şükür anlamı taşır.

Ayrıca ibadet vaktinin öteden beri uygulanan bir kulluğun bir taat türünün devamını hatırlatan yönü bulunmalıdır. Ayet-i kerimede oruç ibadeti için “sizden öncekilere farz kılındığı gibi”⁴ buyrulmuş olması bunun en belirgin örneğidir.

Yukarıdan beri doğrudan ya da dolaylı olarak Ramazan ayının “vakit niteliği ya da değeri” bakımından sıraladığımız önem

3 bk. ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, I, 200.

4 Bakara, 2/183.

arz eden kayıtlara⁵ son olarak Kur'an-ı Kerim'de ismi açıkça zikredilen Ramazan'dan başka bir ayın olmadığı gerçeğini de eklemek gerekmektedir.

Yüce Rabbimiz Ramazan ayını "hidayetin ve hak-batıl ayrımının apaçık delilleri ve insanlara rehber olmak üzere Kur'an'ın indirildiği aydır"⁶ diye tanıtmış, Ramazan'ın ne denli bir iyilik ve lütuf ayı olduğunu "Kur'an'ın nüzul zamanı" olmasıyla açıklamıştır. Ayrıca "bin aydan daha hayırlı Kadir Gecesi'ni"⁷ içermesini de bir başka iyilik ve lütuf niteliğinin göstergesi olarak bildirmiştir.

Ramazan'da indirilen Kur'an'ın muhatap ve mübelliği Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz hakkında da Rabbimiz "Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur."⁸ buyurmuş; ilk iki ayette doğrudan, üçüncüsünde de elçisinin işlevlerini bildirmek suretiyle dolaylı olarak Ramazan ayının asli değerini açıklamıştır.

Bu aslî ve zatî değer unsurlarının uzantısı olarak biz Müslümanlar açısından Ramazan'ın iyilik ayı olması konusunda akla gelen noktalara şöyle işaret etmek mümkündür:

Ramazan'ın iyiliği, Ramazan'da yaşayan Müslümanların iyiliği ile görünürlük kazanır.

Ramazan, "iyiliği teşvik zamanı ve ortamı" anlamında iyilik ayıdır.

Bu da başta tebliğ, irşad ve davet hizmetleri olmak üzere iyilik mevsimi ve etkinliklerini ifade eden bir tespit anlamındadır. Yani hayra çağrı, emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker iyiliğinin öne çıktığı bir ay demektir. Bu hizmet, Diyanet İşleri

5 Geniş bilgi için bk. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, I, 200; (M. Erdoğan Tercümesi, I, 366-367).

6 Bakara, 2/185.

7 bk. Kadir Süresi.

8 Âl-i İmrân, 3/164.

Başkanlığının toplumu din yönünden aydınlatma temel görevinin tanımı anlamındadır.

Bu açıdan din görevlilerinin iyiliğe delalet eden bir kadro olarak toplumda daha yoğun hizmete soyundukları ay olmaktadır Ramazan.

“Allah emirlerine saygı, yarattıklarına şefkat göstermek” (etta’zîm li emrillah ve’s-şefakatü alâ halkillah) diye tanımlanan “ahlak”ın güzelliklerinin farkına varma, bunları diğer zamanlara nispetle daha büyük ölçüde yaşama ve bireyi, toplumu, ümmeti kapsama zamanı anlamında iyilik ayıdır Ramazan.

“*Ey inananlar, İslam’ın barış ve huzur iklimine hep birlikte tam olarak girin.*” davetinin ciddi anlamda yaşandığı bir örnek zaman kesiti olarak iyilik ayıdır Ramazan.

İyilik kavramıyla ilgili terimlerin âdeta canlanıp hayat bulduğu zaman kesiti anlamında “canlı iyilik vakti” demektir Ramazan.

Vaktin, “Müslüman vakti” niteliğine bürünmesi ve görünmesi anlamında iyilik ayıdır Ramazan.

Uhrevileşme gayretlerinin arttığı, dünyevileşme eğiliminin kısmen de olsa azaldığı bir zaman dilimi anlamında iyilik ayıdır Ramazan.

Dünyevileşme ve doyumsuzluğa direnme eyleminin ya da zühdi yaklaşımın büyük ölçüde toplumca benimsendiği zaman kesiti olarak iyilik ayıdır Ramazan.

Saflaşma, arınma, dayanışma, dirilme zamanı olarak iyilik ayıdır Ramazan.

Anlatılmaz yaşanır bir iyilik ortamı anlamında iyilik ayıdır Ramazan.

Şer odaklarının etkisizleştiği zaman anlamında iyilik ayıdır Ramazan.

İyilerin gayrete gelmesi dolayısıyla kötülerin faaliyetinin azaldığı zaman olarak iyilik ayıdır Ramazan.

Yaratmanın olduğu gibi yönetmenin de Allah'a ait olduğu ¹⁰أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ bilincine erme imkânı sunduğu için eşsiz bir iyilik ayıdır Ramazan.

Oruç ve imsak ile vaktin bereketinin farkına varma zamanıdır Ramazan.

İyilik yapma eğitimi alma, iyiliğe alışma zamanıdır. Yani “sarp yokuşu”¹¹ aşma zamanı anlamında iyilik ayıdır.

Özdenetim/murâkabe ve muhâsebe günleri anlamında iyilik ayıdır Ramazan.

Korunma, diğer aylara yönelik olarak iyiliklerle donanma ayıdır Ramazan. Kulluğun kalkını orucu kuşanma ayıdır Ramazan. Oruçla sıhhat bulma zamanıdır Ramazan.

Dayanıklı Müslüman olma, günah ve yasaklara sabretme; musibet ve belalara direnme, emir ve farzların yerine getirilmesindeki güçlüklerle dayanma gibi sabrı tüm çeşitleriyle yaşama ve sabredenlere yönelik ilahi yardımı hissetme ayıdır Ramazan.

Netice itibarıyla ilke olarak kapsamlı, uygulama olarak da yaygın bir iyilik ayıdır Ramazan.

10 bk. Arâf, 7/54.

11 bk. Beled, 90/11-17.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE RAMAZAN VE İYİLİK

KUR'AN-I KERİM'DE RAMAZAN

Hicri takvimde yer alan aylar arasında Kur'an-ı Kerim'de şehru Ramazan, "Ramazan ayı" diye açıkça adı geçen, Kur'an'ın indirildiği ve oruç ibadetinin farz kılındığı ay olması, içinde "bin aydan daha hayırlı" Kadir Gecesi'nin bulunması gibi değerini gösteren özelliklerin açıklandığı tek ay, Ramazan ayıdır.¹ Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ
أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ
لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى
وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ
فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ
وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah'a karşı gelmekten korunmanız diye, size de farz kılındı.

Oruç günleri sayılıdır. Ancak hasta olan veya yolculuğa çıkıp da oruç tutamayanlarınız, tutamadığı oruçları diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar ise her oruç için bir fakiri doyuracak kadar fidye

1 bk. Bakara, 2/185.

verir. Kim gönlünden koparak fazla fazla verirse, kendisi için daha hayırlı olur. Ama oruç tutmanız, bir bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır.

Ramazan, hidâyetin ve hak-bâtil ayırımının apaçık delilleri ve insanlara rehber olmak üzere Kur'an'ın indirildiği aydır. İşte bu sebeple, içinizden ramazan ayına erişen orucunu tutsun. Ancak hasta veya yolcu olup da oruç tutamayan kimse, tutamadığı oruçları başka günlerde tutsun. Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez; ama O, sayılı günleri oruçlu geçirmenizi, size doğru yolu gösterdiği için de Allah'ın yüceliğini tanımanızı ve kendisine şükretmenizi ister.”²

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِنَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِنَاسٍ
لَهُنَّ عِلْمٌ اللَّهُ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ
بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْحَيْطُ
الْأَبْيَضُ مِنَ الْحَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا
تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize ilişkide bulunmanız size helâl kılındı. Onlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbise gibisiniz. Allah, nefislerinize karşı koyamayacağınızı bildiği için tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Şimdi eşlerinize beraber olabilir ve Allah'ın sizin için yazıp takdir ettiğini isteyebilirsiniz. Fecrin, beyaz ipliğe benzeyen aydınlığı siyah ipliğe benzeyen gece karanlığından aynlıncaya kadar yiyip için ve orucu ertesi akşama kadar tutmaya devam edin. Mescidlerde itikâfa çekildiğinizde eşlerinize ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın belirlediği sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte Allah kendisine karşı gelmekten sakınsınlar diye âyetlerini insanlara böyle açıklar.”³

2 Bakara, 2/183-185.

3 Bakara, 2/187.

Ayrıca bir ayette *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ* “Biz Kur’an’ı mübârek bir gecede indirdik.”⁴, bir diğerinde *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ* “Biz Kur’an’ı Kadir Gecesi’nde indirdik.”⁵ buyrulmak suretiyle Ramazan ayından da dolaylı olarak bahsedilmiştir.⁶

Kadir Gecesi’nin hem Kadir suresinde hem de hadis-i şeriflerde “bin aydan daha hayırlı olduğu” bildirilmek suretiyle⁷ özelde Leyle-i Kadr’in genelde Ramazan ayının değeri açıklanmıştır.

Öte yandan “insanlara doğru yolu gösterip hakkı batıldan ayırmanın” Kur’an-ı Kerim’in temel niteliği olduğunun bildirilmesi de böylesi müstesna bir hidayet rehberinin gönderilme zamanı olması dolayısıyla Ramazan’ın değerinin diğer aylara nispetle pek yüksek olduğunu açıklamak anlamına gelmektedir.

İslam’ın beş esasından biri olan oruç ibadetinin bu ayda yeri- ne getiriliyor olması da onun yüksek değerinin fiilî göstergesidir.

Ayrıca Kur’an-ı Kerim’in üstün nitelikleri ve işlevleriyle ilgili ayet-i cilileler göz önüne getirildiğinde⁸ o fazilet ve üstünlüklerin dolaylı olarak Ramazan ayı için de birer fazilet ve değer niteliği taşıdığı anlaşılacaktır. Çünkü Allah Teâlâ Ramazan ayını ismen zikredip tanıtırken Kur’an’ın onda indirildiğini bildirmiştir.

Ramazan ayının müstesna konumu, kimi Müslüman şairler tarafından şiirlerinde Ramazan’ı münâcât tarzında vesile niteliğinde zikretmelerine sebep olmuştur. Merhum Mehmed Âkif’in,

Yâ Rab, şu muazzam Ramazan hürmetine

Kaldır aradan vahdete hâil ne ise

4 Duhân, 44/3.

5 Kadir, 97/1.

6 Kur’an, Mekke’de milâdî 610 yılı Ramazan ayında indirilmeye başlamıştır.

7 Nesâî, Sıyâm, 5; İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 191-192.

8 Böyle toplu bir değerlendirme için bk. İ. L. Çakan, “Kur’an-ı Kerim’in Âyetlerle Tanımı”, *Kur’an-ı Kerim’den Tespitler Münminlere Diriliş Çağrısı* (İstanbul, 2023), 27-34.

Yâ Râb, şu asırlarca süren tefrikadan

*Artık ezilip düşmesin ümmet ye'se.*⁹

diye 1900'lü yılların başında yazmış olduğu şiiri buna güzel bir örnektir.

“Kur'an-ı Kerim'de Ramazan” başlığının pek tabii olarak söz edilmesi gerekli içeriğinin başında, “İçinizden Ramazan ayına erişen orucunu tutsun.” emr-i ilahisi dolayısıyla oruç ibadeti yer almaktadır.

ORUÇ

Esasen Ramazan geceleri ve sahur vakti,¹⁰ fidye ve keffaret konuları dışında¹¹ oruçtan ve özellikle Ramazan ayından yukarıdaki ayet-i kerimelerden başka ayetlerde söz edilmemektedir. Ramazan ve oruç ile ilgili muhteva metin ve meallerini verdiğimiz dört ayet-i kerimede açıklanmış bulunmaktadır.

Bu sebeple “Kur'an-ı Kerim'de Ramazan” başlığının ayrılmaz niteliği olarak İslam'ın beş esasından biri olan “oruç”u burada özetle değerlendireceğiz.

Ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerdeki ifadesiyle sıyam ve savm diye geçen ve dilimizde oruç olarak karşılık bulmuş olan, Ramazan ayı ile yoğun olarak gündemimize giren oruç ibadeti, hicretten sonra ikinci yılın Şaban ayında Medine'de farz kılınmıştır. O yıldan beri Müslümanlar Ramazan ayında oruçlarını tutup Müslümanlığın temel şartlarından birini yerine getirmektedirler.

Ayet-i kerimede oruç ibadetinin amacı açıklanırken “ittikâ” kelimesi kullanılmak suretiyle hem oruç emrine hem de oruç yasaklarına uymanın Allah'ın koyduğu sınırlara riayet etmek

9 Sırat-ı müstakim, C 5, No. 105, s. 1, 4 Ramazan 1328/26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910).

10 bk. Bakara, 2/187.

11 bk. Bakara, 2/196; Nisâ, 4/92; Mâide, 5/89, 95; Mücadele, 58/4.

anlamı içinde orucun, Allah saygısı demek olan takva ile irtibatına dikkat çekilmiştir. Bu, orucun ve dolayısıyla Ramazan ayının müminlere kulluk bilinci noktasında sağladığı büyük bir erdem ve iyiliktir.

Öte yandan oruç, verdiği nimetler ve oruç emriyle zorluk değil kolaylık murad etmiş olmasından dolayı Allah'a şükür borcunun ödenmesi anlamı da taşımaktadır. Zira istatistiğe sığmayan ilahi nimetlerin¹² kıymeti, nefse zor gelecek bir ortam ve şekilde bunlardan uzak durmakla daha iyi anlaşılır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz de hadislerinde doğrudan orucun, dolaylı olarak da Ramazan'ın oruç tutan müminlere kazandırdığı iyilik ve erdemlere işaret etmiştir. Bu cümleden olarak samimi bir imanla ve karşılığını sadece Allah'tan bekleyip (*imanan ve'htisâben*) O'nun hoşnutluğunu elde etmek üzere ramazan ayını oruçlu geçirenlerin günahlarının bağışlanacağını¹³ ve cennete oruçlulara özel Reyân kapısından gireceklerini müjdelemiştir.¹⁴ Ayrıca orucun peşin bir iyiliği olarak da sağlık sıhhat vesilesi olduğunu bildirmiştir.¹⁵

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz bir keresinde de oruç ibadetinin çok önemli bir başka koruyucu özelliğini *الصِّيَامُ جُنَّةٌ* “Oruç kalkandır.”¹⁶ diye bildirmiştir.

Orucun farz-nafile her iki çeşidini de kapsamak üzere Peygamber Efendimiz tarafından “kalkan” diye değerlendirilmiş

12 bk. İbrâhîm, 14/34; Nahl, 16/18.

13 bk. Buhârî, Savm, 2, 4, 6, 9; Nesâî, Sıyâm, 39.

14 bk. Buhârî, Savm, 4.

15 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 174; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, III, 179; Ebu Nuaym el-İsbahânî, *et-Tıbbu'n-nebevî*, I, 236.

16 Buhârî, Savm, 2, Tevhid, 35; Müslim, Sıyâm, 162; Ebû Dâvûd, Savm, 25; Tirmizî, Cum'a, 79, Savm 54, İmân, 8; İbn Mâce, Sıyâm, I, Fiten, 12, Zühd, 22; Dârimî, Savm, 27, 50; Mâlik, *Muvatta'*, Sıyâm, 57.

olması, fevkalade dikkat çekici bir tespit, teşbih ve çok ciddi bir uyarı niteliğindedir.¹⁷

Edebî yönden teşbih-i belîğ¹⁸ niteliğindeki “Oruç kalkandır.” hadis-i şerifinin ifade gücü ve güzelliği yanında ihtiva ettiği engin manayı iyice kavrayabilmek için önce oruç kelimesinin içinde yer aldığı başka birkaç rivayete daha işaret etmekte fayda vardır:

“Oruç kalkandır. Oruçlu kötü söz söylemesin. Oruçlu kendisine ilişmek isteyenlere iki kez ‘Ben oruçluyum.’ desin.”

Bazı rivayetlerde de orucun, *الْصَّوْمُ جُنَّةٌ حَصِينَةٌ* “mükemmel bir kalkan”,¹⁹ *كَجُنَّةٍ أَحَدِكُمْ* “cehenneme karşı bir kalkan”, *مِنَ النَّارِ* “sizden birinizin savaş için kullandığı gibi bir kalkan”²⁰ olarak tanıtıldığını görmekteyiz. Yani hadis-i şerifte kalkana benzetilen oruçta öne çıkan anlam ve işlev, korumaktır.

Bu tanımlar, koruma işlevinin iyice anlaşılmasını sağladığı gibi, işin âhîret boyutunu da “cehennem azabına kalkan” olmak diye açıkça ortaya koymaktadır. Yani oruç, kişiyi düşmanın yaralayıcı hamlesinden koruyan kalkan misali insanı dünyada elem, keder ve stresten koruduğu gibi âhîrette de cehennem ateşinden koruma özelliği olan -kalkan niteliğinde- bir ibadettir. Bu anlamıyla oruç, bizim için iki cihanda koruma kalkanimiz demektir.

Bu noktada şu hadis-i kudîsi duruma gerekçeli olarak dikkat çekmektedir: *الْصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْرِي بِهِ يَدْعُ شَهْوَتَهُ وَأَكْلَهُ وَشُرْبَهُ مِنْ أَجْلِي*

17 Siper ve örtü diye de tercüme edilecek olan “cünne” kelimesini Peygamberimiz *oruc*’un yanında bir de *imam* (halife, emir, komutan, yönetici) için kullanmıştır (bk. Buhârî, Cihâd, 109; Müslim, İmâre, 43; Ebû Dâvûd, Cihad, 151; Nesâî, Bey’at, 30).

18 Teşbih, Beyan ilmi tabiri olarak aralarında ya gerçekten ya da mecâzen ilgi-ilişki bulunan şeyleri birbirine benzetmektir. Teşbih-i belîğ ise sadece benzeyen ve kendisine benzetilenle yapılan benzetmedir. Bu teşbihte benzetme yönü (vech-i şebeh) ve benzetme edatı (edat-ı teşbih) zikredilmaz. Teşbih-i belîğ şimdilerde *yalın benzetme* de denilmektedir.

19 İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu’l-ulâm ve’l-hikem*, 272.

20 bk. Nesâî, *Sünen*, VII, 415.

çekilmekte ve olumsuz etkileri önlenmekte, bir tür sıkıyönetime tabi tutulmaktadır. Bu da orucun insan ruhunu, duygu ve düşüncelerini ve dolayısıyla günlük hayatını zararlı etkenlerden, maddi manevi olumsuzluklardan koruyan tam bir kalkan ya da insan için güvenli bir siper olduğunu göstermektedir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, gücü kuvveti ve şehevi duyguları yerinde olduğu hâlde evlenme imkânı bulamayan gençlere, kendilerini günah işlemekten korumaları için oruç tutmalarını tavsiye etmiştir.²²

Ayrıca orucun koruyuculuğu sadece Ramazan ayında tutulan farz oruçlarla sınırlı değildir. O, kendisine başvuru her gün ve şartta nafile oruç tutarken de koruma işlevini, kalkan görevini yerine getirir. Bu durum, toplumun büyük bir kesimi tarafından oruç ibadetinin yerine getirildiği Ramazan ayında çok daha belirgin olarak görülebilmektedir. Fark bundan ibarettir.

Bir başka açık gerçek de şudur: İslam, topluca ve toplumca yaşadığı oranda kendisinden istifade edilebilecek bir dindir. Çünkü o bütün insanlığın dinidir. Mensuplarına dünya ve âhîret mutluluğunu kazandırmak istemektedir. Getirdiği esaslar, öğretiler de bu hedefe yönelik ilkelerdir. Önemli olan İslam'ı, kendisine has sınırları içinde algılayabilmek, onu kendi bütünlüğü içinde yaşayabilmektir.

Meşru bir özü olmadığı hâlde Ramazan günlerinde *oruç kalkanını* kuşanmamış olanlar hem kendilerine hem de çevrelerine karşı İslami kimliklerini ispat etmekte oldukça zorlanacaklardır.

Diğer taraftan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz *صُومُوا تَصِحُّوا* “Oruç tutunuz sıhhat bulunuz!”²³ buyurmuştur. Bu hadis-i şerif, orucun sağlık açısından da kalkan olduğunu yani

22 Buhârî, Savm, 10, Nikâh 302; Müslim, Nikâh, 1; Nesâî, Sıyâm, 43; İbn Mâce, Nikâh, 1.

23 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 174; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, III, 179; Ebu Nuaym el-İsbahânî, *et-Tıbbu'n-nebevî*, I, 236.

etkisinden korunma imkânı olarak oruç ve Ramazan'ın mümine yönelik bir başka önemli iyiliğidir.

İnsanın, yeme içme gibi helal fiilleri bile kendi iradesiyle işlemekten vazgeçtiği imsak hâlinde, Allah ve kul haklarına aykırı olan haram fiil ve davranışlardan uzak durması doğrusu çok daha kolaylaşır. Ramazan aylarında toplumda görülen esenlik ve dikkat çekecek şekilde azalan suç işleme oranları bu durumun açık delilleridir. Geçmişte bir il emniyet müdürünün bu durumu “Biz emniyet teşkilatının en rahat ettiğimiz ay Ramazan'dır.” diye vurguladığı hâlâ hatırımdadır.

Nefis terbiyesi bakımından pek özel ve olumlu bir iklim demek olan oruç ve Ramazan vesilesiyle mümin etkili bir muhasebe iradesi de kazanır ki bu irade, başlı başına tüm iyiliklerin kapısını aralar ve güzelliklere kaynaklık eder. İnsan bu sayede çevreye ve topluma karşı duyarlı ve paylaşımcı bir eğilimi daha kolay benimser.

İftar vakitlerinde yaşanan duygular ve paylaşılan Allah katında kabul görme umutları, oruçlu kişinin başka zamanlardan farklı olarak Allah'a yakınlık (tekarrub) heyecanı yaşamasına vesile olur. Bu, dünyevileşme yerine bir anlamda uhrevileşme tecrübesi olarak büyük ve olumlu bir kazanımdır.

Namazda, kötülükten men (nehiy); zekâta, malını fakirin hakkından arındırma (tezekki); hacda, zararsızlık ve maşerileşme gibi kurban ve oruçta da Allah'a karşı saygılı olma (takva/ittika) işlev ve davranışları, netice itibarıyla İslam ümmetine has “iyilik medeniyeti”nin özellik ve güzellikleri olarak sosyal bir gerçeklik kazanır ve “İslam farkı”nı ortaya koyar. Oruç ve Ramazan işte bu farkın bilincine varma imkânı tanınması yönüyle de ümmete -ve hatta bir ölçüde de olsa imrendirme düzeyinde tüm insanlığa- iyilikte bulunmuş olur.

Bizim bu çalışmada amacımız Ramazan-İyilik ilişkisine yönelik tespitlerde bulunmak olduğu için -orucun ahkâmını fıkıh

ve ilmihâl kitaplarına bırakıp- bu kadarla yetiniyoruz. Bu yaklaşımlarımızı ele alacağımız diğer konularda da sürdüreceğiz.

FİDYE

Yaşlılık ve şifa ümidi bulunmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutamayan kimse, daha sonra kaza etmesi de mümkün olmayacağı için her günün orucu için bir fakiri bir gün sabahlı akşamı doyuracak miktarda yiyecek veya parasını vermesi diye tanımlanabilir. Miktarının artırılması yükümlüye kalmıştır.

Bu manasıyla fidye meşru bir özür sebebiyle tutulamayan oruç ibadetine bedel olarak dinî hükümde bir hafifletme ve ruhsat özelliği taşır.

TERAVİH NAMAZI

Ramazân'ın getirdikleri arasında Ramazan gecelerine has ibadet/kulluk özelliği taşıyan bir zenginlik ve iyilik de Hz. Peygamber'in, "و قِيَامٌ لَّيْلِهِ تَطَوُّعًا" "Allah'ın Ramazan gecelerinde nâfile olarak emrettiği" diye nitelediği teravih namazıdır. "Gündüzleri sâim, geceleri kâim" sözü, öncelikli olarak Ramazan ayını oruç ve teravihle değerlendiren müminlere yöneliktir.

Teravih hakkında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ" "Kim Ramazan'ın faziletine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek teravih namazını kılsa geçmiş günahları bağışlanır."²⁵

Bu hadisin bir rivayetinde Ebû Hüreyre *radıyallahu anh*, "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرْعَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ" *Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem*, "Kesin emir vermemksizin Ramazan gecelerinde ibadet etmeyi tavsiye ederdi."

25 Buhârî, İmân, 37; Müslim, Müsâfirîn, 173, 174. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Tirmizî, Savm, 1; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 3, Savm, 39, 40, İmân, 31, 32; İbn Mâce, İkâmet, 173, Sıyâm, 3, 39, 40.

açıklamasında bulunur.²⁶ Bu cümlede görüldüğü üzere teravihe *قِيَامَ رَمَضَانَ* “Ramazan namazı” da denilmektedir.

Her iki hadis-i şerifte teravih namazının, dinî bir görev olduğuna inanarak ve karşılığını Allah’tan bekleyerek kılınması hâlinde, geçmiş günahların bağışlanmasına vesile olacağı müjdesi verilmektedir.

Hz. Ebû Hüreyre *radiyallahu anh*’ın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in kendilerini bu namazı eda etmeye teşvik ettiğini fakat mecbur tutmadığını bildirmiş olması -ve tabii Hz. Peygamber’in uygulaması- teravihin, Ramazan’a kavuşmuş ve fakat herhangi bir sebeple oruç tutmayan, tutamayan kimselerin de kılacakları yani oruca değil, Ramazan gecelerine, vakte mahsus nafil bir namaz olduğunu ifade eder. Bu da Ramazan’ın, bu aydaki gecelere yönelik ikram ve iyiliği demektir.

Teravih, nafil bir namaz olmakla beraber, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, oruç ve Kadir Gecesi ile ilgili hadislerinde olduğu gibi “*imânen ve ihtisâben*” buyurmak suretiyle onu da iman ile ilişkilendirmiştir. İmam Buhârî, hadis metnindeki bu *إِيمَانًا* “inanarak” kaydından hareketle onu *Sahîh*’inde *بَابُ تَطَوُّعِ قِيَامِ رَمَضَانَ مِنَ الْإِيمَانِ* “Nafil olan teravih namazını kılmak imandandır.”²⁷ başlığı altında zikretmiştir. İmâm-ı Âzam da teravihin nafil olmakla beraber “sünnet-i müekkeke” olduğuna hükmetmiştir.

Ramazan gecelerini teravih kılarak değerlendirmenin, “geçmiş günahların bağışlanması”na vesile olacağının bildirilmiş olması ümmet için hiç kuşkusuz büyük bir müjdedir. Dahası, oruç ve Kadir Gecesi için de verilen aynı müjdede bağışlanan günahlar “küçük” veya “büyük” diye bir kayda da bağlanmamıştır. İfadedeki bu genellik, şirk hariç, -Allah Teâlâ’nın dilemesine

26 Müslim, *Müsâfirîn*, 174. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, *Ramazan*, 1; Tirmizî, *Savm*, 82.

27 Buhârî, *İmân*, 27.

bağlı olarak- her türlü günahın bağışlanma kapsamına gireceği ümit ve yorumuna elverişlidir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* teravihi birkaç gece mescidde kıldırdıktan sonra, cemaatle eda edilmesi farz kılınır da Müslümanlar onu yerine getirmekte güçlük çekerler endişesiyle, cemaatle kıldırılmayı terketmiş ve kendi başlarına kılınmalarını tavsiye etmiştir. Teravih namazı, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında onun emri ile mescidde cemaatle 20 rekât olarak kılınmaya başlanmıştır. O günden bu yana da cemaatle kılınmaktadır. Bizzat Hz. Ömer'in ifadesiyle gerçekten *نِعْمَ الْبِدْعَةُ هَذِهِ* "Teravihin cemaatle kılınması her yönüyle çok güzel bir âdet olmuştur."²⁸

"Ramazan'ın faziletine inanarak ve Allah Teâlâ'nın hoşnutluğunu dileyerek (اِحْتِسَابًا)" kılınması teşvik ve tavsiye edilmiş olan teravih namazını bir an önce bitirmek gibi gereksiz bir acelecilikle kılmak ve kıldırılmak asla doğru değildir. Cemaati yormadan ve bıktırmadan mutedil bir şekilde tatvil-i kıraate gitmeden en fazla dört rekâtta bir selam vermek suretiyle kıldırılması, namazın sıhhati, cemaatin eğitimi ve teksir-i cemaat açılarından en uygun yöntemdir.

Teravihin hatim ile kılınacağı cami ve mescidlerin daha önceden uygun vasıtalarla duyurulması teravihi hatimle eda etmeye dayanamayacak kimseleri zor durumda bırakmamak açısından, onlara yönelik bir iyilik, hizmet bakımından da uygun bir tavır olur.

KADİR GECESİ

"Kur'an-ı Kerim'de Ramazan" başlığı, Ramazan ayına ait birimlerin de bu başlık altında değerlendirmesini gerektiren bir kapsamdadır. Nasıl ki Miraç Gecesi Receb ayınının, Berat Gecesi Şaban ayınının birer birimi olarak onlardan ayrı değerlendirilmiyorsa

28 bk. Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1.

Kadir Gecesi de Ramazan'dan soyutlanarak değerlendirilemez. Bu sebeple biz, Ramazan'ın "sayılı oruç günleri" vasfını ve oruç ibadetini yukarıda -kısaca da olsa- söz konusu ettiğimiz için Kadir Gecesi'ni de burada "Kur'an-ı Kerim'de Ramazan" genel başlığı altında değerlendireceğiz.

"İyilik Ayı Ramazan"ı konu edindiğimiz bu çalışmada, Ramazan'ın fazilet ve iyiliklerinin başında ilk akla gelen değer bin aydan daha değerli olan Kadir Gecesi'dir. Kadir Gecesi'ne değer kazandıran da Kur'an-ı Kerim'in o gecede indirilmesidir. Kur'an-ı Kerim ise inananların kurtuluşu için uzatılmış "Allah'ın ipi"²⁹, "Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan, takva sahiplerine doğru yolu gösteren" (kıyamete kadar yürürlükte olan) hidayet kitabı'dır.³⁰ Bütün bu özellikler ve bunların çevresindeki öteki nitelikler Ramazan ayının Müslümanlar için ne denli büyük hayır ve iyilik vakti olduğunu göstermektedir.

Kadir Gecesi'ni Yüce Rabbimiz kitab-ı keriminde şöyle tanıtmaktadır:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفٍ
شَهْرٍ تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى
مَطْلَعِ الْفَجْرِ

"Biz onu Kadir Gecesi indirdik. Kadir Gecesi nedir, bilir misin sen? Kadir Gecesi bin aydan hayırlıdır. Meleklerle Ruh o gece Rabblerinin izniyle her iş için iner de iner. O gece tan yeri ağarıncaya kadar esenlik doludur."³¹

Kadir Gecesi'nin Ramazan'ın hangi gecesi olduğu değilse de değeri ve sahne olduğu manevi ve maddi güzellikler bu sürede tanıtılmıştır. Bunlar, Kur'an-ı Kerim'in bu gece indirilmeye

29 bk. Âl-i İmrân, 3/103.

30 bk. Bakara, 2/2.

31 Kadr, 97/1-5.

başlaması, bin aydan daha hayırlı bir gece olması, meleklerle Ruh'un (Cebrâil) bu gece yeryüzüne inmesi ve tan yeri ağarcıncaya kadar tam bir esenlik ve selamet olması diye sıralanmıştır. Bütün bu özellik ve güzellikler, aynı zamanda Kadir Gecesi'nin içinde yer aldığı Ramazan ayının da faziletleri demektir.

Kur'an'ın indiği bu kutlu geceyi değerlendirmek, bin aylık bir ömrü hayırla geçirmiş olmak ve hayatı bereketlendirmek anlamına gelmektedir.

Hadis-i şeriflerden öğrendiğimize göre çok müstesna bir fırsat olan bu gece, Ramazan ayının son on günündeki tek rakamlı gecelerden biridir. Onun hangi gece olduğunun gizli tutulmuş olması, onun ömre seksen küsur yıllık temiz bir ömür katan feyiz ve bereketini yakalamak için gayret gösterilmesini telkin ve teşvik eder. Bu da "Meçhulde bereket vardır." fehvasınca Kadir Gecesi'nin ve dolayısıyla Ramazan ayının müminlere bir başka iyiliğidir. Nitekim ariflerden biri bu noktayı "Her geceni Kadir bil; her geçeni Hızır bil." diye vurgulamıştır.

"Biz Kur'an'ı kutlu bir gecede indirdik."³² İنا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ ayeti, Kadir suresinde ismi, değeri ve içeriği bildirilen geceyi "kutlu (mübarek) bir gece" olarak tanıtmaktadır.

İşte bu "mübarek gecede" melekler ve Cebrâil nasıl yeryüzüne iniyor ve yeryüzü âdeta gökyüzü hâline dönüşüyorsa dünyaya yeni bir yön verecek ve dünyahlara dosdoğru yolu gösterecek olan Kur'an-ı Kerim de böyle kutlu ve köklü bir işlev ile o gece indirilmeye başlanıyor.

Böylece Kadir Gecesi kendisine has özellikleriyle ümmet-i Muhammed'e lütfedilmiş bir arınma, iyileşme, kadr ü kıymet artırma gecesi olmaktadır. Nitekim Ebû Hüreyre *radıyallahu anh'*den rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz şöyle buyurmuştur: مَنْ يَقُمْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا

32 Duhân, 44/3.

عُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ “Faziletine inanarak ve karşılığını Allah’tan bekleyerek Kadir Gecesi’ni değerlendiren kişinin geçmiş günahları bağışlanır.”³³

Fazilet ve bereketine gönülden inanıp karşılığını sadece Allah’tan bekleyerek (*imanan ve’htisaben*) ibadet, dua ve hayır hasenât/iyilik ile bu kutlu Kadir Gecesi’ni ihya edip değerlendirmeye çalışan müminlerin elde edecekleri ilk kazanç, geçmiş günahlarından arınmak, onların bağışlanmasıdır. Bu, kulluk sınavında yeni ve temiz bir sayfa açmak, âdetâ yeniden doğmak demektir.

Hadis-i şerifteki iman, ihtisab ve ihya kelime ve terimleri oldukça önemli kayıtlardır.

İman, her işimizde temel şarttır. Yapılan her ibadet de Allah rızası gözetilerek, karşılığı sadece ve sadece O’ndan beklenerek (ihtisab) yerine getirilmelidir.

Hadisteki bu iki kayıt ya da şart, ibadetlerin başka maksatlarla da yapılabileceğini fakat bunların hiçbir olumlu sonuç vermeyeceğini anlatmaktadır. İnanmadığı hâlde ya da gösteriş olsun diye böyle müstesna gün ve gecelerde birtakım girişimlerde bulunanlar, ancak kendilerini aldatırlar ve boşuna yorulmuş olurlar.

İnsanın geçmişi, sırtında bir kanbur gibi daima kendisini takip eder. Günah ve vebal yükü altındaki insan, böylesi fırsatlarda işte o yükten kurtulma imkânını yakalar. Bu, son derece rahatlatıcı bir sonuçtur. Bu sonucun önemi ve büyüklüğü, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin aynı neticenin

33 Buhârî, İmân, 25, 27, 28, 35, Savm, 6, Terâvîh, 1, Leyletü’l-kadr, 1; Müslim, Müsâfirîn, 173-176. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Tirmizî, Savm, 1; Nesâî, Kiyâmü’l-leyl, 3, Savm, 39-40; İbn Mâce, İkâmet, 173, Sıyâm, 2, 39.

iman ve ihtisab şartıyla tutulacak oruç³⁴ ve kılınacak teravih namazı³⁵ ile de elde edilebileceğini (toplamda üç kez) bildirmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Kadir Gecesi'ni değerlendirmekle ilgili olarak Hz. Âişe annemizin duyum, gözlem ve rivayetlerini içeren şu hadis-i şerifleri zikretmek yeterli olacaktır.

Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kadir Gecesi'ni Ramazan'ın son on günündeki tek gecelerde arayın."³⁶ buyurdu.

Ramazân ayının son on günü girdiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleri ihya eder, ev halkını uyandırır, ciddiyetle ibadete soyunur ve eşleriyle ilişkiyi keserdi.³⁷

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan'da diğer aylardan daha fazla (kulluk yapmaya) çalışırdı. Ramazan'ın son on gününde de Ramazan'ın öteki günlerinden daha fazla ibadet ederdi.³⁸

Hem sözlü hem de fiili sünnet, Kadir Gecesi'nin Ramazan ayının son on günü içindeki gecelerden biri olduğu konusunda ağırlıklı bir kanaat vermektedir. Ayrıca itikâf sünnetinin vaktinin de Ramazan'ın son on günü olduğu anlaşılmaktadır.

Memleketimizde ve İslam dünyasında Ramazan'ın 27. gecesi Kadir Gecesi olarak bilinmekte ve ihya edilmeye çalışılmaktadır.

Herhangi bir geceyi ihya etmek iki anlamdadır:

34 Buhârî, İmân, 28; Leyletül-kadr, 1; Savm, 6; Müslim, Sıyâm, 203, Müsâfirîn, 175.

35 Buhârî, İmân, 37; Müslim, Müsâfirîn, 173, 174. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Tirmizî, Savm, 1; Nesâî, Kiyâmü'l-leyl, 3, Savm, 39, 40, İmân, 31, 32; İbn Mâce, İkâmet, 173, Sıyâm, 3, 39, 40.

36 Buhârî, Leyletül-kadr, 3.

37 Buhârî, Leyletül-kadr, 5; Müslim, İtikâf, 7. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Nesâî, Kiyâmü'l-leyl, 17; İbn Mâce, Sıyâm, 57.

38 Müslim, İtikâf, 8. Ayrıca bk. Tirmizî, Savm, 72; İbn Mâce, Sıyâm, 57.

Birincisi geceyi ihya eden kişi, geceyi ibadetle geçirmek suretiyle bir çeşit ölüm niteliğindeki uykudan kendisini alıkor. Böylece kişi kendi nefsinin diriltmiş (ihya etmiş) gibi olur.

İkincisi, kişi ibadet ve taatle değerlendirdiği zaman gece, onun için sanki gündüzleştirilmiş yani diriltilmiş bir zaman olur.

Herkesin nasibi, gücü nisbetinde gecenin ne kadarını ihya etmişse o kadardır. Nitekim Hz. Peygamber'in, yatsı namazını cemaatle kılan kimsenin gecenin yarısını, sabah namazını cemaatle kılanın ise gecenin tamamını ihya etmiş sayılacağına dair bir beyanı da nakledilmiştir.³⁹

Hz. Peygamber'in Ramazan'ın son on gününün gecelerini ihya ettiğini, tam anlamıyla ibadete soyunduğunu bildiren hadiste her ne kadar bütün bir geceyi ihya ettiği anlamında "küllehu" ifadesi geçiyorsa da bu "büyük bir kısmını" ihya ettiği manasındadır. Zira Hz. Âişe validemiz, Peygamber Efendimizin herhangi bir geceyi sabaha kadar uyanık geçirmediğini kesin bir şekilde ifade buyurmaktadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ramazan'ın son on gecesini ihya etmesi, Kadir Gecesi'nin içinde bulunabileceği vakitlerin hepsini değerlendirmek demektir. Böylece Hz. Peygamber hem sözlü hem de fiili olarak Kadir Gecesi'nin Ramazan'ın son on günündeki gecelerde olduğunu göstermiş olmaktadır.

Kadir Gecesi'nin ihyası çerçevesinde o gece yapılması gereken dua konusunda da Âişe *radiyallahu anhâ* şöyle demiştir:

- Ey Allah'ın Resülü! Kadir Gecesi'nin hangi gece olduğunu bilecek olursam, o gece nasıl dua edeyim? diye sordum.

- *اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي* "Allah'ım! Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin. Beni bağışla, diye dua et." buyurdu.⁴⁰

39 bk. Müslim, Mesâcid, 260; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 58, 68.

40 Tirmizî, Daavât, 84. Ayrıca bk. İbn Mâce, Dua, 5.

Burada Hz. Peygamber'in, Kadir Gecesi'nin asla bilineme-yeceğine dair bir beyanı olmadığına göre o mübarek gecenin farkına varılabileceği neticesi çıkarılabilir. Hatta bazı âlimler "Kadir Gecesi'nin farkına varan kişinin onu gizlemesi sünnettir. Bu, Allah'ın ona bir ikramıdır." demişlerdir.

Hz. Âişe validemizin sorusuna Resûl-i Ekrem Efendimizin verdiği cevap ne kadar özlü ve manalıdır: اللَّهُمَّ إِنَّكَ غَفُورٌ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي "Allah'ım! Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin. Beni bağışla!"

Geçmişte yapılan günahlardan arınmak her Müslüman'ı son derece mutlu eder. Gelecekte birtakım nimet ve ikramlara kavuşabilmek için önce geçmiş hatalardan temizlenmiş olmanın rahatlığı gerekir. Rahmeti bol ve bin aydan hayırlı olan böyle bir geceye rastladığını fark eden kişinin, önce onu, hatalarını bağışlatma fırsatı olarak değerlendirmesi, bunun için de tövbe ve dua etmesi uygun olur. Bu dua için gecenin herhangi bir saati tayan edilmiş değildir. Her saatinde yapılabilir.

Ayrıca Hz. Peygamber'in, Ramazan'ın son on gününde kendisini ibadete vermesinden (fiilî sünnet) anlaşılmaktadır ki Kadir Gecesi'nde namaz kılmak, Kur'an okumak, dua etmek ve tefekürde bulunmak sünnettir.

Ramazan ve kandil geceleri gibi mübarek gecelerin feyzinden istifade edebilmek için en azından o gecenin akşam, yatsı ve sabah namazlarını cemaatle camide kılmaya özen göstermelidir. Zira böyle yapanların o geceleri değerlendirmiş olacaklarına dair müjdeler bulunmaktadır.

İTİKÂF

İtikâf, ibadet amacıyla ve şartlarına uyarak camide inzivaya çekilmek anlamındadır. Hz. İbrahim döneminden beri bilinip

uygulanan⁴¹ itikâf, İslam'da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bizzat uygulaması ile Ramazan ayının son on günü ve gecelerini kapsayacak şekilde gerçekleştirildiği için Ramazan ile irtibatı açıktır. Biz de bu sebeple itikâfa, Kur'an'da Ramazan başlığı altında yer verdik.

Kur'an-ı Kerim'de de *وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ* “mescidlerde itikâfa çekildiğinizde...”⁴² diye oruç geceleriyle (leylete's-siyâm) ilgili bazı hükümler açıklanırken genel bir ifade ile itikâf takrir edilmiştir. Hz. Peygamber'in uygulaması yani fiilî sünnet,⁴³ itikâfin zamanını Ramazan'ın son on günü olarak tayin etmiştir. Yani itikâfin zamanı dâhil meşrûyeti Kur'an ve sünnetle sabittir.

Farz olan ibadetlerin yanında nafil ibadetlerin de kişinin manevi yönden olgunlaşmasında önemli bir etkisi vardır. Bu sebeple Peygamber Efendimizin yaptığı gibi⁴⁴ Ramazan'ın son on gününde mescidde itikâfa giren kimse, ibadet, dua, zikir, Kur'an okumakla ve tefekkürle meşgul olur. Ayette belirtildiği üzere itikâf süresince yiyip içer, fakat cinsel ilişkiden ve dünyevi isteklerden uzak kalır.

Bazı müminlerin itikâf ibadetini yerine getirmesiyle sünnet ihya edilmiş sayılır.

İtikâfa özellikle Ramazan ayının son on gününde girilmesi Kadir Gecesi'ni de ihya etme fırsatı vereceği için ayrı bir önem taşır. Bu da Ramazan ayının itikâf yapan müslümanlara Kadir Gecesi'ni ihya etme fırsatı olarak farklı bir iyiliği demek olur.

41 bk. Bakara, 2/125.

42 Bakara, 2/187.

43 bk. Buhârî, İtikâf, 1; Müslim, İtikâf, 5.

44 bk. Buhârî, İtikâf, 6.

FITİR SADAKASI

Ramazan Bayramı namazından önce buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan bir sâ', yani 2917 gram miktarında veya bu miktarın para olarak karşılığını her birey için bayramın birinci günü sabahlı akşamlı bir kişinin yiyeceğini karşılamak üzere bir fakire vermekle gerçekleşir. Bayram sevincine tüm toplum bireylerinin asgari düzeyde de olsa katılımını sağlamayı amaçlayan bir sadaka/hayırlı iyiliktir.

Bunu borç ve asli ihtiyaçlarından fazla olarak nisap miktarı mala sahip olan her Müslüman'ın vermesi vaciptir. Dinî esaslara göre zengin konumundaki çocuk ve delilerin malındanda da veli veya vasilerinin vermesi gerekir.

Bu sadaka, zenginlere, anne baba, nine dede, oğul kız çocuklara ve torunlara ve de bakmakla yükümlü olduğu kimselere verilmez.

MUKABELE

Sözlük anlamı “iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak” demek olan mukabele özellikle Ramazan ayında cami, mescid ve evlerde belli vakitlerde namaz öncesi veya sonrasında bir veya birkaç hafız tarafından okunan Kur'an-ı Kerim'i daha çok yüzünden takip etmek suretiyle hatim etmek demektir.

Mukabele okumak ve mukabele dinlemek diye ifade edilen bu uygulama Cebrâil *aleyhisselam*'ın Ramazan aylarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip o ana kadar nazil olan ayet ve sureleri *arza* adı verilen karşılıklı okumalarından kaynaklanmaktadır.⁴⁵ Yani mukabele, doğuşu ve yaygın uygulaması itibariyle Ramazan'a ait bir faaliyet ve iyiliktir.

45 Hz. Peygamber'in vefatından önceki son ramazanda mukabele iki defa gerçekleşmiştir. bk. Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 5, *Bed'ü'l-halk*, 6, *İsti'zân*, 43; Müslim, *Fezâ'ilü's-sahâbe*, 98, 99.

Kur'an-ı Kerim'in hem nazil olması hem de yaygın şekilde okunması Ramazan'da gerçekleşen iki kutlu olaydır. Fazilet ve sevabı da daha büyüktür. Ramazan'ı Kur'an ayı diye tanımlayanlar bu iki özelliği dikkate almış olmaktadır.

Allah'ın evlerinde O'nun kitabını okuyan ve müzakere eden cemaati rahmet kaplayacağı, onları meleklerin kuşatacağı ve Allah Teâlâ'nın o mecliste yer alanları kendi nezdinde bulunanlara bildireceği Peygamber Efendimizin konuya dair verdiği müjdelere olup teşvik anlamı taşıdığı açıktır.⁴⁶

Şimdilerde kitle iletişim vasıtaları ve sesli görüntülü medyada da Ramazan ayında mukabeleler okunmaktadır. Ramazan'ın iyilik ve rahmetinin daha yoğun şekilde hissedilmesi böylece yaygınlaşmış ve kolaylaşmış olmaktadır.

ORUÇ TUTMAK FİDYE VERMEKTEN DAHA HAYIRLIDIR

Kur'an-ı Kerim'de Ramazan bölümünü bitirmeden önce oruç ibadeti ve dolayısıyla Ramazan ile ilgili bir noktaya daha temas etmek istiyoruz.

Bu bölümün en başında zikrettiğimiz orucun farz kılındığını bildiren ayetten hemen sonra Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

أَيَّامًا مَّغْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ
وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ
تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Oruç günleri sayılıdır. Ancak hasta olan veya yolculuğa çıkıp da oruç tutamayanlarınız, tutamadığı oruçları diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar ise her oruç için bir fakiri doyuracak kadar

fidye verir. Kim gönlünden koparak fazla fazla verirse, kendisi için daha hayırlı/iyi olur. (Eğer orucun faziletini) Bilerseniz, oruç tutmanız sizin için (fidye vermekten) daha hayırlı ve iyidir.”⁴⁷

Hicri takvime göre Ramazan ayı bazı yıllar 29, bazı yıllar 30 gün sürdüğü için bu gerçeğe uygun olarak oruç günlerinin sayılı olduğu bildirilmiş, kesin bir rakam verilmemiştir. Bu sayılı günlerde hastalık ve yolculuk gibi durumların engel olması hâlinde, oruç tutulamayan günlerin sayısı kadar Ramazan'dan sonraki günlerde oruç tutmaya müsaade edilmiştir. Ramazan'da ve Ramazan dışında oruç tutmaya dayanamayanlar için ise her oruç için bir fidye verme imkânı tanınmıştır.

Fidye, “bedel” demektir. Çok yaşlı olduğu veya müzmin/kronik hastalık sebebiyle oruç tutamayanlara tutamadıkları oruçların herbirine bedel olarak bir yoksulu sabahlı akşamlı bir gün yedirip içirme böylece oruç borcundan kurtulma ruhsatı/kolaylığı tanınmıştır.

Fidyeyi gönlünden koparak fazlasıyla yerine getiren kimse- nin bu yaptığının kendisi için “daha hayırlı/iyi olduğu” ayrıca açıklanmıştır. Böylece fidyeden elde edilecek hayrın ve iyiliğin arttırılmasının yolu gösterilmiştir.

Fidye verme kolaylığından yararlanmak ve fazlaca fidye verip hayrı/iyiliği arttırmak mümkün olmakla beraber, ardından “*Oruç tutmanız, bilerseniz, sizin için en hayırlısıdır.*” buyrulmuştur. Bu beyan-ı ilahi ise netice bakımından en doğru/hayırlı/iyi davranışın, oruç tutmak yani ibadetin aslını yerine getirmek olduğunu göstermektedir.

Bilindiği gibi his ve hevesler, sınırsız ve serbest davranışların kaynağıdır. Bunlar, inanç gereği yerine getirilen *oruç ve imsak disiplini* ile belli kayıt ve sınırlar içinde ilkeli davranmaya alıştı- rılabilir. Yani bir önceki 183. ayette gerekçe olarak bildirilmiş

47 Bakara, 2/184.

bulunan “ittika”/Allah emir ve yasaklarına saygı, tam olarak ancak oruç tutmakla gerçekleşebilir. “*Oruç tutmanız, bilerseniz, sizin için en hayırlısıdır.*” buyruğu bu gerçeğin maddi manevi getirisine işaret etmektedir.

Ayet-i kerimede karşılaştırmaya imkân verecek şekilde “daha hayırlı” buyruğu iki kez tekrar edilmektedir:

Fidyeyi gönüllü olarak artırmanın, artıran için “daha hayırlı” olduğu bildirilmiş, arkasından da oruç tutmak suretiyle görevin aslını yerine getirmenin, artırılmış “fidye”den de “daha hayırlı” olduğu açıklanmıştır.

Böylece orucun, belli şartlar çerçevesinde fidye ile telafi edilebileceği ruhsatına bakıp oruç tutmanın o kadar da önemli olmadığı gibi yanlış bir izlenim edinilmemesi için emrin aslını yerine getirmenin, -genel ve temel kural olarak- daha hayırlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu noktadaki hikmeti, bilgisi ve kavrayışı yerinde olanların idrak edebileceğine de “bilerseniz” diye ayrıca işaret edilmiştir.

Ayet-i kerimede ifade buyrulan hayırlılığın açılım ve anlatımı bakımından Peygamber Efendimiz’in *الصِّيَامُ جُنَّةٌ* “*Oruç kalkandır.*”⁴⁸ buyruğunu hatırlamak yerinde olacaktır. Zira Efendimiz bu hadisi ile Müslüman’ın -en tabii ve uygun- korunma imkân ve yolunun oruç tutmak olduğunu bildirmiştir.

Netice itibarıyla ayet-i kerime, açlık görünümündeki oruç ibadetinin insanı his ve heveslerine uyup kötülük işlemekten alıkoyması sebebiyle bireysel ve toplumsal açıdan “pek faydalı ve çok hayırlı” olduğunu ilan etmiş; hadis-i şerif, kazanılan bireysel ve sosyal hayrı, “kalkan” benzetmesi ve işleviyle somutlaştırmış bulunmaktadır. “*Oruç benim nizam içindir, onun karşılığını da ben*

48 Buhârî, Savm, 2, Tevhîd, 35; Müslim, Sıyâm, 162; Ebû Dâvûd, Savm, 25; Tirmizî, Cum’a, 79, Savm, 54, İmân, 8; İbn Mâce, Sıyâm, 1, Fiten, 12, Zühd, 22; Dârimî, Savm, 27, 50; Mâlik, *Muvatta’*, Sıyâm, 57.

vereceğim” mealindeki hadis-i kutsî ise⁴⁹, oruçtaki manevi kazanımın Allah'ın takdirinde bulunduğunu bildirmek suretiyle onun tahminlerin üzerinde bir hayırlılık boyutuna sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu ayrıcalıklı durum, müminler için -tabir-i caiz ise- “çok yönlü ve ucu açık kazanım imkânı” olarak, zorluğuna katlanıp oruç tutmanın anlam ve hayrının pek derin ve çok büyük olduğunu göstermektedir. Bu durumu ruhsat-azimet kıyaslaması ve farkı olarak değerlendirmek de mümkündür.

Öte yandan hicri takvime göre oruç mevsiminin yani Ramazan ayının her yıl on gün erken gelmesi sebebiyle otuz küsur senede bütün bir yılı oruç tutmak suretiyle dört mevsimin tüm günlerini oruçlu geçirme deneyim ve zevkinin tadılması da bu “daha hayırlılık”ın bir başka boyutu ve anlamı olmaktadır.

Yüce Rabbim, ümmet-i Muhammed'e içinde bulunduğumuz maddi manevi hayrı, iyiliği, rahmeti ve bereketi bol kulluk mevsimi Ramazan ayının iyilik ve rahmet ortamından oruç tutmak suretiyle daha fazla yararlanmayı nasip eylesin.

KUR'AN-I KERİM'DE İYİLİK

Hemen belirtelim ki her şeyin ölçüsü, İslami tespit ve tanımlardır. Yani iyi, dinimizin “iyi” dedigi; iyilik de dinimizin “iyilik” olarak bildirdiğidir.

İyilik kavramı yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de birçok kelime ve terimle ifade buyrulmaktadır. Bunların en önde gelenleri -alfabetik sıra ile sayacak olursak: Birr, Cûd, Hayr, İhsan, İkrâm, İnfak ve İsar'dır. Hiç kuşkusuz bu terimlerin herbirinin hem ortak hem de farklı boyutları bulunmaktadır.

49 Buhârî, Savm, 9.

Çoğu kere Türkçemizde iyilik, hayır ya da yardımlaşma demekle yetinilir. Aslında bu üç kelime konunun anlatımı ve anlaşılması bakımından büyük ölçüde yeterli olmaktadır.

Biz de İyilik Ayı Ramazan konusunun ilk kelime olan iyilik kavramına yönelik bazı değerlendirmelerde bulunmakla yetineceğiz.

Son devrin büyük âlim ve müfessiri Elmalılı Hamdi Yazır merhumun ifadesiyle “İman mebde-i dîn, birr (iyilik) ise, gaye-i dîn demektir.”⁵⁰

Bu tespit ve tarif, iyilik kavramının, dinin inanç, ahkâm ve ahlak bölümlerinden özellikle üçüncüsü yani ahlak alanıyla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Esasen iyilik konusu bazı hadis kaynaklarında da “birr, sıla ve âdâb” bölümü olarak değerlendirilir. Ahlakın en meşhur tanımı ise “et-ta’zim li emrillah ve’ş-şefakatü ala halkillah = Allah emirlerine saygı yarattıklarına şefkat göstermek”tir.

Aslında iyilikten, iyi olmaktan ve iyi olarak anılmaktan hoşlanmayan normal bir insan düşünmek mümkün değildir. Herkes “iyi” olmayı ister, “iyisin” denilmesine sevinir. Bu, insanın yaratılışından kaynaklı bir duygu, istek ve sevgidir. Dolayısıyla bu noktadan hareketle iyiliği, hem “dinin gayesi” hem de insanlık ideali olarak tanımlamak mümkündür.

Eğitim öğretim kurum ve yöntemleri, bu alanda yapılan yatırımlar esasen hep bu ortak insanlık idealini gerçekleştirmek yani iyi insan yetiştirmek içindir.

Allah elçileri ve hidayet rehberleri peygamberlerin iki ortak sünnetlerinden biri de muvahhid yani tevhid inancına sahip inançlı ve iyilik ülküsünü benimsemiş nesiller yetiştirmektir.⁵¹

50 *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1146.

51 Peygamber Efendimiz, Taif yolculuğu dönüşünde bu ilkeyi بل أرجو أن يخرج الله من أصلابهم من يعبد الله وحده لا يشرك به شيئا *-Hayır! Ben, Allah'ın, o müşriklerin soyundan, hiçbir şeyi ortak koşmayıp yalnızca Allah'a kulluk edecek (muvah-*

Değişik inanç ve anlayışa sahip toplumların “iyi”nin tanımında farklı görüşlere sahip oldukları açıktır. Kimi üretken insanı “iyi” kabul ederken, kimileri de “insanlık değerlerine saygılı” olanları, yaratılış gayesine uygun davrananları “iyi” görmektedir. Bu da bir kabul sorunudur.

Tanımlar ne kadar değişiklik gösterirse gösterebilir, hepsinde ortak nokta “iyi”liktir.

Dinimiz iyiliği en kapsayıcı bir kelime ile “birr” terimiyle ifade eder.

Birr, hayr-i a'lâ, ihsan ya da asıl ve üstün iyilik (kemâl-i hayr) demektir ve bu kendiliğinden meydana gelmez. Hatta sadece iman etmiş olmak bile birr'e sahip olmak için yetmez. Birr'e ulaşmak belli bazı şartların yerine getirilmesine bağlıdır. İyilik şartlarına uyulmaksızın kuru bir iddia ile iyiliğe kavuşulamaz, iyi olunamaz.

Birr/iyilik kavramının içeriği Bakara suresinin 177. ayet-i kerimesinde şöyle açıklanmaktadır:

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي
الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ
الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ
وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyilik değildir. Lâkin asıl iyilik; Allah'a, âhîret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inananların iyiliğidir ve sevgisini yüreğinde duya duya yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve kölelere infak eden, namaz kılan, zekât veren ve sözleştiklerinde sözlerine vefâ gösterenler,

hid) nesiller yaratmasını dilerim.” diye dile getirmiştir. (Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7; Müslim, Cihâd, 11)

*zorda, darda ve savaş alanlarında sabredenlerin iyiliğidir. İşte bunlar doğru olanlardır ve Allah saygısıyla dolu olanlar da ancak bunlardır.*⁵²

Bu ayet-i kerime, yüce kitabımızın en temel ve kapsamlı kavramlarından olan birr'i, iman, ibadetler, bireysel ve sosyal ahlaka dair erdemlerin tümü olarak ifade buyurmaktadır.

Büyük müfessir Fahreddin er-Râzî de bu ayetin tefsirinde birr'i "saygı ifade eden bütün davranışları, itaatleri ve insanı Allah'a yaklaştıran hayırlı işleri içine alan bir kelime/kavram"⁵³ olarak açıklamaktadır.

Esasen bu ayet-i kerime, kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesinden sonra bu olay üzerinde ileri geri konuşup fitne çıkarmak isteyenlere, gerçek iyiliğin ibadet ederken sırf şekil olarak yüzünü doğuya ya da batıya döndürmek olmadığı, içinde iman, ibadet ve ahlak gibi erdemlerin bulunması hâlinde şeklin bir anlam ifade edeceği hatırlatılmaktadır.

Böylece bir taraftan *tahvîl-i kible* olayı ile ilgili tartışmalara son verilirken diğer yandan İslam'da özden, içerikten yoksun bir şekilcilikle birr'e, hayr-ı a'lâ'ya, gerçek iyiliğe ulaşamayacağı bildirilmiş olmaktadır.

Ayet-i kerimede iyiliğin ne olduğuna yönelik olarak sayılan erdemleri üç noktada toplayabiliriz:

İman (İnanç sağlamlığı ve doğruluk)

İnfak (mal sarf etmek, paylaşım)

İbadet, sabır, vefa, sadâkat ve özveri / ferâgat

Bu üç özellik ve niteliği kısa kısa açıklamak iyilik konusunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır:

52 Bakara, 2/177.

53 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, V, 37.

İman

Dinimize göre her şeyin temeli İslam imanı yani tevhid inancıdır. İmansız hiçbir şeyin kıymeti yoktur. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (v. 1176) konuyu genelleyerek (ya da özelleştirerek) “Tevhid her türlü iyiliğin esasıdır.” demekte “Bütün iyiliklerin ve her türlü güzelliğin temelini tevhid inancı teşkil eder.” diye sözünü pekiştirmekte ve sonra da “Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, tevhid inancının iyilik türleri karşısındaki konumunu kalbin beden karşısındaki konumu gibi olduğunu ve kalbin sağlıklı ve düzgün olması hâlinde bütün organların sağlıklı, bozulması hâlinde de tümünün bozulacağını beyan buyurmuştur.” diye görüşüne örnek vermektedir. ed-Dihlevî, şirke bulaşmamış bir tevhid inancı üzere ölen kimsenin “cennete gireceği”, ya da “Allah’ın ona cehennemi haram kılacağı” hadislerini hatırlattıktan sonra şu hadis-i kudsiyi zikrektenmektedir⁵⁴:

“Kim bana, yeryüzü dolusu kadar hata ile gelse, fakat Allah’a hiçbir şeyi şirk koşmamış olsa, ben de onu işlediği hata kadar bağışla karşılarım.”⁵⁵

Şah Veliyyullah, her iyiliğin esası kabul ettiği tevhid inancının dört derecesi olduğunu belirtmek suretiyle aynı zamanda iman kavramının içeriğini de açıklamaktadır:

1. “Vacibu’l-vücûd” vasfını yalnızca Allah Teâlâ’ya özgü kabul edip ondan başkasının varlığını vacip görmemek
2. Kâinattaki her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu kabul etmek
3. Göklerde, yerde ve bunlar arasında bulunan her şeyin yönetiminin Allah’a ait olduğunu kabul etmek
4. Allah’tan başka hiçbir şeyi kulluğa layık görmemek

54 *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, 176 (M. Erdoğan tercümesi, I, 217).

55 Müslim, Zikir, 22; Tirmizî, Dua, 98; İbn Mâce, Edeb, 58.

Ona göre ilk iki konuda genel bir kabul bulunmaktadır. Kimse bunlara karşıt bir fikir ileri sürmemiştir. Son iki derece de birbiriyle iç içe ve birbirinden ayrılmaz niteliktedir.”⁵⁶

Allah Teâlâ bu derecelerden son üçünü ihtiva edecek kapsamda ve ehl-i tevhid ile seküler anlayış farkını belirleyici bir ilke olarak *وَالْأَمْرُ وَالْخَلْقُ وَالْأَمْرُ* “İyi biliniz ki yaratmak da yönetmek de yalnız Allah’a aittir.”⁵⁷ buyurmaktadır. O hâlde her şey gibi hem imanın hem de iyiliğin olmazsa olmaz temeli -yukarıda anlatıldığı üzere-tevhid inancıdır. Elmalılı merhum da bu gerçeği pek veciz bir cümle ile “İman, mebde-i din, birr (iyilik) gâye-i din demektir.”⁵⁸ diye özetlemiş bulunmaktadır.

İşte ancak bu nitelik ve çerçevedeki tevhid inancına sahip olan imanlı kişi iyi olmaya adaydır. Çünkü bizzat iman, en üst perdeden değerler manzumesine ve iyiliğe yönelme irâdesidir. Nitekim Allah Teâlâ *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ* “İnanan ve iyi işler yapanlar halkın en hayırlı olan, en iyileridir.”⁵⁹ buyurmuş, önce imanı, sonra iyi işler yapmayı iyiliğin ve iyilerin niteliği olarak bildirmiştir. Yüce kitabımızda genellikle bu iki özellik (inanmak ve iyilikler yapmak) daima birlikte zikredilir. Bu da her çeşidiyle iyiliğin tevhid inancı (iman) temeline dayalı olması gerektiğini ortaya koyar.

Öte yandan dinimize göre asıl iyilik, âhirette de geçerli olan iyiliktir. Peygamber Efendimiz bu gerçeği, *اللَّهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةِ* “Allah’ım, asıl hayır âhiret hayıdır.”⁶⁰ diye vurgulamıştır. Âhirette tek geçerli değer iman, tevhid inancı olduğuna göre orada hayrı görecek iyilik de imana dayalı olarak yapılan iyiliktir.

56 *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, 177 (M. Erdoğan tercümesi, I, 218).

57 *Arâf*, 7/54.

58 *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 1146.

59 *Beyyine*, 98/7.

60 bk. *Buhârî*, *Salât*, 48, *Cihâd*, 34; *Ebü Dâvûd*, *Salât*, 12.

İnfak

İnfak, Allah rızasını kazanma niyeti ve Allah kullarına iyilik yapma duygusu ile fakir akrabadan başlamak üzere yetimler, düşkünler, yolcular, yoksullar ve kölelere maddi yardımda bulunmak demektir. Daha genel ve ahlaki bir terim olarak “Allah’ın hoşnutluğunu elde etmek maksadıyla bir Müslüman’ın kendi servetinden muhtaçlara aynî ve nakdî (eşya ve para olarak) yardımda bulunması ve harcama yapması” diye de tanımlanabilir.

Gerçek müminler tanıtılırken Kur’an-ı Kerim’de hemen daima mal ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerden söz edilir. Öncelikle malla cihada yer verilir.⁶¹

Daha çok maddi ve aynî yardımları ifade eden infak, iyilik kavramının bir türü olarak bazı özelliklere sahip bulunmaktadır. Bunların belli başlılarını şöylece sıralamak mümkündür:

İnfak, infak-ı ilahi ile karşılanır. *وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ* “Siz hayr için bir şey harcarsanız (infak ederseniz), Allah onun yerine yenisini verir. Çünkü O, en hayırlı rızık verendir.”⁶² ayet-i kerimesi ve *يَا ابْنَ آدَمَ أَنْفِقْ أَنْفِقْ عَلَيْكَ* “Ey Âdemoğlu, sen infak et ben de sana infak edeyim!” hadis-i kudsîsi⁶³ bunun açık delilidir. Yine her sabah yeryüzüne inen iki melekten birinin *اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا* “Allah’ım, infak edene sen de infakının yerine ver!”⁶⁴ diye dua ettiğini bildiren hadis-i şerif de “infak”ın eldeki malda gerçekte bir eksiklik meydana getirmeyeceğini göstermektedir.

61 Mesela bk. Hucurât, 49/15.

62 Sebe’, 34/39.

63 Buhârî, Nafakât, 1, Tevhîd, 35; Müslim, Zekât, 36, 37; İbn Mâce, Keffârât, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 242, 314, 464.

64 Buhârî, Zekât, 27; Müslim, Zekât, 57.

İnfak, belli bir kaliteye de sahip olacaktır. Mal sarfındaki kaliteyi لَنْ تَتَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ “Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız.”⁶⁵ ayetinde bulmaktayız.

Sevilen şeyleri, seve seve infak etmek ve bunu asla bir karşılık beklemeden, sadece Allah rızası gibi yüce bir amaç uğrunda yapmış olmak iyilik için şart olmaktadır.

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مَا شُكِرُوا (İyiler) yoksula, yetime ve esire O'nun sevgisi/hoşnutluğu için yedirirler; 'Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür de beklemiyoruz.' derler.”⁶⁶

Hem bolluk hem de darlık zamanlarında infakta bulunanların Kur'an-ı Kerim'de müttakiler olarak övülmüş olması da “infak”ın iyilik niteliğinin değerini gösteren bir başka kesin gerçektir: الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ “O takva sahipleri bollukta da darlıkta da infak ederler.”⁶⁷

İnfakın en küçük veya büyük birimiyle asla zayi olmayacağını, kaybolup gitmeyeceğinin Yüce Rabbimiz tarafından bildirilmiş olması, infak konusundaki en büyük teşvik ve infakın temel özelliği niteliğindedir. Rabbimiz, وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً “Onlar, Allah yolunda küçük veya büyük bir harcama yapsalar (infakta bulunsalar) veya bir yol kat etseler, bunlar da kendileri lehine mutlaka yazılır. Neticede Allah onları işledikleri amellerin en güzelleriyle ödüllendirir.”⁶⁸ buyurur.

Rahmân'ın has kullarının infak konusundaki tavırları şöyle tanıtılmaktadır: وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

65 Âl-i İmrân, 3/92.

66 İnsân, 76/8-9.

67 Âl-i İmrân, 3/134.

68 Tevbe, 9/121.

*“Onlar harcama yaptıkları zaman ne israfı kaçarlar ne de cimrilik ederler. Bu ikisi arasından dengeli bir yol izlerler.”*⁶⁹

O hâlde infak, sevip isteyerek ve sevilen maldan ama ölçülü bir şekilde ve mutlaka zayi olmayacağı inancı ve bilinci ile yapılması hâlinde makbul bir iyilik olmaktadır. Aksi hâlde istemeye istemeye ya da gösteriş olsun diye infakta bulunmak, iyilik yapmak ve iyi olmak değildir.

İnfakta ölçü, verilenin ihtiyacı ya da kimliği değil; verenin imkânı ve kim için verildiğidir. Gerçekten Allah için veriliyorsa ona göre davranmak gerekir.

İmanlı olmasına rağmen paylaşımcı olmayanlar ve cimri davrananlar -iddiaları ne olursa olsun- iyilikten uzaktırlar. Bilhassa ekonomik şartların ağırlaştığı zamanlarda iyilik, “eli açık” olmakla anlam kazanır.

İbadet ve Feragat/Özveri

Ayet-i kerimeye göre iyi olmanın üçüncü şartı, nefis terbiyesini gerçekleştirecek olan ibadetleri yerine getirmek, ahde vefa göstermek, sözünde durmak, hayatın ve cihadın zorluklarına katlanmak, tek kelime ile feragattir.

Kulluk görevlerinde tembellik edenler iyi olma yolunda değillerdir. Çünkü ibadetler “iyi” niteliğinin kazanılmasının araçlarıdır.

Namazın büyük küçük kötülüklerden alıkoyduğunu bildiren ayet-i kerimeyi⁷⁰ burada hatırlamak, ibadetlerin “iyi” olmaksaki etkisini ifadeye yetecektir.

İbadetsiz “iyilik” doruğuna ulaşmak araçsız-gerecsiz sarp kayalara tırmanmaya kalkmak gibidir, sonu pişmanlık ve başarısızlıktır.

⁶⁹ Furkân, 25/67.

⁷⁰ Ankebût, 29/45.

Diğer taraftan herkes bilir ki rahat günlerinin, esenlik zamanlarının iyiliği kısmen kolay bir iyiliktir. Can tehlikesinin söz konusu olduğu savaş alanlarında sabırla hareket etmek, zorda ve sıkıntıda kalındığı anlarda dişlerini sıkıp sıkıntıları göğüslemek, iyiliğin gerçek göstergeleridir. Yukarıda metin ve mealini verdiğimiz ayet-i kerime, bu durumu pek kesin ve açık ifade etmektedir.

Aynı gerçek bir başka ayet-i kerimede şöyle açıklanmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey inananlar, sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak kazançlı bir yolu göstereyim mi? Allah’a ve Peygamberine inanır, Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihat edersiniz. Bilerseniz bu sizin için en iyi yoldur.”⁷¹

Demektir ki gerektiğinde inançları uğrunda, Allah yolunda can vermeye hazır bir ruh hâli içinde bulunmayan “iyi” niteliğinden uzaktır. Esasen infakın bir anlamı da gerektiğinde canı da Allah yolunda harcamak demektir.

“İyi” olma niyeti ve iradesi, daha başka bazı şartların yerine getirilmesini de gerektirir. Bunlardan birkaçını şu ayet-i kerimelerden öğrenmekteyiz:

وَتَعَاوَنُوا عَلَىٰ الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ

“... İyilikte ve fenalıktan sakınmakta birbirinizle yardımlaşınız!”⁷²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ
الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

71 Saff, 61/10-11.

72 Mâide, 5/2.

“Ey inananlar, gizli konuştuğunuz zaman günah işlemeyi, düşmanlık etmeyi ve Peygamber’e karşı gelmeyi fısıldaşmayın; iyilik yapmayı ve Allah’a karşı gelmekten sakınmayı konuşun. Kıyamet günü huzurunda toplanacağınız Allah’tan sakının.”⁷³

Anlaşılmaktadır ki iyi olabilmek için iyilik konusunda iyilerle, iyilik sevenlerle yardımlaşmak, yani iyiliği fert planından müessesese/kurum planına, hatta toplum planına çıkarmaya çalışmak gerekmektedir.

İyilik, mademki iyilik olsun diye yapılacaktır, o hâlde ondan yararlanacak olanlar ne kadar fazla olursa iyilik o kadar hedefine yaklaşmış olacaktır.

Bu sebeple de iyilerin en büyük özelliği kıskanç olmamaları, tam bir duygu cömertliği ve uygulama rahatlığı içinde bulunmalarıdır.

İyi insanın iyilere destek, kötülere köstek olması doğaldır.

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ” “Ey inananlar, Allah’a karşı saygılı olun ve iyilerle beraber bulunun!”⁷⁴ ayet-i kerimesi de Müslümanları bu konuda ciddi bir şekilde uyarmaktadır. Çünkü iyilik duygu ve uygulamaları iyilerle birlikte olundukça kolaylaşır ve artar. Çünkü “İyilerin tembelliği, kötülerin faaliyetidir.”⁷⁵

KUR'AN-I KERİM'DE İYİLER

Kur'an-ı Kerim'de iyilik kavramını Bakara suresinin 177. ayeti üzerinden özetledikten sonra şimdi de mukaddes kitabımızda iyilerin kimler olduğuna dair bazı tespitlere yer verelim.

“Kur'an-ı Kerim'de İyiler” denince başka bazı nitelermeler de olmakla beraber, öncelikle Yüce Rabbimizin razı olup sevdiğini

73 Mücadele, 58/9.

74 Tevbe, 9/119.

75 V. Vakkasoğlu, *İslâm Şairi Mehmed Akif* (İstanbul, 1983), 236.

bildirdiği kimseler akla gelmektedir. Bu açıdan bir tespit yaptığımızda ise muhsinler (6), tevvâbün-mütetahhirûn (1), mut-tahhirûn (1), muttakiler (3), sabırlılar (1), mütevekkiller (1), muksidler (3), Allah yolunda kıtal edenler (1)'den oluşan dokuz grubun paratez içinde verilen sayılar kadar ayet-i kerimde “Allah'ın sevdikleri” olarak geçtiğini görmekteyiz.⁷⁶

Rakamlardan anlaşılacağı gibi bu sevilen grupların başında muhsinler, (iyiler, iyilik yapanlar, iyi davrananlar) yer almaktadır. İlgili ayetleri bu gerçeğin delilleri olarak Kur'an-ı Kerim'deki sıra ile zikretmek faydalı olacaktır.

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ

“Mallarınızı Allah yolunda harcayın da kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın. Ve iyilik edin, çünkü Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.”⁷⁷

Yaratılanlara karşı infak ve ihsan'da bulunanların Allah'ın rıza ve sevgisiyle karşılanacaklarını bu âyette bulmaktayız.

İhsan ve iyilikte bulunmak aslında ilahi bir uygulamanın uzantısı olarak *“Allah sana nasıl ihsanda bulunduysa, sen de insanlara öylece ihsanda bulun.”*⁷⁸ diye gerekçelendirilip emredilmiş kutlu bir eylemdir. Karşılığının da yine ihsan olduğu *“İyiliğin mükâfâtı iyilikten başka ne dir ki?”*⁷⁹ diye bildirilmiştir. فَاتِيهِمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابٍ

76 Bu sevilen gruplar hiç kuşkusuz, iman edenler arasındaki gruplardır. İman etmemiş kimselerin bu grupların herhangi birinin içinde -olmaz yagörünmeleri onların da sevildikleri anlamına asla gelmemektedir. “Allah'ın sevmedikleri” ile ilgili ayetlerde bu durum açık olarak görülmektedir (bk. el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-kerîm, s. 191-192).

77 Bakara, 2/195. Ayrıca bk. Bakara, 2/222.

78 Kasas, 28/77.

79 Rahmân, 55/60.

بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”⁸⁰ “Böylece Allah da onlara dünya nimeti ile âhîret sevabının en güzelini verdi. Çünkü Allah güzel davrananları sever.”⁸⁰

Hem infak hem de ahlaki davranış olarak “ihsan”ı ve karşılığında ilahi rızanın bulunduğunu şu ayet-i kerimeden öğrenmekteyiz:

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ
لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ
النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Rabbinizin sizi bağışlamasına sebep olacak güzel işler yapmak ve genişliği gökler ve yer kadar olup takvâ sahipleri için hazırlanmış olan Cennet’e girebilmek için yarışın! O takvâ sahipleri, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar; öfkelerini yenerler ve insanların kusurlarını affederler. Allah da böyle güzel davrananları sever.”⁸¹

Bu bildirimlerin inananlara kendileri için iyilik yapma çağrısında bulunmak olduğunu da şu ayet-i kerimeden öğrenmekteyiz:

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقِ
شَحْحَ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“O hâlde gücünüz yettiği kadar Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakının. Kulak verin; itaat edin, kendi iyiliğiniz için bağışta bulunun. Kim nefsinin tutkularından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.”⁸²

80 Âl-i İmrân, 3/148.

81 Âl-i İmrân, 3/133-134.

82 Tegâbün, 64/16.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعُمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا
وَأَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ

“İman edip salih amel yapanlar; bundan böyle haramlardan sakınıp imanlarını koruyarak salih amel yapmaya devam ederlerse, daha önce yiyip içtikleri şeylerden dolayı onlara bir günah yoktur. Yeter ki haram edilen şeylerden sakınmayı ve iman etmeyi bırakmasınlar; sonra da bu yasaklardan daha çok sakınıp her zaman iyi şeyler yapsınlar. Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.”⁸³

İçki haram kılınıncı bazı Müslümanlar, daha önce şehit düşenler hakkında “Midelerinde şarap varken öldürüldüler.” diye konuşmaya başladılar. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu ve onların içki haram kılınmadan önce içtikleri şeylerden dolayı günahkâr olmadıkları belirtildi.⁸⁴

Çokça kötülük hatta ihanet gördüğü kimselere karşı bile iyi davranmasını Hz. Peygamber’e hitaben emreden ayet-i kerime, neticenin Allah’ın rıza ve sevgisi olduğunu şöyle bildirmektedir:

فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن
مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا
قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Verdikleri sözden döndükleri için onları lanetledik, kalplerini de katılaştırdık. Onlar kelimeleri yerlerinden oynatıp değiştirirler; kendilerine verilen öğütten ders almayı unutmuşlardır. İçlerinden pek azı dışında onlardan hep hâinlik görürsün. Yine de sen onları bağışla ve kendilerine aldınış etme! Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”⁸⁵

83 Mâide, 5/93.

84 Buhârî, Mezâlim, 21; Tirmizî, Tefsîr, 5/11; Müslim, Eşribe, 3; Tirmizî, Tefsîr, 5/10-12.

85 Mâide, 5/13. Ayrıca bk. Mâide, 5/42, 93.

Bu ayet-i kerime gerek birey gerek toplum olarak kötülüğün ve kötülerin izini sürmeden وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ إِذَا دَفَعْتِهَا فِئَادَ عَدَاوَتِهَا كَأَنَّهَا كَفٌّ لِيٍّ حَمِيمٍ “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğe en güzel şekilde karşılık ver. Bir de bakarsın, aranızda düşmanlık bulunan kişi sanki candan bir dost oluvermiştir.”⁸⁶ ayetinde olduğu gibi davranılmasını, hayır ve iyiliği sadece iyilere tahsis etme yoluna gidilmemesini, iyiliğe iyilikten öte kötülüğe iyilikle mukabele edilmesini muhsinlerden olmanın bir özelliği olarak açıklamaktadır. Uluslararası iyilik ve yardım faaliyetlerinde de aynı anlayışla davranılması hiç kuşkusuz ümmet ve insanlık çapında ihsanın olumlu sonuçlarıyla karşılaşmanın yegâne yoludur. Özellikle Ramazan ayı gibi iyilik ve yardım faaliyetlerinin küreselleştiği zamanlarda bu ayetteki tavsiyeye uyup müjdelenen sonuca ulaşmayı hedeflemek, daha ötede Allah'ın sevdiği muhsinler arasında yer almaya gayret etmek, -kim ne derse desin- Müslümanca bir iyilik tavrıdır.

RAHMÂN'IN HAS KULLARI

Yüce Rabbimizin Rahmân'ın has kulları olarak tanıttığı insanların günlük hayattaki tavır ve davranışları, Furkân suresinde وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ diye başlayan 13 ayette⁸⁷ sekiz ayrı noktada toplanmıştır. Ayet-i kerimelerin mealleri şöyledir:

“Rahmân'ın has kulları: yeryüzünde mütevazı bir şekilde yürürler; cahiller kendilerine laf attığında ise, “Selamete!” der gezerler.

Geceyi Rablerine secde ederek ve O'nun huzurunda kıyama durarak geçirirler ve “Ey Rabbimiz! Bizi cehennem azabından uzaklaştır, çünkü onun azabı bitmez tükenmez bir azaptır!” derler. Ne kötü bir durak ne kötü bir konaktır o cehennem!

86 Fussilet, 41/34.

87 Furkân, 25/63-76.

Onlar harcama yaptıkları zaman ne israfa kaçarlar ne de cimrilik ederler. Bu ikisi arasında dengeli bir yol tutarlar.

Onlar Allah ile beraber başka bir ilaha da yalvarmazlar. Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına, haklı bir gerekçeye dayanmadan kıymazlar. Zina etmezler. Kim bunları yaparsa günahının cezasını görür. Kıyamet gününde o kimsenin azabı katlanacak ve orada hor hakir olarak süreklili kalacaktır.

Ancak tevbe edip iman eden ve salih amel yapanlara gelince onların kötülüklerini iyiliklere çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir. Zaten kim tevbe edip salih amel yaparsa o gerçekten Allah'a tam olarak yönelmiş olur.

Rahmân'ın o has kulları yalan yere şahitlik etmezler. Boş bir söz ve davranışa rastladıklarında ise yüz çevirip ağırbaşlılıkla oradan geçip giderler.

Rablerinin ayetleri kendilerine hatırlatıldığında, o ayetler karşısında sağır ve kör gibi davranmazlar.

Onlar: "Ey Rabbimiz! Bize göz aydınlığı olacak eşler ve nesiller başıyla ve bizi takva sahiplerine önder eyle!" derler.

İşte bunlar sabrettikleri için, cennetin yüksek köşkleriyle mükâfâtlandırılacak, orada saygı ve selamla karşılanacaklar. Orada ebedî kalacaklardır. Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır!"

Bu ayet-i kerimelerde söz, davranış ve dualarından örnekler verilen Rahmân'ın has kulları, "Kur'an-ı Kerim'de İyiler" konusunun en dikkate değer temsilcileri olarak üzerinde uzun değerlendirmelerin yapılabileceği bir muhtevaya sahiptir. Ancak biz bu muhtevanın tahliline girmeden Mü'minûn suresinin başındaki kurtulan ya da muratlarına eren müminleri tanıtan on bir ayet-i kerimeyi de -konu bütünlüğü bakımından faydalı olacağı için- burada sadece belirtmekle yetiniyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNET-İ SENİYYEDE
RAMAZAN VE İYİLİK

SÜNNET-İ SENİYYEDE RAMAZAN

Hadis kaynaklarının savm veya sıyam bölümleri Ramazan ayının fazileti, başlangıcının ve sonunun nasıl tespit edileceği, oruçla ilgili uygulamalar ve bu aya özel ibadetlere yönelik bilgi veren hadis-i şeriflerden oluşur. Fedâil bölümlerinde de bazı bilgiler bulunur. Ayrıca başlangıçtan beri Ramazan ve oruç ibadetine mahsus hadis-i şerifleri bir araya toplayan değişik hacim ve nitelikte müstakil risale (cüz) ve eserler de mevcuttur.

Hadis kitaplarının anılan bölümlerinde Resûl-i Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hem sözlü değerlendirmeleri ve hem de fiili uygulamaları hakkında çok sayıda bilgi ve belge bulunmaktadır. Mesela inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutan kişinin geçmiş günahlarının bağışlanacağı müjdesini veren⁸⁸ ve Ramazan'da cennet kapılarının açılıp cehennem kapılarının kapandığını ve şeytanların bağlandığını⁸⁹ bildiren hadisler oruç ve Ramazan ayının tanıtımını yapan rivayetler arasında yer almaktadır.

Ayrıca Ramazan'da Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in manevi hayatında açıkça görülecek derecede bir değişiklik meydana geldiği de bildirilmektedir. Bu ayda Cebrâil ile buluşup

88 Buhârî, Savm, 6; Müslim, Mûsâfirîn, 175,

89 Buhârî, Savm, 5; Müslim, Sıyâm, 1-2.

karşılıklı Kur'an okudukları (mukabele/arza), dolayısıyla bu günlerde Hz. Peygamber'in cömertliğinin zirveye ulaştığı,⁹⁰ Ramazan ayının son on gününde ise geceleri ihya edip ev halkını uyardığı ve kendisini tamamen ibadete vermek suretiyle (itikâf) eşleriyle ilişkisini kestiği⁹¹ hadislerde nakledilen fiili sünnet bilgileri arasındadır.

Ramazan ayının sünnette yer alan belli başlı özelliklerini şöylece sıralamak mümkündür:

Kur'an-ı Kerim'in indirildiği bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilen Kadir Gecesi bu ayın son on gününün tek gecelerinden birindedir.

İslam'ın beş esastan biri olan oruç bu ayın gündüzlerinde tutulur.

Hz. Peygamber'in inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek kılan kişinin geçmiş günahlarının bağışlanacağını bildirdiği ve kendisi de bizzat kılarak ümmeti için sünnet olduğunu gösterdiği⁹² teravih namazı bu ayın gecelerine özel bir ibadettir.

Fıtır sadakası (fitre), Ramazan'ın sonunda ve bayram namazından önce ödenir.

Ramazan'da yapılan farz ibadetler dâhil nafileler ve yardımlar diğer aylarda yapılanlara göre daha sevaplı ve üstündür.⁹³

Bu özelliği dikkate alan çoğu Müslüman zekâtını da bu ayda öder.

Sünnet olan itikâf ibadeti bu ayın son on gününde yerine getirilir.⁹⁴

90 Buhârî, Savm, 7; Müslim, Fezâil, 50.

91 Buhârî, Leyletü'l-kadr, 5; Müslim, İtikâf, 7-8.

92 bk. Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1; Müslim, Mûsâfirîn, 173-178.

93 Buhârî, Savm, 7; Müslim, Fezâil, 50; Tirmizî, Zekât, 28.

94 bk. Buhârî, İtikâf, 1; Müslim, İtikâf, 1-5.

Bu ayda umre yapan hac yapmış gibi sevap alır.⁹⁵

Mukabele uygulaması bu ayda yerine getirilir.

Ramazan ayının bunlara ilave edilebilecek özelliklerini topluca tanıtan Resûl-i Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin kapsamlı bir hutbesini “Sünnet-i Seniyyede Ramazan” başlığının içeriğini yansıtmaya açısından takdim edip değerlendirmeye çalışacağız.

HAZRETİ PEYGAMBER’İN RAMAZAN HUTBESİ

“Resûlullah *sallahu aleyhi ve sellem*’den sahih senedle nakledilmiş çelişik iki sahih hadis bilmiyorum. Kimin elinde böyle hadisler varsa getirsin telif edeyim.”⁹⁶ sözüyle ünlü ve *Sahih* adlı hadis kitabı musannif ve müellifi muhaddis İbni Huzeyme (311/923), “Eğer bu haber doğru ise” ihtiyat cümlesi ile Selmân-ı Fârisî *radıyallahu anh*’ın (v. 36) “Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize Şaban ayının son günü bir hutbe irad etti ve şöyle buyurdu.” dediğini nakletmektedir.⁹⁷

95 Buhârî, Umre, 4; Müslim, Hac, 221, 222.

96 İbnü’s-Salâh, *Ulümü’l-hadis*, 285.

97 İbn Huzeyme, çoğu rivâyette yaptığı gibi bu rivayette de ihtiyatlı davranıp “*in sahha hâze’l-haber =Eğer bu haber sahihse*” kaydını koymuştur. *Sahih*’i tahkik edip yayımlayan M. Mustafa el-Azamî ise, İbn Cüd’ân’ın yayınlığı sebebiyle “isnadı zayıftır” demekle yetinmektedir. Hadisin senedinde İyâs b. Abdilgaffar adında zayıf bir ravi bulunmaktadır. Bu ve diğer senedleri Ali b. Zeyd b. Cüd’ân’a dayanmaktadır. (bk. Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, V, 223) Hadisi Selman’dan (v. 36) Tabiîn neslinin Medine’deki yedi fakihinden biri olan Said b. el-Müseyyeb (v. 94) ondan da Ali b. Zeyd b. Cüd’ân nakletmektedir. Hadis Katade b. Diâme (v. 117) -Said b el-Müseyyeb (v. 94) -Selman (v. 36) tarikiyle hasen bir senedle de nakledilmiş bulunmaktadır. (bk. Yahya b. Hüseyin eş-Şecerî, el-Cürçânî (v. 499), *el-Emali*, hds no: 1016). Selman-ı Fârisî *radıyallahu anh*. Peygamber Efendimizden 60 hadis rivayet etmiştir. Hayatı hakkında bilgi için bk. İ. Hatibioğlu, “Selman-ı Fârisî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/441-443.

أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ أَظَلَّكُمْ شَهْرٌ عَظِيمٌ شَهْرٌ مُبَارَكٌ شَهْرٌ فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ جَعَلَ اللَّهُ صِيَامَهُ فَرِيضَةً وَ قِيَامَ لَيْلِهِ تَطَوُّعًا مَنْ تَقَرَّبَ فِيهِ بِحَصَلَةٍ مِنَ الْخَيْرِ كَانَ كَمَنْ أَدَّى فَرِيضَةً فِيمَا سِوَاهُ وَمَنْ أَدَّى فِيهِ فَرِيضَةً كَانَ كَمَنْ أَدَّى سَبْعِينَ فَرِيضَةً فِيمَا سِوَاهُ وَهُوَ شَهْرُ الصَّبْرِ وَالصَّبْرُ ثَوَابُهُ الْجَنَّةُ وَشَهْرُ الْمُوَاسَاةِ وَشَهْرٌ يَزِدَادُ فِيهِ رِزْقُ الْمُؤْمِنِ مَنْ فَطَّرَ فِيهِ صَائِمًا كَانَ مَغْفِرَةً لِذُنُوبِهِ وَعِثْقَ رَقَبَتِهِ مِنَ النَّارِ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَّقِصَ مِنْ أَجْرِهِ شَيْءٌ قَالُوا لَيْسَ كُلُّنَا نَجِدُ مَا يَفْطِرُ الصَّائِمَ فَقَالَ يُعْطِي اللَّهُ هَذَا الثَّوَابَ مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا عَلَيَّ تَمْرَةً أَوْ شَرْبِيَّةَ مَاءٍ أَوْ مَذْقَةَ لَبَنٍ وَهُوَ شَهْرٌ أَوْلُهُ رَحْمَةٌ وَأَوْسَطُهُ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرُهُ عِثْقٌ مِنَ النَّارِ مَنْ خَفَّفَ عَنْ مَمْلُوكِهِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَأَعْتَقَهُ مِنَ النَّارِ وَأَسْتَكْثَرُوا فِيهِ مِنْ أَرْبَعِ خِصَالٍ خِصْلَتَيْنِ تُرْضَوْنَ بِهِمَا رَبُّكُمْ وَخِصْلَتَيْنِ لَا غِنَى بِكُمْ عَنْهُمَا فَأَمَّا الْخِصْلَتَانِ اللَّتَانِ تُرْضَوْنَ بِهِمَا رَبُّكُمْ فَشَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَتَسْتَغْفِرُونَ لَهُ وَأَمَّا اللَّتَانِ لَا غِنَى بِكُمْ عَنْهُمَا فَتَسْأَلُونَ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَتَعُودُونَ بِهِ مِنَ النَّارِ وَمَنْ أَشْبَعَ فِيهِ صَائِمًا سَقَاهُ اللَّهُ مِنْ حَوْضِي شَرْبَةً لَا يَظْمَأُ حَتَّى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ

“Ey Müslümanlar!

Büyük ve mübarek bir ayın gölgesi üzerinize düştü. Bu, içinde “bin aydan daha hayırlı olan” Kadir Gecesi’nin bulunduğu bir aydır.

Bu ay, Allah Teâlâ’nın, gündüzlerinde orucu farz; gecelerinde teravîh namazını nafile olarak meşru kıldığı (mübarek) bir aydır.

Bu ayda kim bir hayr işlerse başka zamanlarda bir farzı yerine getiren kimse gibi sevap kazanır. Bir farzı eda eden de başka aylarda yetmiş farzı yerine getiren gibi sevap kazanır.

Bu ay, sabır ayıdır. Sabrın karşılığı da cennettir.

Bu ay, yardımlaşma (muâvenet), iyilik ve dostluk ayıdır.

Bu ay, müminin rızkının arttığı bereket ayıdır.

Kim bir oruçluyu iftar ettirirse bu, onun günahlarnın bağışlanmasına ve cehennemden kurtulmasına sebep olur. İftar ettirdiği Müslüman'ın aldığı sevaptan bir şey eksilmeksizin onun kazandığı kadar da ayrıca sevap kazanır.”

- Bizim hepimiz bir oruçluyu iftar ettirecek imkâna sahip değildir, dediler.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem:

“Allah Teâlâ bu sevabı bir oruçluyu bir hurma veya bir yudum su ya da bir içim süt ile iftar ettirene de verir.” buyurduktan sonra hutbesine şöyle devam etti:

“Bu ay, evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu cehennemden kurtuluş olan bir aydır. Kim (bu ayda) emri altındakilerin yükünü hafifletirse Allah onu bağışlar ve cehennemden âzâd eder.

Bu ayda dört şeyi çok yapınız.

Bunların ikisi ile rabbinizi hoşnut edersiniz; ikisinden de zaten uzak kalamazsınız.

Rabbinizi hoşnut edecek iki işiniz; lâ ilâhe illallah diyerek Allah'ın birliğine şahadet etmeniz ve bağışlanma dilemenizdir.

Uzak kalamayacağınız öteki iki şeye gelince, onlar da Allah'tan cenneti isteyip cehennemden kurtulmayı dilemenizdir.

Kim bir oruçluyu doyuracak olursa, Allah onu benim havuzumdan sulayacak o da cennete girinceye kadar bir daha susuzluk çekmeyecektir.”⁹⁸

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Efendimizin hutbesi -eğer yansıtabilirdiysek- pek açık ve nettir. Ancak biz yine de dikkatimizi çeken bazı noktalar üzerinde özellikle durmakta yarar görmekteyiz.

98 İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 191-192 (Thk. M. M. A'zamî), Beyrut, 1975; Aliyyü'l-Karî, *Mirkatü'l-Mefâtiḥ*, IV, 455-457 (Hadis No: 1965).

Peygamber Efendimiz bu hutbesinde Ramazan ayını içeriği ve müminlerin dünya-âhiret hayatlarına yönelik olarak kendilerine kazandıracığı neticeler açısından tanıtmıştır. Çünkü her Müslüman kavuştuğu Ramazan ayından mutlaka kendisi için bir şeyler bekler. Bu beklentiler de elbette onun dünya hayatı ile ilgili olduğu kadar hatta belki de daha çok âhiret hayatına yöneliktir. Çünkü mümin için gerçek istikbal âhirettir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz önce Ramazan ayının öteki zamanlardan farklı olarak sahip olduğu özelliklerini saymakta bu “kutlu ve büyük ay”ın büyüklüğünü, “bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi”ni, yani iyilik dolu günahsız yaşanmış seksen küsur yıllık bir ömre bedel bir gece fırsatını içerdiğini hatırlatmaktadır.

Daha sonra Ramazan ayının tüm gün ve geceleriyle -farz olan oruç ve nafile olan teravih namazlarıyla- öteki aylardan ayrıştığını ve bu kulluk yoğun aydaki amellerin, başka zamanlarda işlenen amellerden farkını ve üstünlüğünü açıklamaktadır.

Peşinden de Ramazan’ı sırasıyla “sabır ayı”, “yardımlaşma, muavenet, hayır, iyilik ve dostluk (müvâsât) ayı” ve “rızkın arttığı bereket ayı” olarak tanımlamaktadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin Ramazan’ı “sabır ayı” olarak tavsif etmesi onun gerçekçiliğinin açık delilidir.

Ramazan’da din ve ibadet/kulluk disiplinine daha sıkı bir şekilde girmenin; hisler-hevesler, kişisel ve sosyal bünyede meydana getireceği değişikliklerin baskısına, saygısızlıklara, yani bütünüyle günlük hayata karşı sabrın, -günah ve yasaklara, musibet ve belalara, emirler ve feraizin güçlük ve zorluklarına karşı direnmek demek olan üç çeşidiyle⁹⁹ birden- en çok gerektiği ay Ramazan’dır. Bunu herkes kendi tecrübeleriyle bilir.

99 bk. A. Hamdi Akseki, *Ve'l-asri Suresinin Tefsiri* (İstanbul: 1928), 52-53.

Peygamber Efendimizin Ramazan için yaptığı *شَهْرُ الْمَوَاسَاةِ* “Müvâsât (yardımlaşma, muâvenet, hayır, iyilik ve dostluk) ayı” ve *شَهْرُ يَزْدَادُ فِيهِ رِزْقُ الْمُؤْمِنِ* “müminin rızkının arttığı bereket ayı” tanım ve tespitleri, bu mübarek ayda Müslüman ailelerde, ülkelerde ve toplumlarda genel olarak yaşanan bolluk gerçekliğinin hem ifadesi hem de teşviki anlamındadır.

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, oruçlu kimselere yönelik olarak ikramda bulunmanın ve özellikle oruçluyu iftar ettirmenin manevi ve uhrevi kazancını ve getirisini yani bu ayda iyilikte bulunmanın sevap ve bereketini: “*Kim bir oruçluyu iftar ettirirse bu, onun günahlarının bağışlanmasına ve cehennemden kurtulmasına sebep olur. İftar ettirdiği Müslüman’ın aldığı sevaptan bir şey eksilmeksizin onun kazandığı kadar da ayrıca sevap kazanır.*” diye açıklamıştır.

Böyle bir imkâna sahip olamayanların üzülmesine gerek olmadığını da “*Allah Teâlâ bu sevabı bir oruçluyu bir hurma veya bir yudum su ya da bir içim süt ile iftar ettirene de verir.*” müjdesiyle bildirmiştir.

Bu müjdeli cümleleriyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, Ramazan’ın manevi bereketinden yararlanmak için ille de belli ölçüde maddi imkânlarla sahip olmak gerekmediğini açıklamıştır. O, bu beyanı ile sanki “*Allah Teâlâ rahmeti için baha değil bahane ister.*” demek istemiştir. Bir yudum su bile “bahane” niteliğini haizdir. Zira iyilik ve ikram kadar iyilik ve ikram niyeti de önemlidir. O hâlde hiçbir Müslüman’ın maddi imkânlarına bakıp bu ayda ümitsizliğe düşmesine gerek yoktur. Gösterişli iftar sofraları tertip ve tanzimine imrenip üzülmek yerine bir oruçluyu eldeki imkânıyla iftar ettirmenin Ramazan’ın bereket ve sevabından pay almak için yettiği bilinciyle hareket etmesi yeterlidir.

Müminin rızkının artmasını maddi ve manevi her iki yönden elde edilenlerle ortaya koyan bu cümleler, aynı zamanda

“iyilik-bereket ilişkisi”ni de dikkatlere sunmuş bulunmaktadır. Yani “rızıkında ve amel defterinin kazanç hanesinde bereket bekleyen gücü ölçüsünde iyilik yapmaya çalışsın” buyrulmuş olmaktadır.

Peygamber Efendimiz hutbesinde Ramazan-ı şerifle ilgili, hiçbir ayırım yapmaksızın tüm müminler için geçerli büyük müjdeler vermiştir. Bunlardan biri, وَأَوَسَطُهُ مَغْفِرَةً، وَهُوَ شَهْرٌ أَوْلُهُ رَحْمَةٌ وَأَوْسَطُهُ مَغْفِرَةٌ، “Bu ay, evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu cehennemden kurtuluş olan bir aydır.” müjdesidir.

Bir aylık sürede üçte birlik dilimlerle “rahmet, mağfiret ve cehennem ateşinden kurtuluş”tan oluşan bu üç büyük nimete Ramazan ayının zaman planında sahne olduğunun bildirilmesi, hiç kuşkusuz bu ayda daha bilinçli ve kaliteli kulluğa soyunma daveti olarak son derece etkileyici bir teşviktir.

Ramazan’daki bu rahmet, mağfiret ve kurtuluş sağanağından toplumun bütün kesimlerinin yararlanabilmesi için yönetim ve emir yetkisi bulunanlara yönelik olarak da Peygamber Efendimizin öngördüğü tedbir ve verdiği müjde oldukça dikkat çekici ve uyarıcıdır: “Kim (bu ayda) emri altındakilerin yükünü hafifletirse, Allah onu bağışlar ve cehennemden âzât eder.”

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bu beyanları, toplum kesimlerinin ve bireylerin rahmet-bereket-mağfiret mevsimi Ramazan’dan yararlanma yol ve yöntemlerinin farklı farklı olduğunu göstermektedir.

Emir verme, iş yaptırma mevkiinde olanların, kişisel yükümlülüklerini yerine getirmeye ek olarak emirleri altındakilerin yükünü hafifletmek suretiyle de kurtuluşa erebilecekleri açıkça hatırlatılmıştır. Bu, herkes için küçük fedakârlık karşısında rahmet mevsimi Ramazan’dan büyük kazanç sağlamak imkânı bulunduğu anlamına gelmektedir.

Resül-i Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin genelde bu hutbesinde verdiği bütün bilgilerin özelde Ramazan için “*Bu ay, evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu cehennemden kurtuluş olan bir aydır. Kim (bu ayda) emri altındakilerin yükünü hafifletirse Allah onu bağışlar ve cehennemden âzâd eder.*” buyruk ve müjdesi, onun Kur’an vahyi dışında bilgilendirilmiş olduğu gerçeğinin bir yansımasıdır. Zira Kur’an-ı Kerim’de böyle üçlü taksime dayalı herhangi bir bildirim bulunmamaktadır.

Peygamber Efendimizin “*Allah’ı hoşnut edecek iki iş, amel*” olarak takdim ettiği tevhid ikrarı ve mağfiret dileği, dikkat edilirse her müminin durduğu yerde diliyle yapabileceği kolaylıktır.

Tevhid inancı ve bilinci Ramazan’da bilhassa “kelime-i tevhid”i sık sık tekrarlamak suretiyle yüreklerde güçlendirilmeli, kökleştirilmelidir. Zaten “*Kalpler Allah’ı anmakla tatmin olur.*”¹⁰⁰

Gerek “bin aydan daha hayırlı Kadir Gecesi” gerekse Ramazan’da yapılacak iyilik ve ibadetlerin, başka zamanlarda yapılanlardan farklı karşılık göreceğine dair “*Bu ayda kim bir hayr işlerse başka zamanlarda bir farzı yerine getiren kimse gibi sevap kazanır. Bir farzı edâ eden de başka aylarda yetmiş farzı yerine getiren gibi sevap kazanır.*” açıklaması, “Ramazan’ın, başka zaman kesitlerinde bulunmayan fevkalâde bir iyilik ve iyileşme imkânı ve kazanma fırsatı” olduğunu göstermektedir.

Herkesin bildiği bir gerçekter ki fevkalade imkânlar, fevkalade sorumlulukları beraberinde getirir.

Sevgili Peygamberimiz, bir taraftan, Ramazan ayında yapılacak amel, eylem ve işlerin kıymetini anlatırken bir taraftan da bu konulara ilgisiz kalacakların her zamankinden çok daha büyük kayıplara, zararlara uğrayacaklarını anlatmış olmaktadır.

Söz bu noktaya gelmişken Ramazan’a duyulan saygıdan dolayı yapılacak her hareketin mutlaka bir kıymeti olacağını

100 Ra’d, 13/28.

vurgulamakta fayda görmekteyiz. “Ramazan dolayısıyla” diye başlayan levhalarla durdurulduğu bildirilen bazı faaliyetlerin, alınan tedbirlerin her birinin aynı bir değeri vardır. Umulur ki bu tür davranışlar, sahiplerinin, Ramazan’dan bir şeyler bekleyen sahiplerinin önceki yanlışlarına keffaret olur.

Toplumun din konusunda, dinî hayatın gereği hakkında bilinçlendirmeye yarayan her şeyi takdirle karşılamak, bu kabil teşebbüslerin yaygınlaşması açısından teşvik anlamı taşıyacağı için uygun olacaktır.

Yılda bir ay süre ile de olsa toplumun dinî havayı daha yoğun şekilde teneffüs etmesine yardımcı olacak her girişimi -kimden ve nereden gelirse gelsin- olumlu karşılamak, onlara, asıl olumluluklar sistemi İslam’a ve Müslümanca yaşamaya çıkarılmış birer davetiye gözüyle bakmak herhâlde hem daha iyi hem iyilik ayı Ramazan fikir ve eylemini desteklemek olarak uygun ve olumlu bir tavidir.

Asıl acınacak olanlar, eski yaşayışlarında ve duygularında en küçük bir gelişme ve kıpırdama olmayanlardır. Bundan da kötüsü, Ramazan dolayısıyla güzelleşen günlük hayatı ve bunun topluma yayılışını hazmedememek, bundan rahatsızlık duymaktır.

“Uzak kalamayacağınız iki iş, cenneti istemek, cehennemden kurtulmayı temenni etmek” tespiti de Peygamber Efendimizin, müminlerin gönüllerindeki istek ve arzularına yönelik gerçekçiliğinin göstergesidir. Çünkü hiçbir Müslüman mutluluk ülkesi cenneti reddetmez yine aklı başında kimse de cehennemde azap çekmeyi istemez.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin hutbesinden anlaşıldığına göre Ramazan ayı, en tabii isteklerimizden en önemli görevlerimize kadar her şeyin değerinin çok büyük ölçüde arttığı bir fırsatlar mevsimi niteliğindedir. Bu, arzuların gerçekleşmesi için gösterilecek gayretlerin zamanı olmak

bakımından Ramazan'ın top yekün "büyük cihad ayı" olduğu anlamına gelir. Zaten bayram da cihadla kazanılan zafer sevincinin adıdır.

Burada Peygamber Efendimizin Ramazan ayında bizzat yaptıklarından da birkaç örnek vermek söylem ve eylemleri arasındaki uyuma işaret etmiş olmak bakımından yerinde olacaktır.

İbn Abbâs *radıyallahu anh*'ın (v. 68) "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* halkın en cömertiydi. Onun en cömert olduğu zaman da Ramazan'dı. Ramazan Cebrâil ile buluştukları aydı. Cebrâil *aleyhisselâm* her gece Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelir, kendisiyle Kur'an-ı Kerim'i müzakere ve mukabele ederdi. Bundan dolayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hayr/iyilik yapmakta, esmek için engel tanımayan bereketli rüzgârdan daha cömert davranırdı."¹⁰¹ diye ifade ettiği gözlemi, Ramazan'da her zamankinden daha çok Kur'an okumanın, fazilet sahibi kişileri ziyaret etmenin ve cömert davranmanın Efendimizin fiilî sünneti olarak dikkat çektiğini göstermektedir.

Beyhakî'nin İbn Abbâs'dan, İbn Sa'd'ın Hz. Âişe'den naklen kaydettiklerine göre Hz. Peygamber Ramazan gelince -varsasirleri salverir ve herhangi bir şey isteyene de istediğini verir. ¹⁰² Aynı şekilde yukarıda metnini verdiğimiz hutbede Selman *radıyallahu anh*'ın haber verdiğine göre de Hz. Peygamber, "Emri altındakilerin yükünü hafifleten, kolaylık gösterenleri Allah bağışlar ve cehennemden âzâd eder."¹⁰³ diye köle, cariye, hizmetçi, işçi, memur vs. personele Ramazan gelince ibadet yapabilmeleri için -imkân ölçüsünde- kolaylık gösterilmesini yetkililere tavsiye ederdi.

101 Buhârî, Bed'ül-vahy, 5, Savm, 7, Menâkıb, 23, Bed'ül-halk, 6, Fezâilü'l-Kur'an, 7; Müslim, Fezâil, 50; İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 193.

102 bk. İbn Sa'd, *Tabakat* I, 377; Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, V, 131.

103 bk. İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 191-192 (Thk. M. Azamî), Beyrut, 1975.

Bilinen bir gerçektir ki mevsiminde veya zamanında yapılan işin, iyiliğin ve ibadetin değeri büyüktür. Değerimizi büyütmek için kavuştuğumuz fırsatları akıllıca değerlendirmekte hem gayretli hem de birbirimize yardımcı olmak görevimizdir. Çünkü “İyiliğe sebep olan, onu yapan gibidir.”¹⁰⁴

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ramazan gelince her çeşit ibadeti her zamankinden daha fazla yapmaya gayret ettiği, bir başka ifade ile “ibadete soyunduğu”, Kur'an okumayı, zikri, hayr hasenat yapmayı artırdığı bilhassa Ramazan'ın son on gününde itikâf yaptığı muhtelif sahabilerin gözlemlerinde yer alan konulardır.¹⁰⁵

Onun sevgili eşi, müminlerin muhterem annesi Hz. Âişe sunları anlatmaktadır: “Ramazan'ın son on günü olunca ailevi ilişkilerini keser, ibadete yönelir, geceleri (çoğu saatlerini) ibadetle geçirir ve hanımlarını da ibadet etmeleri için uyandırır.”¹⁰⁶

Hâdimü'n-Nebî Enes b. Malik *radıyallahu anh* de: “Resûlullah'ı, gecenin bir kısmında namaz kılar görmek istersen görürdün, uyur görmek istersen bu isteğin de boşa çıkmazdı, uyurken de görürdün.”¹⁰⁷ demek suretiyle Hz. Âişe'nin, “Geceleri ibadetle geçirirdi.” sözünün “Gecenin büyük kısmını ibadetle geçirirdi.” anlamında olduğunu bildirmekte, Hz. Peygamber'in bütün hareketlerindeki itidal ve tabiiliği bu konuda da ortaya koymaktadır.

O hâlde aşırılığa kaçmadan ve tembelliğe kapılmadan normal şekilde, her zamankinden daha fazla, dikkatlice ve gücü yettiğince ibadet ve iyilikler yapmak suretiyle özelde Ramazan

104 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 274, 357.

105 bk. *Zâdü'l-Meâd*, I, 189.

106 Buhârî, *Leyletü'l-kadr*, 5; Müslim, *İ'tikâf*, 7; Ebû Dâvûd, *Ramazân*, 1; Nesâî, *Kıyâmü'l-leyl*, 17; İbn Mâce, *Sıyâm*, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 41, 67-68, 146.

107 Buhârî, *Teheccüd*, 11, *Savm*, 53, *Tirmizî*, *Savm*, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 104, 114.

ayını genelde tüm hayatı değerlendirmeye bakmak, Peygamber Efendimizi izlemek ve sünnetine uymak anlamında akıllıca ve Müslümanca bir davranıştır.

RAMAZAN ÖZLEMİ

Ramazan ayının bu muhtevası ve Müslümanların hayatına getirdiği değerler manzumesi ve iyileşme imkân ve fırsatları dolayısıyla böyle bir aya duyulması gerekli özlem ve istekle ilgili olarak Hâdimu'n-Nebi Enes İbni Malik *radıyallahu anh*'den nakledilen bir rivayete burada yer vermek yerinde olacaktır.

Enes b. Malik *radıyallahu anh* diyor ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Receb ayına girdiği zaman şöyle dua ederdi: اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ وَبِئَعْنَا رَمَضَانَ “Allah’ım, Receb ve Şaban’ı bize mübarek (ve bereketli) kıl ve bizi (sağlıkla) Ramazan’a ulaştır!”¹⁰⁸

Hadis-i şerifin Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer alan rivayeti رَمَضَانَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ وَبَارِكْ لَنَا فِي رَمَضَانَ “Allah’ım, bize Receb ve Şaban’ı mübarek kıl ve bize Ramazan’ı da mübarek kıl!”¹⁰⁹ ifadelerini taşımaktadır. Ahmed el-Bennâ es-Sââtî’nin dediği gibi bu rivayetlerde Receb ve Şaban’a atfedilmeksizin Ramazan’ın müstakilen duaya konu edilmesi, onun üstün faziletine işaretir.¹¹⁰

İslam’a göre dünya ve âhiret mutluluğunun anahtarı iman ve ona bağlı olarak güzel ameldir.

İman ve güzel ameli birey ve toplum hayatına daha yaygın ve yoğun olarak hâkim kılmaya imkân tanıyan zaman kesitlerine kavuşma dileği, aslında daha diri bir dinî yaşayış özlemi-nin sonucu ve göstergesidir. Çünkü böyle bir dilek iyilik ve

108 Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, III, 365, V, 348; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, III, 140 (Taberânî ve Bezzâr’dan naklen); Deylemî, *Müsnedü’l-Firdevs*, I, 485; Münâvî, *Feyzu’l-kadîr*, V, 131.

109 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 259. (Ş. Arnavud, “İsnadı zayıftır.” demektedir.)

110 bk Sâ’âtî, *Fethu’r-rabbânî*, IX, 231.

güzelliklerin peşinde olmaktır. Müslüman'a da böylesi bir uyanıklık yakışmaktadır. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz bir başka hadis-i şerifte “Müslümanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olandır.”¹¹¹ buyurmuş, konuya yönelik gerçeği tüm açıklığı ile duyurmuştur.

Bu çalışmanın başından beri gerek Kur'an ve gerekse sünnette yer alan üstün niteliklerine işaret etmeye çalıştığımız Ramazan ayına duyulan özlem, iyiliklerin, güzelliklerin tekrarını istemek, kötülüklerden ve zararlılardan uzak kalmayı dilemek demektir.

Böyle bir niyet ve özlemin, özellikle Receb ayına girildiğinde yapılmaması, Receb ve Şaban'ın asıl değerlerinin, kulu Ramazan'a hazırlamak olduğunu, yani onların bereketinin ancak Ramazan'la tamamlanacağını da göstermektedir.

Bir başka deyişle Receb ve Şaban aylarının asıl değeri, Ramazan'a hazırlık imkânı sunmalarıdır.¹¹² O hâlde Ramazan'ın feyz ve bereketinden tam anlamıyla istifade edebilmek için üç ayların girişiyi birlikte yeni, daha bilinçli ve ihlaslı bir kulluk hayatını yaşamaya gayret etmek, bu ayların “hakkımızda mübarek ve bereketli kılınması” dileğinin açılımı anlamına gelmektedir. Bunu başarmak ise herkesin kişisel gayretine kalmaktadır.

Daha diri bir dinî hayata sahip olabilmek için, dinî bilgiler ve pratiklerle yani sağlam bilgi ve ihlaslı amellerle güçlenmiş olmak temel şarttır.

Bir anlamda yıllık bakım ya da tahsil ve tatbikat zamanı olan üç ayları ve özellikle Ramazan'ı gereği gibi değerlendirmek ve o havayı bütün bir yıla taşımak ve taşırmak, hiç şüphesiz daha diri olduğu kadar daha verimli ve tatlı bir dinî hayatı yaşamak olacaktır.

111 Tirmizî, Zühd, 21. 22; Darîmî, Rikâk, 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 10, 43, 47, 48, 50, 267.

112 Nitekim Receb, istiğfar min'ez-zünüb, Şaban, ıslahu'l-kalbi mine'l-uyüb; Ramazan tenviru'l- kulüb zamanıdır da denilmiştir.

Yaşlandıkça ömrün sonlarına doğru daha fazla tövbe, zikir, tesbih, ibadet, hayır ve hasenat yapılması tavsiyeleri de aslında giderek gücünü artıran bir dinî dirilik çağrısı anlamına gelmektedir

Bu hadis-i şerifi, Peygamber Efendimize ait bir dua olma özelliğine itimaden dua olarak okumakta ve dolayısıyla onun zihinlerimize ve hayatımıza kazandırmak istediği dinî diriliği elde etmeye çalışmakta hiç kuşkusuz büyük fayda ve hayır vardır.

Dilek ve özlemlerimizin böylesi bereketli mevsimler ve Ramazan gibi mübarek günler istikametinde yoğunlaşması, millet ve ümmet olarak Müslümanlığımızın olgunlaşması ve etkinlik kazanması anlamı taşır.

Nerede ne zaman biteceği önceden bilinemeyen ömrün, maddi manevi fazilet ve bereket günlerine olan ihtiyacını dile getiren bu dua, aynı zamanda ilahi iradenin mutlak hâkimiyetini kabul ve itiraf etmek anlamında iyi bir mümin tavrını yansıtmaktadır. Bu ise Ramazan ayının daha gelmeden önce özlem düzeyinde mümine kazandırdığı bir iyilik demektir.

SÜNNET-İ SENİYYEDE İYİLİK

Günlük işlerden ibadetlere kadar uzanan ve çeşitlenen iş ve davranışların tümünde aranan seviye ve kaliteyi dinimiz ihsan terimiyle ifadelendirmiştir. Bu tespiti, büyük hadisçi Tirmizî'nin (v. 279) *hasen-sahih* diye kıymet hükmüne bağladığı şu hadis-i şerife bulmaktayız:

إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ وَلْيُجِدْ أَعْدَاكُمْ شَفْرَتَهُ فَلْيُرِحْ ذَبِاحَتَهُ

“Allah, her konuda ihsanı (her şeye güzel davranılmasını) emretmiştir. Binaenaleyh (meşru bir sebeple herhangi bir) canlıyı öldüreceğiniz zaman güzelce öldürün. Hayvan boğazlayacağınız zaman

güzelce boğazlayın. Böyle bir işe girişecek olanınız bıçağını iyice bilesin ve keseceği hayvanı rahatlatсын."¹¹³

İyilik yapmak manası da olduğu için ihsan, çoğu kere infak ile eşanlamlı olarak değerlendirilmektedir. Oysa ihsan, maddi manevi her çeşit iyilik için kullanıldığı hâlde infak, daha çok tasadduk kelimesi gibi sadece maddi yardımlar için kullanılan bir terim durumundadır.

Öte yandan ihsan, iyiliği iyi yapmak, güzel yapmak, kaliteli ve seviyeli yapmak, günümüzün moda ifadesiyle söyleyecek olursak, standartlara uygun olarak yapmak anlamına gelmektedir. Yani Müslüman infak da dâhil her işinde ihsan seviye ve kalitesini yakalamak durumundadır. Nitekim şu iki ayet ihsanı bu çerçevede dikkatlerimize sunmaktadır: *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ* "Allah, şüphesiz adaleti, ihsan'ı ve akrabaya ikramı emreder.." ¹¹⁴

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ "Allah yolunda infak ediniz. Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayınız. İyilik yapın (yaptığınızı güzel yapın). Zira Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları (ihsan) sever." ¹¹⁵

"Mutlak, kemaline masruftur." kaidesince bu ayetlerdeki ihsan, her konuda aranacak ve yakalanmaya çalışılacak kaliteyi kapsamaktadır.

Diğer taraftan Yüce Yaratıcı bizzat kendisi her şeyi pek güzel yarattığını, ¹¹⁶ insanı da en mükemmel yaratılışa sahip kıldığını ¹¹⁷ iyi iş yapanları, yaptığını iyi yapanları sevdiğini bildirmiştir. فإِنَّ

113 Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11; Tirmizî, Diyât, 14; Nesâî, Dahâyâ, 22, 26, 27; İbn Mâce, Zebâih, 3; Dârimî, Edâhî, 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 123-125.

114 Nahl, 16/90.

115 Bakara, 2/195.

116 Secde, 32/7.

117 Tîn, 95/4.

الله محسنٌ يحبُّ المحسنين “Allah muhsindir, muhsinleri sever.”¹¹⁸ hadisi bu gerçeğin delilidir.

Sevgili Peygamberimiz Cebrâil *aleyhisselâm*’ın sorusu üzerine “ihsan”ı “Allah’a, O’nu görüyormuşçasına ibadet etmek”¹¹⁹ olarak tarif etmiştir. Bu kul-Rab ilişkilerinde kulluk standardı demektir. Biz buna ister ihlas, ister huşu’ diyelim, anlatılan hep kullukta ihsan kalitesidir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz bir başka hadis-i şerifte de “إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا أَنْ يُثِقَنَهُ” “Allah, sizden birinizin yaptığı işi güzel (sağlam, mükemmel) yapmasını sever.”¹²⁰ buyurmuştur.

Açıklamamıza esas aldığımız hadis-i şerifteki hayvan kesme işinde bile bir ihsan seviyesinin bulunduğu tesbitine ilave olarak kefeni güzel yapmak gerektiği¹²¹, ölüye hiçbir faydası olmadığı hâlde dirilerin göz zevki için mezar toprağının bile iyice düzeltilmesi tavsiyesi¹²² Peygamber Efendimizin her şeyde güzellik (ihsan) aradığının en dikkat çekici belgeleridir. Onun temiz hayatı ve uygulamaları “üsve-i hasene” (en güzel hayat örneği) olarak her şeydeki güzelliğin yegâne göstergesidir.

Bütün bunlardan, “Müslüman işi”nin en belirgin vasfının “ihsan” olması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü ihsan İslam standardı demektir.

“Müslüman işi”nin ihsan seviyesine ulaşması, temelde inanç ve davranış olarak en güzeli ortaya koyma niyet ve gayretine

118 bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat*, VI, 40; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, V, 197; İbn Receb, *Câmiu’l-ulûm ve’l-hikem*, 141.

119 Müslim, *Zikr*, 37, 38; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 60; Tirmizî, *Hudûd*, 3; Kur’an, 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 252, 296, 500, 514.

120 bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat*, I, 275; Münâvî, *Feyzu’l-kadır*, II, 286-287.

121 bk. Nesâî, *Cenâiz*, 37.

122 bk. Münâvî, *Feyzu’l-kadır*, II, 28.

bağlıdır. Bu da hiçbir işi baştan savma, oluruna, rastgele, kolayına kaçarak yapmak gibi tembel ve kolay bir tercih ile değil, her şeye hakkını verme, güzel yapma, en mükemmeli ortaya koyma disiplini ve sorumluluğuyla mümkündür.

“Allah, yaptığı işi güzel yapanları sever.” beyanı, Müslüman’da iş ve kalite disiplini oluşturmak için yeterli teşvik ve tehdit unsurlarını birlikte taşımaktadır.

En güzeli ortaya koyma niyet ve gayreti, işi ehline verme, ehli olmadığı işi üstlenmeme, üstesinden gelemediği, güzelce yerine getiremediği işi, sırf bu sebeple terk etme gibi tavırları da beraberinde getirir. O hâlde Müslüman’ın sürekli mükemmelle ulaşma gayretine sahip bir insan olarak hayattaki yerini alması ve bunu Allah katındaki sevimliliğinin değişmez ölçüsü bilmesi pek tabiidir.

İYİLİK ÇEŞİT ÇEŞİTTİR

Hayır ya da iyilik hiç şüphe yok ki pek çok çeşidi olan yahut farklı boyutları bulunan zengin bir kavramdır.

“Sünnette İyilik” genel başlığı altında hadis-i şeriflerde açıklanan iyilik olduğu yer almış bazı tutum ve davranışları burada değerlendirmek, “İyilik Ayı Ramazan” tanımının da bir ölçüde açılımı demek olacaktır.

Abdullah b. Amr b. el-Âs *radıyallahu anhüma’nın rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz* şöyle buyurmuştur: *“المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ”* “Olgun/İyi Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kişidir.”¹²³

Görüldüğü gibi hadis-i şerif zararsızlığın bir iyilik türü olduğunu ortaya koymaktadır. Zira “dilinden ve elinden öteki

123 Buhârî, İmân, 4-5, Rikâk, 26; Müslim, İmân, 64-65; Ebû Dâvûd, Cihad, 2; Tirmizî, Kıyâmet, 52, İmân, 12; Nesâî, İmân, 8-9, 11; Dârimî, Rikâk, 4,8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 160, 163, 178, 191, III, 154, 372, 391, 440; IV, 114, 385; VI, 21, 22.

Müslümanların emin oldukları kişi” her şeyden önce “zararsız kişi” demektir.

Buradan hareketle zararsızlığı, Müslümanlar arası ilişkilerin asgari şartı, bir başka ifadeyle iyiliğin başlangıç noktası diye tanımlamak mümkün olmaktadır. Yani zararsızlık bir anlamda başlı başına bir iyiliktir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz ile ashabı arasında geçen şu konuşma bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

Resûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

“عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ” *Sadaka verip iyilikte bulunmak her Müslüman için bir görevdir.*”

- قَالَوا يَا نَبِيَّ اللهِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ Sadaka verecek bir şey bulamayan kimse varsa? dediler. Hz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*:

“O. eliyle çalışır (amelelik yapar), kazanır, hem kendi yararlanır hem de tasadduk eder.” buyurdu.

- قَالَوا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ Peki, buna gücü yetmezse? dediler.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

“يُعِينُ ذَا الْحَاجَةِ الْمُهْرُوفِ” *“Sıkıntıya düşmüş bir ihtiyaç sahibine (eliyle) yardım eder.”* buyurdu.

بuna da gücü yetmezse? dediler.

Resûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*:

“فَيَأْمُرُ بِالْخَيْرِ أَوْ قَالَ بِالْمَعْرُوفِ” *“Hayrı veya hakkı tavsiye eder (sözle yardımcı olur).”* buyurdu.

O kişi:

- قَالَوا فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ Bunu da yapamazsa? dediler. Bunun üzerine Resûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*:

“O takdirde kötülük yapmaktan uzak durur, bu da bir sadaka ve iyiliktir.” buyurdu.¹²⁴

124 Buhârî, Zekât, 30, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 55; Nesâî, Zekât, 56; Dârimî, Rikâk, 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 395, 411.

Bu açıklamalarıyla Peygamber Efendimiz pek tabii ve gerçekçi bir yaklaşımla sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun her Müslüman'ın yapabileceği bir iyilik bulunduğunu ortaya koymuş olmaktadır.

Hâli vakti yerinde olanlar elbette zarar vermemekle yetinmeyecekler, yapabildikleri iyilikleri Müslümanlara ulaştırmaya gayret edeceklerdir. Fakat bütün iyilik türlerinin temelinde Müslümanlara faydalı olma düşüncesi ve tavrı mutlaka bulunacaktır.

Diğer taraftan hadisi şerif, Müslüman'ı sosyal ilişkilerde özellikle Müslümanlara diliyle ve eliyle zarar vermeyen kişi olarak tanımlamakla, hoş geçimli olmayı, herkese karşı dürüst davranmayı öğütlemiş olmaktadır. Zaten bir başka hadisinde de Sevgili Peygamberimiz “hoş geçimli olmayan kişide hayır olmadığını”¹²⁵ bildirmiş bulunmaktadır.

Hadis-i şerifte önce “dil”in zikredilmesi Müslümanlara zarar vermekte dilin, elden önce geldiğine işaret eder. Fiilen zarar vermek daha zor, fakat sözle zarar vermek daha kolay ve yaygındır. Dil yarasının onulmazlığı atasözlerimize kadar geçmiştir. Çoğu kişi çevresinde “Allah kimseyi onun diline düşürmesin!” diye kendisinden kaçınılan kimselerin bulunduğunu bilir. Bu sebeple Peygamber Efendimizin önce “dil”i zikretmesi boşuna değildir. Alay etmekten, tekfir, yani Müslüman'ı küfre nispet etmeye kadar her türlü dile ait yasaklara riayet etmek, yine Peygamber Efendimizin bir hadisine göre kurtulmaktır. O *sallallahu aleyhi ve sellem*, مِنْ ضَمَّتْ نَجَاً “Dilini tutan kurtuldu.”¹²⁶ buyurmaktadır.

Açık bir gerçektir ki aleyhte konuşmalar, Müslümanların karşılıklı güven duygularını zayıflatacak ve giderek Müslümanlar, birbirlerine daha uzak insanlar hâline geleceklerdir. Bu sebeple Müslümanların aleyhinde konuşmaktan dilini tutmak ya da

125 bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 500; V, 335.

126 Tirmizî, *Kıyâmet*, 50; Dârimî, *Rikâk*, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 159, 177.

Müslümanları dilinin vereceği zararlardan emin kılmak, özellikle günümüzde iyiliğin ve dolayısıyla iyi Müslüman olmanın en önde gelen şartlarındandır.

Esasen “*ya hayır söylemek ya da susmak*”¹²⁷ zaten Allah’a ve âhirete inanan Müslüman’ın görevlerindedir. Bu görev, öncelikle Müslüman’ı Müslüman aleyhinde bulunmaktan alıkoymaktadır. Hatta aynı durum daha önceki Müslümanlar hakkında da geçerlidir. Onları da hep hayırla yâd etmek ve iyiliklerini söylemek, onlara dua etmek gerekmektedir.¹²⁸

Ancak ortada, toplumun sakındırılması gereken bir büyük hata varsa bu takdirde o hatanın söylenmesi, Müslümanlar aleyhinde bulunmak değildir. Emir bi’l-ma’ruf ve nehiy ani’l-münker görevi usulüne uygun şekilde her zaman yapılacaktır.

Yazı ile Müslümanlar aleyhinde bulunmak da dil ile Müslümanlara zarar vermek sayılır. Hatta bir kötü sözün yazıya geçirilmiş, dijital ortamlara kaydedilmiş olması, işi daha da ağırlaştıracaktır. Bu yüzden ilgili mecralarda söz konusu bu hususa daha fazla dikkat gösterilmesi gerekmektedir.

Hadis-i şerifte yer alan eliyle Müslümanlara zarar vermemek meselesi, Müslümanların fiilen zararsızlığının ilkesidir. Aslında “el”in zikredilmesi, fiilî zararların genellikle el ile yapıldığından ötürüdür. Her türlü güç, kuvvet ve imkân; makam mevki ve nüfuz, adam kayırma, hatır gönül gibi etkileme vesileleri de “el” kapsamındadır.

Türkçemizde söylediğimiz şekliyle “elinden ve dilinden Müslümanları emin kılmak”; jest, mimik ve bakışlarıyla kimseyi rahatsız etmemeyi de gerektirir.

127 bk. Buhârî, Edeb, 31, 85, Rikâk, 23; Müslim, İmân, 74, Lukata, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmizî, Kiyâmet, 50; Mâlik, *Muvatta’*, Sıfatü’n-nebî, 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 174, 267, 433; IV, 31, VI. 69, 384.

128 bk. Haşr, 59/10.

İyilik çeşitlerini göstermesi bakımından şu hadis-i şerif dikkat çekicidir:

كُلُّ سَلَامَى مِّنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ، كُلُّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ: تَغْدِلُ بَيْنَ
الْاِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ، وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا، أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا
مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ، وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ، وَبِكُلِّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلَاةِ
صَدَقَةٌ، وَتُمِيطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ

“İnsanların her bir eklemi için her gün bir sadaka gerekir. İki kişi arasında adâletle hükmetmen sadakadır. Bineğine binmek isteyene yardım ederek bindirmen yahut yükünü bineğine yüklemen sadakadır. Güzel söz sadakadır. Namaz için mescide giderken attığın her adım bir sadakadır. Gelip geçenlere eziyet veren şeyleri yoldan kaldırman da sadakadır.”¹²⁹

Bu hadis-i şerifte dargın iki Müslüman'ın arasını bulmak, hayvanına veya arabasına binmeye çalışana yardımcı olmak, eşyasını yüklemekte, taşımakta güçlük çekenlere yardım etmek, camiye namaz için giderken yürümek gibi bazı hayır yolları ve imkânları sayılmaktadır. Bu ve benzeri hadis-i şerifler İslam'da hayr ve iyilik yollarının gerçekten pek çok olduğunu göstermektedir.

İyilik çeşitlerine verilen örnekleri tek tek saymaktansa konuyu mücmel de olsa bütünüyle kapsayan bir hadis-i şerifle özetlemek mümkündür: “Her meşrû ve güzel iş bir iyilik/bir sadakadır.”¹³⁰

Ancak biz yine de “İyilik Ayı Ramazan” açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bazı iyilik çeşitlerine değinmekte fayda görüyoruz.

129 Müslim, Zekât, 56. Ayrıca bk. Buhârî, Sulh, 11, Cihâd, 72, 128; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 12, Edeb, 160.

130 Buhârî, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 53. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 60; Tirmizî, Birr, 4.

İYİLİĞE NİYET ETMEK DE İYİLİKTİR

İyilik kavramının içeriğini oluşturan iyilik davranışlarının bir başka ifade ile iyiliğin boyutlarına yönelik tespitlerin en başında ya da temelinde iyilik niyeti bulunur. Bu sebeple iyilik niyeti, uygulanamamış bile olsa bizzat bir iyiliktir. Yani iyiliğe niyet etmek, başlı başına bir iyilik demektir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz uzunca bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا الدُّنْيَا لِأَرْبَعَةٍ نَفَرٍ عَبْدٍ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالًا وَعِلْمًا فَهُوَ يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ وَيَصِلُ فِيهِ رَحْمَهُ وَيَعْلَمُ لِلَّهِ فِيهِ حَقًّا فَهَذَا بِأَفْضَلِ الْمَنَازِلِ وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللَّهُ عِلْمًا وَلَمْ يَزُزْهُ مَالًا فَهُوَ صَادِقُ الْبَيْتَةِ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ بِعَمَلِ فُلَانٍ فَهُوَ بِنَيْتِهِ فَأَجْرُهُمَا سَوَاءٌ

“Dünyada dört çeşit insan vardır:

Birincisi: Allah’ın kendisine mal ve ilim verdiği kişidir. Bu kişi elindeki imkânları Allah saygısı içinde değerlendirir, akrabasını görür gözetir. Malında Allah’ın hakkı olduğunu bilir. Bu, derecelerin en yücesindedir.

İkincisi: Allah’ın kendisine ilim verip mal vermediği kişidir. Bu kişi, iyi bir niyetle, ‘Eğer benim malım olsaydı, ben de şu (birinci) kişi gibi güzel ameller işlerdim.’ der. Bu kişi de niyetinin karşılığını görür; binaenaleyh, bu iki kişinin alacağı sevap birbirine eşittir.”¹³¹

Bu iki kişiden birincisinin iyilik yapmak suretiyle elde ettiği sevabı, ikinci kişinin sadece niyet etmekle aynen kazanmış olması, iyi niyetin Müslüman’a nasıl bir iyilik imkânı sağladığını o iyiliği yapmış gibi sayılma şansı tanıdığını göstermektedir.

O hâlde elinde iyilik yapacak imkânı olmayanlar, içtenlikle iyi niyetli, iyiliğe niyetli olurlarsa sırf bu sebeple iyilik yapmış gibi muamele göreceklidir.

131 Tirmizî, Zühd, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 231.

Öte yandan unutmamak gerekir ki devamlı iyilik niyet edilebilir, fakat devamlı iyilik yapılamaz. Herhâlde نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ “Müminin niyeti, amelinden daha üstündür.” rivâyeti¹³² de bu tabii gerçeği anlatmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurmuşlardır:

فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللَّهُ لَهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً فَإِنْ هُوَ هَمَّ بِهَا فَعَمَلَهَا “Kim bir iyilik yapmaya niyet eder de yapamazsa, Allah ona tam bir iyilik (işlemiş gibi sevab) yazdırır; iyiliğe niyet eder de işlerse, Allah ona on iyilikten 700 iyiliğe kadar hatta daha da fazla iyilik sevabı yazdırır.”¹³³

İyilik erdemi niyetle başlayan ve eylemle sonuçlanan bir olgu olmakla beraber sadece niyet aşaması bile bir iyilik sayılan bir güzellik ve hayırdır.

Pek tabii olarak fiilen iyilik yapma imkânı bulunanların sadece iyilik niyeti ile yetinmeleri iyilik yapmış olmak bakımından yeterli olamaz. İyilik niyetinin iyilik sayılması o iyiliği yapacak imkân olmayanlar ve herhangi bir sebeple yapamamış olanlar içindir.

Ramazân ayında iyilik gibi iyilik niyetinin de değeri kat kat artmaktadır. Bu da Ramazân ayının zengin fakir herkes için iyilik ayı olduğunu göstermektedir.

O hâlde Ramazân, İslâm’ın hayat ve toplum dini olduğunun her zamandan çok daha büyük ölçüde görünür hâle geldiği büyük bir iyilik ve hayır ayıdır

132 Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, IX, 177; Değerlendirme için bk. Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 324. 325.

133 Buhârî, *Rikâk*, 31; Müslim, *Îmân* 203, 204; Dârimî, *Rikâk*, 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 227, 279, 310, 361; II, 234, 411, 498; III, 149.

SADAKANIN YA DA İYİLİĞİN İYİSİ

Mihmendâr-ı Resûlillah Ebû Eyyûb el-Ensârî radiye an-hû'l-Bârî'nin naklettiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz: *إِنَّ أَفْضَلَ الصَّدَقَةِ الصَّدَقَةُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ* “Sadakanın en makbulü, *dargın akrabaya verilir.*”¹³⁴ buyurmuştur.

Peşin faydası başkalarına ait, manevi zevk ve sevabının ötesinde kendisinden başkaca bir karşılık beklenmeyen iyilik çeşitlerinin ortak adı “sadaka”dır. Farz olan zekâta da sadaka denmekte ise de farz olmayan, yani nafîle ya da iyilik niyetiyle yapılan hayırlara sadaka denmesi daha yaygındır.

“Sadaka” deyince doğrusu yol kenarındaki veya cami kapısındaki dilenciye üç beş kuruş vermek akla gelirse de bu, sadakanın çok özel bir türünü ifade eder. Oysa güler yüzün, tatlı sözün, tebessümün bile sadaka değeri taşıdığı, muhtelif vesilelerle çeşitli hadis-i şeriflerde vurgulanmıştır.

Hadis-i şerifte “iyiliğin iyisi” olan sadaka çeşitlerinden birini bulmaktayız. “Efdalu’s-sadaka (iyiliğin en üstünü)” diye bildirilen konuları, “İyiliğin en üstünlerindedir.” diye anlamak ve yorumlamak zorundayız. Çünkü başka münasebetlerle varit olmuş diğer hadis-i şeriflerde daha başka konuların “üstün iyilik” olduğu bildirilmektedir. “Niçin hepsi bir defada sayılmadı?” denilemez, çünkü bu bir eğitim ve ihtiyaç meselesidir. Ayrıca ayrı zamanlarda ayrı ayrı konuların aynı vasfa sahip olduğunu belirtmekte bir tutarsızlık ve garâbet asla söz konusu değildir.

“Dargın akraba” ifadesi, “yakınlık bağlarının kopması” olayını ifade etmektedir. Başkalarıyla iyilik irtibatları ya da sadakalar yoluyla irtibatlar kurulması teşvik edilirken aslında var olan akrabalık bağlarının kopmasına seyirci kalmamaz. Eldeki tabii

134 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 416; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, IV, 165; Aynı mânada başka tarihlerle gelen hadisler için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 402; Dârimî, *Zekât*, 58.

ve olumlu imkânın korunması, hiç şüphesiz, yeni ilişkiler kurmaktan önce gelir. Daha doğrusu doğuştan var olan bağların korunması, başkalarıyla iyilik irtibatlarının kurulmasını ilham edecektir. Öte yandan akrabayla ilginin kesilmesi, yeni irtibatlar kurmamaktan daha tehlikelidir.

“Akrabaya yapılacak iyiliğin iki kat sevabı vardır: Sadaka ve sıla-i rahim...”¹³⁵ hadis-i şerifi, hadisimizdeki üstünlüğü açığa çıkarmaktadır.

Bütün bu noktalar göz önüne getirilince dargın akrabaya yapılacak iyiliğin önemi kendiliğinden ortaya çıkmakta ve hadisimizin manası da daha iyi anlaşılmaktadır.

Sadaka vermeyi, yani iyilik etmeyi ısrarla teşvik eden dinimiz, onun korunmasını da istemiştir يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى *“Ey iman edenler, başa kakarak ve eziyet ederek iyiliklerinizi hükümsüz kılmayın.”*¹³⁶ ayet-i kerimesi, yapılan iyiliğin unutulmasını, başka birtakım çıkarlara gerekçe yapılmamasını emretmektedir.

O hâlde yapılacak iş, yapmacık kırgınlıkların üzerine iyilik (sadaka) süngerinin, büyük bir yüreklilik ve iyi niyetle cömertce çekilmesinden ibarettir.

Bunun en uygun zamanı da sonunda bütün ümmetin bayram edeceği günün de bulunduğu mübarek Ramazan ayıdır.

KÖTÜLÜĞE İYİLİKLE KARŞILIK VERMEK

“İyilik Ayı Ramazan” tanımı içinde söz edilmesi gerekli bir iyilik türü de kötüye ilişmemek, kötülüğü iyilikle savmak ve kötülüğe iyilikle karşılık vermektir.

Genelde iyilik; iyiliğe iyilik, herhangi bir karşılık beklemeden iyilik, kötülük edene iyilik yapmak olmak üzere üç aşamada

135 bk. Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 45.

136 Bakara, 2/264.

değerlendirilir. Kötülük yapana iyilik etmenin ilk iki aşaması da kötüyü ilişmemek, kötülüğü iyilikle savmak olmaktadır. Bu pek tabii olarak herkesin her zaman yapabileceği bir babayiğitlik değildir. Onun için olmalı ki “İyiliğe iyilik her kişinin, kötülüğe iyilik er kişinin kândır.” sözü darb-ı mesel olmuştur. Gerçeği söylemek gerçeğin hakkıdır. Günümüzde kötülük edene iyilikle karşılık verenler pek fazla değildir.

Konu Kur’an-ı Kerim’de, dört ayette ayrı kökten ikişer fiil ile idrâ (وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ) savmak ve idfa’ (إِذْفَعُ بِالتِّي هِيَ أَحْسَنُ) kötülüğe en güzel şekilde karşılık vermek diye ifade buyrulmaktadır. Hadis-i şerifte ise kendi işlediği bir kötülüğün peşine bir iyiliği eklemek itba’ (وَأَتَى السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا) diye dile getirilmektedir.

İşin Ramazan ve oruçla ilgili kısmında ise herhangi bir cahilin sataşması, kötü söz söyleme ve kavga çıkarmak istemesi hâllerinde iki kez “*Ben oruçluyum.*” deyip (إِنْ امْرُؤٌ قَاتَلَهُ أَوْ سَاتَمَهُ فَلْيُقِلْ) imsak erdemini hem kendisine hem de karşısındakine hatırlatıp geçivermesi tavsiye edilmektedir.

Diklenmeden dik durmak da denilebilecek bu iyilik tavrını, دين كُفْمٌ دِينِكُمْ وَلِي دِينٍ “Sizin dininiz size benim dinim bana.”¹³⁷ ayet-i kerimesine benzer şekilde “Rahmân’ın has kullan”na ait bir davranış olduğunu إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا “Cahiller onlara sataştıkları zaman, selametle der geçerler.”¹³⁸ ayet-i kerimesinde bulmaktayız.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yukarıda işaret ettiğimiz hadis-i şerifte bu konuda وَأَتَى السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا “Kötülüğün arkasından hemen iyilik yap ki, o kötülüğü silip süpürsün.” buyurmuştur.¹³⁹

Başında Allah saygısı ve sonunda insanlarla güzel geçinmekle ilgili birer cümle daha bulunan hadis-i şerifte, işlenen kötülüğün

137 Kâfirûn, 109/6.

138 Furkân, 25/63.

139 Tirmizî, Birr, 55.

peşinden “iyilik yapmak” tavsiye edilmiştir. Böylece o hatanın sonuçlarını ve hatta bizzat kendisini ortadan kaldırmanın yolu, “iyilik yapmak” olarak gösterilmiştir. Allah Teâlâ; iyiliklerin kötülükleri giderdiğini¹⁴⁰ ve hatta iyiliklere tebdil ettiğini¹⁴¹ haber vermiştir.

Günahların ve kötülüklerin tortularını, işlenen iyiliklerle temizleyebilmek gerçekten çok büyük bir iyileşme imkânıdır.

Kötülüğe iyilikle karşılık vermenin sonucu ayet-i kerimede ilan edildiği gibi şaşırtıcı olabilir: *وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ* “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğe en güzel şekilde karşılık ver. Bir de bakarsın, aranızda düşmanlık bulunan kişi sanki candan bir dost oluvermiştir.”¹⁴²

Hem kendi işlediği kötülüğü iyilikle ortadan kaldırmak hem de kendisine karşı işlenen kötülüğe iyilikle karşılık vermek, iyiliğin aynı özde birleşen iki ayrı görünümüdür. Ramazan her iki tür iyilik alışkanlığını kazanmak için de oldukça uygun bir zamandır.

İSLAM KÖPRÜSÜ: ZEKÂT

İslam’ın beş esasından biri olan zekât, nisap miktarı mal veya paranın üzerinden bir yıl geçme şartı dolayısıyla her mükellef için ayrı zamanlı bir vecibe olmasına rağmen, Ramazan’da yapılan ibadet ve iyiliklerin sevabının diğer zamanlardan farklı ve fazla olduğu müjdesi dolayısıyla ülkemizde çoğu mükellef zekâtını özellikle Ramazan ayında vermektedir.

Esasen böylece zekâtını bu ayda veren hem kendisi Ramazan’ın bereketinden yararlanıyor hem de Ramazan’ın iyilik ayı niteliğinin yoğunlaşıp yaygınlaşmasına vesile oluyor.

140 bk. Hüd, 11/114.

141 bk. Furkân, 25/70.

142 Fussilet, 41/34.

Biz de bu gerçekliği dikkate alarak “İyilik Ayı Ramazan” çalışmasında zekât’ın İslam’ın ekonomik görünümlü toplumsal iyilik yönünü öne çıkaran bir hadis-i şerifi “Sünnette İyilik” kısmında değerlendirmek istiyoruz.

Tefsir, fıkıh, hadis ve kıraat ilimlerinde yetkin ve künyesiyle meşhur sahabi Ebu’d-Derdâ *radıyallahu anh* (v. 32), Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* **الرِّكَاءُ فَتَنْطَرَةُ الْإِسْلَامِ** “Zekât, İslam’ın köprüsüdür.”¹⁴³ buyurdu, demiştir.

Hadis-i şerifteki “kantara” kelimesi, bir yandan öbür yana geçmek için su üzerine kurulan şey diye tarif edilmektedir. Bu demektir ki maddi olsun manevi olsun iki yaka ya da iki ayrı kesim arasında ilgi ve iletişim kurma vasıtası olan her şey “kantara” (köprü) kelimesinin anlamı içindedir. Ayrıca köprü, suda boğulma tehlikesini de önleyen bir araçtır.

Öncelikle mali yönü ağır basan ibadetlerin temsilcisi ve topluca ifadesi olarak zekât, İslam toplumunun farklı kesimleri arasında ekonomik olarak kardeşçe ilişkiler yani iyilik köprüsüdür. Zira ekonomik dengesizliklerin, çarpık gelir dağılımının beşerî duygularda ve dolayısıyla toplumda meydana getireceği bozulma ve kargaşayı ancak zekât ile önlemek, toplumun zengin fakir kesimleri arasında insanca ilişkileri ancak zekât köprüsüyle kurmak mümkün olacaktır. Bu sebeple zekât, gerçekten toplum kesimleri arasında oluşacak kopuklukları giderici ve dengesizliklerin olumsuz etkilerini hafifletici hatta sınımsız duygu ve ilişkiler hâline dönüştürücü bir etkiye sahiptir.

Öte yandan Müslüman toplumlar içinde zekât vasıtasıyla oluşturulacak huzurlu ve dengeli sosyal dayanışma ve güvenlik

143 Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, III, 62. Hadisçi et-Taberânî’ nin (v. 360/971) *el-Mu’cemü’l-kebir* ve *el-Mu’cemü’l-evsat*’ında yer alan hadisimiz, güvenilirlikleri kabul edilmiş râviler tarafından rivâyet edilmiştir. Yalnızca Bakıyye’nin “güvenilir” olmasına rağmen bazen “tedlis” yaptığına işaret edilmiştir.

ortamı, aynı anda henüz Müslüman olmamış toplumlara yönelik bir İslam ol çağrısı, bir İslam köprüsüdür.

Nitekim bu konuya, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, hicri dokuzuncu yılda Muaz b. Cebel *radıyallahu anh*'ı (v. 18) Yemen'e gönderirken verdiği talimat açıkça delalet etmektedir. Zira Peygamber Efendimiz, Muaz'a, oradaki insanları önce imana sonra beş vakit namazı kılmaya sonra da zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacak olan zekâtı vermeye davet etmesini emretmiştir.¹⁴⁴ Yani İslam'a daveti, kelime-i şehadet, namaz ve zekât'tan meydana gelen üç asli unsura dayandırmıştır.

Zekât vermek, zenginin cimrilik, pintilik ve tamahkârlık duygularını giderir, böylece gönlünü arındırır. Malı da fakirin hakkından temizler. Nitekim bir ayet-i kerimede bu durum şöyle belirlenmiştir: *خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا* “*Servet sahiplerinin mallarından zekât al. Zekât, onların mallarını temizler ve vicdanlarını antrır.*”¹⁴⁵

Diğer taraftan fakiri de hakkını almış olmanın vicdan rahatlığı içinde hem zengin karşısında ezilmekten hem de servet sahiplerine karşı kıskançlık ve kötü duygular beslemekten kurtarır. “Veren el”in “alan el”den üstünlüğü tartışılmaz bir gerçektir.¹⁴⁶ Ancak zekât, “veren el”e, borcunu verdiğini; “alan el”e de hakkını aldığını bildirmek suretiyle her ikisinin de duygu ve davranış olarak müslümana yaraşır bir seviye ve olgunluğa sahip olmalarını telkin etmektedir. İşte bu da toplumun iki ayrı kesimi zenginler ve fakirler arasına atılmış İslam köprüsü olmaktadır.

144 bk. Buhârî, Zekât, 1; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Nesâî, Zekât, 46; İbn Mâce, Zekât, 1.

145 Tevbe, 9/103.

146 bk. Buhârî, Vasâyâ, 9; Rikâk, 11, Zekât, 18, Nefakât, 2; Müslim, Zekât, 94-97, 106, Ebû Dâvûd, Zekât, 28; Tirmizî, Zekât, 38, Zühd, 32; Mâlik, *Muvatta'*, Sadaka, 8; Nesâî, Zekât, 52; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 67.

Her iki taraftan öbür tarafa geçecek olanları, İslam zemininde tutacak ve kurtaracak bir köprü.

Diğer taraftan Peygamber Efendimiz bir başka hadis-i şeriflerinde, suyun ateşi söndürdüğü gibi (zekât ve) sadakanın, hatalardan oluşan vicdan azabını söndüreceğini, insanların duygular dünyasında sulh ve sükûnu sağlayacağını bildirmiştir. Kusurunu anlayıp ondan tövbe eden kimsenin kavuşacağı psikolojik rahatlığın aynısı, zekâtı verilen servet sahibi için de geçerlidir. Servette tövbe, ondaki başkalarına ait hakkın ödenmesi suretiyle yerine getirilebilecektir.

Unutulmamalıdır ki artan malda sevindirilen fakir gönüllerin katkısı, eksilen malda aç gözlerin eritici tesiri bulunmaktadır. Zekâtın malı asla eksiltmeyeceği, aksine hiç beklenmedik yollardan arttıracakı konusundaki tespit ve telkinlerin temelinde hem sevindirilen gönüllerin dua bereketi hem toplum kesimleri arasında kurulmuş sıcak insani duygu ve ekonomik dayanışma ve iyilik köprüleri ve hem de ilahi teminat yatmaktadır. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir.”¹⁴⁷

Zekât, görüntüde %2,5 oranında bir eksilme ise de yukarıda işaret ettiğimiz gerçeklere ve delillere göre gerçekte bir eksilme değil, artmadır. Asıl eksilme, böyle bir duygusal ve mali temizliğe yaklaşmamaktadır. Nitekim bir ayet-i kerimede bu duruma şöylece işaret buyurulmaktadır:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu

onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁴⁸

Ayrıca dikkatle üzerinde durulması gerekli bir önemli nokta da duygulardaki çarpıklık, çevreye ve propagandalara fazla itibar etme sonucu zekât, hayr ve hasenat konularında çok hesabi ve cimri davranan ve fakat keyfi harcamalara gelince sınır tanımayan, moda ve lüks uğruna israfî âdeta bir hayat tarzı olarak benimsemiş bulunanların durumudur. Bu tür davranışlar, bir Allah dostunun tespiti ile işin bir başka yönünü düşündürmektedir. Bişr el-Hafî diyor ki, “Helal, israfî taşımaz.”¹⁴⁹ Bu demektir ki israfın olduğu yerde, bir gayr-i meşruluk kuşkusu söz konusudur. O hâlde servette tövbenin bir başka boyutu da burada ortaya çıkmaktadır.

Tarihen sabit bir gerçektir ki İslam’da ilk kez görülen dinden dönme (irtidad) olaylarında söz konusu olan ana meselelerden biri zekâtı. Mürtedlerin bir kısmı, “Namazı kılarız, ama zekâtı vermeyiz, biz onu Peygamber’e, duasının bizim için bereket vesilesi olduğu için veriyorduk. Halifesinin böyle bir vasfı olmadığına göre biz de zekât vermeyiz.” diyorlardı. Halife Hz. Ebû Bekr, “Namaz ile zekâtın arasını ayırmak isteyenlerle mutlaka savaşırım. Her ikisi de İslam’ın hakkıdır. Hz. Peygamber’e zekât olarak verdikleri bir keçi yavrusunu bile vermemek isteyenlere karşı savaş açar ve onu onlardan alırım.” diyerek kararlılıkla bu ilk irtica ve irtidad hareketini bastırmıştır. O mürtedlerin İslam ile alakaları, zekât vermeyi kabul etmeleriyle tekrar kuruldu. Böylece zekât, onlar için de tam bir İslam köprüsü oldu.

Zekât ve ona bağlı diğer maddi yardımlarla toplumlar ve toplum kesimleri arasına inşa edilecek İslam köprüleri, topyekûn kurtuluşumuzun vesilelerini oluşturacaktır. Bugün bu anlamda

148 Âl-i İmrân, 3/180.

149 bk. *Kuşeyrî Risâlesi* (Trc. S. Uludağ), 121.

kurulamamış olan İslam köprülerinin küresel çaptaki sıkıntılarını İslam ümmeti olarak hep beraber çekmekteyiz. Dünyanın dört bir yanında kıyılan ve ezilen Müslümanlara ulaşmamak, onları eldeki imkânlardan dostça, kardeşçe ve yeterince yararlandıramamak az ızdırıp, küçük sorumluluk mudur? Dünya çapında iş yapayım diyenlerin dünya çapındaki görevlerini de hatırlamaları gerekmektedir. İslam dünyasının kendi içinde zekât ile kurucağı İslam köprüleri, her şeyden önce bu ümmeti dünyada çekmekte olduğu ekonomik sıkıntılardan kurtaracaktır.

İslam ve iman, dinin temeli, namaz direği, zekât köprüsü ve cihad zirvesidir. Bu unsurlardan herhangi birinin yokluğu, gönüllerde ve tabii dolayısıyla dünyada huzur bırakmaz. Âhirette de ağır sorumluluklara vesile olur. O hâlde sağlam bir dinî kişilik ve kimlik kazanmak, helal ve haklardan anılmış bir servete sahip olmak için ele geçen Ramazan gibi ortam ve fırsatları bu istikamette akıllıca değerlendirmeye bakmak gerekmektedir.

PAYLAŞMA ERDEMİ (Mal ve Bilgi Paylaşımı)

Yüce Rabbimiz, kerim kitabımızın daha ikinci suresinin üçüncü ayetinde, takva sahiplerini nitelendirirken, “kendilerine verdiklerimizden bağış ve paylaşımında bulunanlar, infak edenler” buyurmaktadır.

Maddi manevi her çeşit bağış ve paylaşım “infak” teriminin kapsamı içindedir. İnfak edilenler de ilahi koruma ve artırma güvencesine sahiptir.

Bağış ve paylaşımın istekle, gönülден gelerek sevdiği varlıklardan verilmesi gerektiği, gönülден yapılmayan bağış ve paylaşımların kabul görmeyeceği de ayet-i kerimelerin vurgulu bir şekilde ortaya koyduğu gerçeklerdendir.

İstatistiğini yapmanın mümkün olmadığı ilahi nimetlere sahip olmak insanlar için elbette büyük bir bahtiyarlık vesilesidir.

Ne var ki gıpta edilecek, imrenilecek, özenilecek, öykünülecek bir konumda olmak için sahip olunan nimetleri paylaşmasını bilmek gerekmektedir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلِطَ عَلَيْهِ هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ،
وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

“Sadece iki haslet (veya iki kişinin durumu) imrenmeye değer. Birincisi, Allah’ın verdiği malı hak yolda harcamayı başaran kişinin bu hâli. İkincisi, Allah’ın kendisine verdiği hikmet (ilim) ile yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimsenin durumu.”¹⁵⁰

Peygamber Efendimizin bu beyanının çoğu rivayetleri doğrudan doğruya “iki haslet iki özellik (isneteyn) gıptaya değer” diye tercüme edilecek şekildedir. Buna göre iki özellik, iki tavır, iki durum öne çıkarılmış olmaktadır. Bazı rivayetleri ise “iki kişinin durumu” diye anlaşılacak şekildedir. Her iki hâlde de her iki nimetin paylaşılmaları imrenme konusu olarak takdir ve takdim edilmiş olmaktadır. Yoksa her mal ve hikmet sahibi gıpta/imrenme konusu olarak bildirilmemektedir.

Hadis-i şerifteki “haset” kelimesi, “gıpta anlamındadır. Gıpta, imrenmek demek olup başkasının elinde bulunan mal ve imkânların onun elinde kalmakla birlikte, bir benzerinin veya bir o kadarının da kendisine verilmesini temenni etmektir. Haset ise başkasının elindeki malın ondan alınıp kendisine verilmesini dilemektir. Bu manasıyla hasedin dilimizdeki karşılığı kıskançlık, çekememezliktir.

Hasedin, insanı mutsuz ve huzursuz eden manevi bir hastalık olduğu ise herkes tarafından bilinmektedir. وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ

150 Buhârî, İlim, 15, Zekât, 5, Ahkâm, 3, Temennî, 5, İtisâm, 13, Tevhîd, 45; Müslim, Müsâfirîn, 268.

etmeyiniz.” ayeti¹⁵¹ inananları bu hastalığa kapılmamaya çağırılmaktadır. Haset edenin hasedinin şerri Muavvizeteyn’de¹⁵² Allah’a sığınmak gerektiği bildirilen konular arasında yer almaktadır. Bu da hasedin hem haset edene hem de muhatabına zarar verdiğini göstermektedir.

Gıpta imrenmek, hayır ve güzelliklerin artmasını temenni etmek demektir. Ayrıca gıptanın kendisi de layık olanlara yönelik olmak şartıyla başlı başına bir iyilik ve erdemdir.

Hadiste Müslüman’ın bu güzel duygusuna muhatap olmaya layık görülen iki sınıf insanın iki tavrı iki özelliği öne çıkarılmaktadır: Allah’ın verdiği malı hak yolda harcamayı başaran kişinin yaptığı. Allah’ın verdiği ilim ve hikmet ile yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimsenin durumu. Yani paylaşımcı olmaları.

Mal ve servet sahibi olmak, daha doğrusu Allah Teâlâ’nın böyle bir lütfuna erişmiş olmak elbette büyük bir bahtiyarlık ve güzelliiktir. Ancak bir kez daha vurgulamak gerekir ki asıl güzellik ve hüner, Allah’ın lütfu olan malı, hak yolda harcamayı başarabilmektir. Çünkü tecrübe göstermiştir ki malı harcamakta insanların çoğu başarılı değildir. Aslında “imtihan vesilesi” olarak verilmiş olan “mal”, çoğu kere, birçok insanın başarısız bir imtihan geçirmesine vesile olmakta, cimri davranmasına, azmasına, sapmasına, haksızlık yapmasına kapı açmaktadır. Bu sebeple asıl gıpta edilecek, imrenilecek, özenilecek olan, mal sahibi olmak değil, az olsun çok olsun malı hak yolda harcamak, paylaşabilmektir.

Ka’b b. İyad *radıyallahu anh*, “Ben Resülullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’i الْمَالُ أُمَّتِي الْمَالُ أُمَّتِي الْفِتْنَةُ وَفِتْنَةُ أُمَّتِي الْفِتْنَةُ إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً ‘Şüphesiz her ümmetin bir büyük fitnesi (imtihan vesilesi) vardır. Benim ümmetimin baş fitnesi

151 Nisâ, 4/32.

152 Felâk, 113/5.

(sıkıntı sebebi) de maldır (ekonomik değerler).¹⁵³ buyururken duydum.” demiştir.

“Sıkıntıya düşmeleri kendisine çok ağır gelen, müminlere düşkün”¹⁵⁴ Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Efendimizin “Ümmetimin imtihan vesilesi maldır.” beyanında varlığın, yani ekonomik değerlerin en büyük sıkıntı odağını oluşturacağına dikkat çekilmektedir. Böylece ümmet hayatında en hassas nokta da belirlenmiş olmaktadır.

Hadis-i şerif, her şeyden önce ümmet-i Muhammed’in, başlangıçtaki durumunun aksine, zaman içinde zenginleşeceğini, “dünya hazinelerine sahip olacağını” geleceğe yönelik bir gerçek olarak dolaylı bir anlatımla haber vermiştir. Bu gerçek, başka hadis-i şeriflerde doğrudan açıklanmış bulunmaktadır.

Hiç kuşkusuz hadisteki mutlak ifade, malın varlığının yanında, yokluğunun da fitne unsuru olduğunu akla getirmektedir. Ancak burada asıl vurgulanmak istenen, mal denen iktisadi değerlerin varlığının imtihan vesilesi olduğu gerçeğidir.

Malın insan psikolojisi ve davranışları üzerindeki derin ve çoğunlukla da olumsuz etkisini dikkate alan âlimlerimiz, Peygamber Efendimizin bu genel uyarısını, daha çok fert planında değerlendirmiş, diğer dinî nassların da desteğiyle mal ve mülkün aldaticılığına, taat ve âhireti unutturacağına¹⁵⁵ dikkat çekerek Müslümanları sözü edilen fitne konusunda bilinçlendirmeye gayret etmişlerdir.

Başta hadis kitaplarımız olmak üzere ahlak, terbiye ve bilhassa tasavvuf ile ilgili eserlerde mal ve servetin mümine verebileceği zararlar ve bu zararlardan korunmak için alınması gerekli tedbirler uzun uzun anlatılmıştır.

153 Tirmizî, Zühd, 26; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, III, 1434.

154 Tevbe, 9/128.

155 bk. Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, VI, 630.

Aynı imanı paylaşan aynı dünyanın insanları için, birbirlerini başkalarına tercih, zülüm ve haram söz konusu olmadığı sürece her şeyden önce iman borcudur. Aslında böyle bir tercih, aynı zamanda kendine güven ve saygının bir gereği olup kendini, kendi dünyasını tercih demektir. Özellikle bu tercih, iki ayrı dünyaya mensup kişi, toplum ve uygulamalar arasında olursa, elbette mümin, mümini tercih edecektir. Aksi hâlde, *الَّذِينَ يَتَخَذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِئْتَعُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا* “Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinen o münafıklar, onların yanında izzet ve şeref mi anyorlar? İzzetin tümü Allah’a aittir.”¹⁵⁶ ayetinin muhatabları durumuna düşülecektir.

Böylesi bir ortamda özellikle ve öncelikle bilgi ve bilinç olarak öz değerlerimiz çerçevesinde yenilenmenin gereği ortadadır. Bunun için de Ramazan ayı, iyi bir kendine gelme, her şeyi yeniden düşünüp değerlendirme fırsatıdır. Eğer değerlendirilebilirse ümmet çapında büyük bir iyilik ve iyileşme elde edilmiş olacağı açıktır.

Söz buraya gelmişken paylaşma erdeminin bir başka boyutuna daha temas etmekte fayda görmekteyiz.

MÜSLÜMAN'IN SIKINTISINI GİDERMEK

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz *عَنْ* *مَنْ نَفَسَ عَنْ كُرْبٍ مِنَ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ* “Kim bir müminin, dünya sıkıntılarından birini giderip sevindirirse, Allah da Kıyâmet gününde onun bir büyük sıkıntısını giderir.” buyurmuştur.¹⁵⁷

Hadis-i şerifte yer alan “nefes aldırır,” “önünü/yolunu açar,” “rahatlatır,” “kurtarır,” “sevindirir” anlamlarına gelen farklı kelimeler, aslında Müslüman’ın başındaki sıkıntının küçük veya

156 Nisâ, 4/139.

157 Müslim, *Birr*, 59, *Zikir*, 59; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 60; Tirmizî, *Hudûd*, 3, *Birr*, 19, *Kur’ân*, 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 252, 296, 500, 504; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 425; Tayalîsî, *Müsned*, I, 319.

büyük olduğuna bakılmadan bir şekilde giderilmesini ve ona böyle bir iyilikte bulunmayı kapsamaktadır. Hatta böyle bir neticeye vesile olmayı içermektedir.

“Sıkıntı” diye tercüme ettiğimiz hadisteki “kürbe” kelimesi, insanın âdeta nefes almasını zorlaştıran, teneffüs yollarını tıkayan nesneye ve verdiği rahatsızlığa benzetilmiştir. Bu durumun giderilmesi de kişinin “nefes almasını sağlamak”, âdeta sıkıntı içindeki kişiyi yeniden hayata döndürmek gibi fevkalade önemli bir işlem olarak takdim ve takdir edilmiştir. Böyle bir işlemin, zorluğu veya kolaylığı ya da basit bir şekilde yerine getirilmiş olması değil, bizzat bu ilginin kendisi ve rahatlatmanın gerçekleştirilmiş olması önemli görülmüş ve gösterilmiştir.

Küçük bile olsa bir üzüntü, keder, güçlük ve sıkıntı bazı insanlar için önemli ve büyük görünür. Böyle bir durumda onlara yardımcı olmak da aynı şekilde önem ve anlam kazanır. Bizim hiç önemsemediğimiz bazı şeyler, başkaları için çok önemli ve pek öncelikli olabilir. Sıkıntıyı, onu çekene göre değerlendirmek gerekir.

Bu hadis-i şerif Müslümanlar için büyük önem taşıyan ahlaki kural ve edepi bir arada toplamış uzunca bir rivayetin başında yer almaktadır. Bu durum İslam ahlakının “yaratıklara şefkat” diye tanımlanan bölümünün açılım noktasına işaret etmektedir. Ayrıca çok önemli bir noktayı, yani bir mümine yardımcı olmak için, onun mümin olma niteliğinin yeterli olduğunu belirlemektedir.

Dolayısıyla günahkâr ve fasık da olsa mümin, öteki müminlerin ilgi, alaka ve yardımlarına layıktır. Bu, asla bir ayrımcılık ve kayırma anlamına gelmez. Çünkü “kardeşlik” kavramının dayanağı nasıl “ortak iman” ise bu alaka, iyilik ve yardımlaşmanın gerekçesi de müminin iyiliği, dürüstlüğü ya da hata ve günahları değil, imanıdır. Hadisteki “mümin” veya “müslim” kayıtlarının mutlak olarak zikredilmiş olması bunu göstermektedir.

Zira herhangi bir kayda bağlanmamış ifadeler, genelliği içinde değerlendirilir.

Hadis-i şerifin devamında “bir Müslüman’ı sevindirme” işleme bir anlamda örnek verilmek üzere “borcuna sıkışmış olana süre tanımak, borcun bir kısmını ya da tamamını bağışlamak” gibi rahatlatıcı davranmaktan ve Müslüman’ın ayıbını örtmekten bahsedilmekte ve bunların karşılıklarının da yine âhirette aynı cinsten görüleceği bildirilmektedir. Sonunda da *وَاللَّهُ فِي عَوْنٍ* *وَالْعَبْدُ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ* “Kişi din kardeşine yardımda bulunduğu sürece Allah Teâlâ da o kuluna yardıma devam eder.” müjdesi verilmektedir.

Hadis-i şerifte dikkatten uzak tutulmaması gereken nokta “dünya sıkıntılarından” kaydıdır. Zira dünya nasıl fâni/sonlu ise “dünya sıkıntıları” da neticede gelip geçicidir. Temel niteliği ve konumu geçicilik olan herhangi bir sıkıntıyı bir Müslüman’dan gidermenin karşılığı, baki/sonsuz ve sürekli olan âhiret sıkıntılarının birinden kurtulmak olarak bildirilmiştir. Yani dünyada bir mümini sevindirenin elde edeceği karşılık âhirette sevinmektir. “el-Cezâ min cinsi’l-amel = Karşılık, amelin/eylemin cinsindedir.” Sevindiren, sevindirilir. Pek tabii olarak böylesi güzel bir sonuca kavuşmak, âhirete inanan ve hesap kaygısı taşıyan herkesin emeli ve arzusu olmak gerekir.

Küçük ve önemsiz sayılan herhangi bir sıkıntıyı mümin kardeşinden herhangi bir yolla gidermek bir iyilik ve “ihsan”dır. “İyiliğin karşılığı da ancak iyiliktir.”¹⁵⁸ Ayrıca Allah Teâlâ: “Kim bir iyilik getirirse, ona getirdiğinin on katı vardır.”¹⁵⁹ diye iyiliğin âhiretteki karşılığını da bildirmiş bulunmaktadır.

Müslümanların sırf imanlarından dolayı olmadık dayatmalarla karşı karşıya kaldıkları dikkate alınınca, Müslüman’ı

158 Rahmân, 55/60.

159 En’âm, 6/160.

rahatlatma ya da sevindirme gayret ve eyleminin ne denli bir iyilik demek olduğu iyice anlaşılacaktır.

Aynı imanı paylaşan kimselerin birbirlerine sahip çıkmaları, yardımcı olmaları ahlaki bir davranış olarak tasa ve kıvanç paylaşımı anlamına gelir.

Taziye ve tebrik ilke ve uygulamaları da aslında birer tasa ve kıvanç paylaşımı vesileleridir. O hâlde öz nefesine iyilik etmek isteyen, sıkıntı içindeki mümin kardeşini rahatlatıp sevindirmeli, sevinç içindeki Müslüman'ın mutluluğunu paylaşıp onu artırmalıdır.

Diğer taraftan paylaşım erdeminin dua paylaşımı boyutu da bulunmaktadır. Bir hadis-i şerifte kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemek, imanın kemal/olgunluk şartı olduğu bildirilmektedir.

Müslüman “dua alan adam” olmayı, yaptığı iyilikler karşılığında başarabileceği gibi duasını öteki Müslümanlarla paylaşmak yoluyla da elde edebilecektir. Duanıza ortak ettiğiniz Allah kullarıyla, diğer konularda paylaşımında bulunmak daha kolay olacaktır.

Bir Müslüman'a gıyabında yapılacak duanın Allah katında makbul olduğu Peygamber Efendimiz tarafından bildirilmiş ve dua paylaşımının önem ve faziletine işaret edilmiştir.

Özellikle kulluk yoğun Ramazan ayında değişik vesilelerle tanıdık tanımadık Müslümanlara, ümmete ve ümmetin sıkıntılar içindeki kesimlerine yönelik duada bulunmak bu kutlu günlerin feyiz ve bereketinden küresel ölçekte yararlanmak anlamına gelecektir. Ramazan ayı hem fiilî hem de sözlü duada bulunmak için büyük iyilik imkânı ve fırsatı demektir.

İNFAK MALI KORUR

İnfaktan söz edince öncelikle eldeki imkânların bitip tüke-
neceği fikri, bir şeytan iğvâsı olarak¹⁶⁰ öne çıkmakta, infakla elde
edilecek kazanımlar gözardı edilme tehlikesi ile yüz yüze gel-
mektedir. Kazancını cebine giren ya da hesabına yatandan ibaret
kabul eden maddeci anlayış, infakı kayıp ve zarar saymaktadır.

Bu sebeple infakın malı koruma niteliğinin bulunduğu ger-
çeğini açıklayan, dolayısıyla infak bilincini ve eylemini temelden
etkileyen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir beyan ve fi-
lini paylaşmak, özellikle maddi yardımları temsil eden infak kav-
ramını ve ona bağlı olarak sadaka konusunu doğru anlayıp doğru
değerlendirmek bakımından fevkalade önem arzetmektedir.

Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet edildiğine göre Resûl-i Ek-
rem'in ailesi bir koyun kesmişlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi*
ve sellem bir süre sonra:

- مَا بَقِيَ مِنْهَا؟ “Kestiğimiz hayvandan geriye ne kaldı?” diye sordu.
Hz. Âişe:

- مَا بَقِيَ مِنْهَا إِلَّا كَتِفُهَا “Ondan bir kürek kemiğinden başka bir
şey kalmadı, hepsini dağıttık.” cevabını verdi. Bunun üzerine
Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*:

- بَقِيَ كُلُّهَا غَيْرَ كَتِفِهَا “Desene bir kürek kemiği hariç, hepsi duruyor!”
buyurdu.¹⁶¹

Bu olayda Resûl-i Ekrem Efendimiz, Allah rızası için kes-
tikleri bir koyundan, ne kadarının dağıtıldığını, dağıtılmayan
ne kaldığını merak edip Hz. Âişe'ye soruyor. Âişe vâlidemizin
koyunun kürek kemiği dışında tamamını dağıttıklarını haber ver-
mesi üzerine Peygamber Efendimiz, infak konusunda son derece

160 bk. Bakara, 2/268.

161 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 35, (Bâbü fazlî't-tasadduk); *Riyâzû's-sâlihîn*, Hadis
No: 559.

veciz, özlü, güzel, anlamlı ve derinlikli bir tespit ve açıklamada bulunuyor: “Desene, bir kürek kemiği hariç, hepsi duruyor.”

Peygamber Efendimiz, infak edilen yani iyilik olsun diye insanlara verilen ve dağıtılan hiçbir şeyin aslında bitip tükenmediğini, kaybolmadığını, tam aksine veren kişi adına kaydedildiğini bildirmekte, gerçek durumu “Desene, bir kürek kemiği hariç, hepsi duruyor.” buyurmak suretiyle nefis bir ifade ile ortaya koymaktadır.

Nitekim Allah Teâla da “Ne infak ederseniz o sizin lehinizedir.”¹⁶² “İnfak ettiğinizin karşılığını Allah verir.”¹⁶³ “Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak ödenir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.”¹⁶⁴ buyurmaktadır. Yine “Kim bir iyilik yaparsa ona bundan daha hayırlı karşılık vardır.”¹⁶⁵ “Kim, Allah’ın huzuruna iyilikle gelirse, ona getirdiğinin on katı vardır.”¹⁶⁶ buyurmaktadır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, bir anlamda bu ayet-i kerimelerin nihai yorumunu yapmış bulunmaktadır. Sonuç kesindir: İnfak, görüntünün aksine malı korur ve arttırır.

Konuya dair şu rivayet de dikkat çekicidir:

ذُبِحَ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ شَاةٌ ، فَلَمَّا سَلِحَتْ ، جَاءَ مِسْكِينٌ يَسْتَطْعِمُ ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ نَفْسُهُ ، فَقَطَعَ لَهُ مِنْهَا غَضْوًا ، فَأَطْعَمَهُ ، فَذَهَبَ الْمِسْكِينُ ، فَدَلَّ آخَرَ ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَطَعَ لَهُ مِنْهَا غَضْوًا ، فَأَطْعَمَهُ ، فَتَدَلَّوْا عَلَيْهِ ، فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَطْعَمَ الشَّاةَ جَمِيعًا ، فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَلَا تَرَكَتَ لَنَا بَعْضَ شَاتِنَا نَأْكُلُهُ ، فَقَالَ : كُلُّهَا وَاللَّهِ لَنَا

162 Bakara, 2/272.

163 Sebe', 34/39.

164 Bakara, 2/272.

165 Kasas, 28/84.

166 En'am, 6/160.

Ümmü Seleme *radiyallahu anha*'nın evinde bir koyun kesilmişti. Derisi yüzülünce, aç olduğunu söyleyen bir fakir çıkageldi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizzat kendisi kalktı, koyundan bir parça kesti, pişirdi, adama yedirdi. Fakir kalkıp gitti. Bir başka fakire haber verdi. O da geldi Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona da bir parça kesip yedirdi. Haberi alan fakirler geldiler. Hz. Peygamber de kesilen koyunun eti bitinceye kadar onlara yedirdi. Bunun üzerine Ümmü Seleme *radiyallahu anha*:

-Ya Resûlallah, keşke koyunumuzdan bir parça da bize ayırsaydınız, biz de yeseydik, dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu cevabı verdi:

- Allah'a yemin ederim ki kestiğimiz koyunun tümü şimdi bizimdir.¹⁶⁷

Her iki rivayet de göstermektedir ki Allah için yapılan hiçbir iyilik zâyi olmaz. İnfak edilen şey her ne ise o, aslında infak edilen yanında/hesabında kalır. "Ne verirsen elinle o gider seninle." sözü de bu kesin gerçeğin halk dilindeki ifadesidir. O hâlde malının yanında/hesabında/sevap defterinde kalmasını isteyen, onu uzak yakın ihtiyaç sahiplerine infak ve tasadduk etmelidir. Çünkü infak, malı ilahi koruma/sigorta altına almak demektir.

Ümmet-i Muhammed'in günümüzdeki nesillerinin ve İslam ülkelerinin uzunca bir zamandan beri içinde buldukları küresel sıkıntılar, yokluklar, açlıklar, göçler, sığınmacılar, denizlerde boğulup, karada vurulup gitmeler günün acı gerçeği olarak hatırlarda ve gündemdedir.

Ümmetin mazlumiyeti, dış düşmanları yuhalayıp proresto etmekle geçiştirilecek cinsten olmadığı ortadadır. İç yapımızda, dış güçlerin elini güçlendiren durumlar, bölünmüşlükler, tefrikalar, duyarsızlıklar, umarsızlıklar, din kardeşliği gerçeğine

167 el-Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VI, 135-136.

aykırı tavır ve davranışlar kuşku yok ki ümmeti “kolay lokma” konumuna getirmektedir.

Uzun vadeli yapılacak işlerin, alınacak tedbirlerin neler olduğunu konuşmak, tedbirler geliştirmek elbette zorunludur. Ancak daha da önce fiilen yaşanan sıkıntıların maddi çarelerini hemen devreye almak gereklidir. İmkânı olanların, o imkânları cömertçe ümmetin muhtaç ve aç kesimlerine ulaştırmaları, ümmet içi infak/yardımlaşma yollarını bulup kurumlarını evrensel çapta kurup çalıştırmaları, bu yöndeki mevcut kurum ve etkinliklerini desteklemeleri iman borcu hâline gelmiş bulunmaktadır.

İNFAKIN HAYRI İNFAK EDENEDİR

Yüce Rabbimiz, mukaddes kitabımız Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ
وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقْ شَحْ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ
الْمُقْلِحُونَ

“Mallarınız da çocuklarınız da birer imtihan vesilesidir. Allah katında ise pek büyük bir mükâfât vardır. O hâlde gücünüz yettiği kadar Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakının. Kulak verin; itaat edin, kendinize hayr olmak üzere (iyiliğiniz için) bağıştta bulunun. Kim nefsinin cimrilik tutkusundan korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.”¹⁶⁸

Görüldüğü gibi ayet-i kerimede asıl büyük mükâfâtın Allah katında olduğunun unutulmaması ve evladüyal kaygısıyla hayır hasenat, iyilik yapmamak gibi çok sakıncalı bir yola girilmemesi istenmektedir. Bu çizgide hayatı değerlendirebilmek için yapılması gerekenler ise şöyle sıralanmaktadır:

168 Teğâbün, 64/15-16.

Gücünüz yettiğince Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakının.

Kulak verin, dinleyin, itaat edin.

Kendi adınıza hayır olmak üzere infakta bulunun, iyilik ve yardım yapın.

Bu sayılan görevlerin tamamı, yerine getiren kimseler için birer iyilik ve hayır anlamı taşıdığı ve yapılan her hayrın, yapanın lehine olduğu¹⁶⁹ hâlde, ayrıca “Kendi adınıza hayır olmak üzere infakta bulunun.” buyrulmuş olması, eldeki imkânları cimrilik duygusuna kapılmadan toplum yararına harcamanın “hayır/iyilik” olgusu açısından önemini ve dolayısıyla cimriliğin de zarar ve tehlikesini göstermektedir.

Nitekim konu bir başka ayet-i kerimede şöyle açıklanmış bulunmaktadır:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أُتِيَهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri hakkında hayırlı olduğunu sanmasınlar! Aksine bu onlar için çok kötüdür. Çünkü o cimrilik ettikleri şeyler kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki, göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptığınız her şeyi çok iyi bilmektedir.”¹⁷⁰

Unutmamak gerekir ki istatistiğe sığmayacak Allah'ın nimetleri¹⁷¹ tamamen Allah'ın ihsanı ve ikramıdır. Dolayısıyla Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri paylaşmak yerine cimrilik yapıp kasa ve keselerinde saklayanların, bu yaptıkları şeklen kendileri

169 bk. Bakara, 2/272. (“Yaptığınız her hayır kendiniz içindir.”)

170 Âl-i İmrân, 3/180.

171 bk. İbrâhîm, 14/34; Nahl, 16/18.

için kâr/hayır gibi gözükse de hayır değildir. Çünkü o cimrilik ettikleri şeyler kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.

“Kaldı ki göklerin ve yerin mîrası Allah’ındır.” bildirimini de tükenme endişesine dayanan cimriliğin pek anlamsız ve yersiz bir tutum ve eylem olduğunu göstermektedir.

Bu ayet-i kerimeden bir şeyin hayır ve hayırlı ya da iyilik olması için âhirette sorumluluk doğurmaması gerektiği de anlaşılmış olmaktadır. Bu nokta “hayır/iyilik” kavramının kapsam ve tanımında fevkalade önemli bir boyuttur.

Görüntüden hareketle cimriliğin hayır sanılması ağır bir yanılgıdır. İnsanın malı ve serveti ne kadar çok olursa olsun, Allah’ın katında olan nimetler yanında sözü bile edilemez. Üstelik de kimse âhirete malını götüremez. O mal dünyada geçici bir süre için kendisinin kullanımına verilmiştir o kadar.

Cimrilik, işte bu geçici varlık sürecinde ortaya çıkar. Gerçek cömertlik ise yoklukta değil, varlıkta belli olur. Durum bir ayet-i kerimede şöyle duyurulmuştur:

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا أَنْتَبَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ “Onlardan bir kısmı da: ‘Eğer Allah bize lütfundan verip zengin kılar, mutlaka sadaka ve zekât verir ve iyi insanlardan oluruz.’ diye Allah’a yemin edip söz vermişlerdi. Allah onlara lütfundan verince hemen cimrileştiler ve arkalarını dönüp gittiler.”¹⁷²

Niyette cömertlik ve paylaşım güzel olmakla beraber imkânlar elverdiğinde gerçekten fiili paylaşım hâline gelmesi önemlidir. Çünkü cimrilik nankörlüktür, sorumluluk doğurur.

Cimriliğin duygu ve paylaşım boyutu birbirini tetikler. Mal zengininin duygusal fakirliği ve doyumsuzluğu bu yüzdendir. Cimrinin paylaştığı tek şey, cimrilik ve acı sonucudur. Bir başka

172 Tevbe, 9/75-76.

ifade ile cimri, cimrilikte paylaşımcıdır. Nitekim şu iki ayet bu gerçeği açıklamaktadır:

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

“Onlar cimrilik eden ve insanları da cimriliğe teşvik eden, Allah’ın kendilerine bağışladığı zenginliği gizleyen kimselerdir. Biz, bu nankörlere aşağılayıcı bir azap hazırlamışızdır.”¹⁷³

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَنِيءُ الْحَمِيدُ

“Öyle kimseler hem cimrilik eder hem de insanlara cimriliği öğütler. Fakat kim Allah’ın buyruklarından yüz çevirirse şunu bilsin ki, Allah’ın hiç kimseye ihtiyacı yoktur; her türlü övgüye lâyık olan da O’dur.”¹⁷⁴

Öte yandan cimrilik, aslında zarar etmek demektir:

هَآأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعُونَ لِنُفْسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ
عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ “Siz öyle kimselersiniz ki, Allah yolunda
harcamanız istendiğinde, bir kısmınız cimrilik ediyor. Hâlbuki kim cimrilik ederse, kendi zararına cimrilik etmiş olur. Çünkü gerçekten Allah zengin, siz ise muhtaçsınız.”¹⁷⁵

Cimrilik, Allah’a ihtiyaç duymamak fikrine dayanır. Bu ise kulluk konumuna temelden aykırı bir durumdur. Cimriliğin şer/çok kötü olması bu yüzdendir. Sonu ise uçurumdur: وَأَمَّا مَنْ
بَخَلَ وَاسْتَعْتَى وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى “Ama kim cimrilik eder ve kendisini Allah’a muhtaç görmezse ve en güzel olanı yalanlarsa, ona da kötülük yolunu kolaylaştırdık.”¹⁷⁶

173 Nisâ, 4/37.

174 Hadîd, 57/24.

175 Muhammed, 47/38.

176 Leyl, 92/8-10.

Hiç kuşkusuz böyle anlamsız, yersiz ve zararlı bir istiğna duygusuna dayanan cimrilikten Allah'a sığınmak gerekir. Nitekim cömertlikte de örnek ve önderimiz olan Peygamber Efendimizin şu duası bunun en güzel misalini oluşturmaktadır:

أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَالْكَسَلِ وَأَزْدَلِ الْعُمْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ الدَّجَالِ وَفِتْنَةِ الْمَمَاتِ وَالْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ “Rabbim! Cimrilikten, tembellikten, çok yaşlanıp bunamaktan, kabir azabından, Deccâl'in oyununa gelmekten, hayatın ve ölümün getireceği huzursuzluktan sana sığınırım.”¹⁷⁷

O hâlde infak konusunda insanı en çok etkileyebilecek olan evladüyal kaygısına ve nefsin cimrilik tutkusuna yenik düşmeden kendi hayrına infakta bulunmak, bilinçli bir Müslüman olmanın sonucu olarak başlı başına bir hayr ve iyiliktir. Zira -ayet-i kerimede bildirildiği gibi- böyle davrananlar “kurtuluşu erenlerin tâ kendileridir.”¹⁷⁸

İYİLİK/İHSAN KURUMU: VAKIF

Hayatın her alanında, Müslüman'ın her işinde mutlaka bir ihsan kalitesinin mevcudiyetini, hatta “her şeyi kendine has özellikleri içinde en güzel yapmak” diye ifade edebilecek “ihsan”ın İslam standardı olduğunu yukarıda vurgulamıştık. Şimdi infaktaki ihsan kalitesi ve diğer işlerdeki “ihsan”a örnek teşkil etmesi bakımından vakıf kurumunu ele almak uygun olacaktır. Bu, aynı zamanda iyiliğin kurumlaşma boyutunu değerlendirmek demektir.

Vakıf, Allah'a yakın olma gayesiyle taşınır veya taşınmaz mallarını, dinî, hayrî ve içtimai bir hizmete temelli olarak tahsis etmek ve bunun için gerekli hukuki ve fiziki yapıyı oluşturmaktır. Bu tarif, özelde infaktaki “ihsan”ın, genelde ise ihsan seviye

177 Buhârî, Tefsîr, 16/1.

178 Teğâbün, 64/16.

ve kalitesinin ana unsurlarını ihtiva etmektedir. Dikkatlerimizi yoğunlaştırabilmek bakımından bu unsurları maddeleştirelim:

Dinîlik, hasbilik

Süreklilik, dönülmezlik, kurumlaşma

İhtiyaç ya da zamanlama

Yeterlik

Kalite

Dinîlik-Hasbilik: Bu, İslam'da her türlü "hayır"ın temelindeki ana vasıftır. Peşin ya da dünyevi herhangi bir çıkar beklentisinden uzak olmak, yaptığını "Allah rızası için" yapmak demektir. Daha da açıkçası, kimseden bir şey beklemeden faydayı topluma yöneltmektir: " 'Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz...' derler."¹⁷⁹ ayetinde örneklenirdiği gibi. Vakıf, işte bu ruhun oluşturduğu kurumdur.

Süreklilik, Dönülmezlik, Kurumlaşma: Hayır yapmak, infakta bulunmak kadar, hayra devamlılık sağlamak, onu uzun ömürlü kılmanın yollarını aramak da ihsan kalitesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Vakfın tarifindeki "temelli olarak tahsis etmek" kaydı, ondaki sürekliliği ve dönülmezliği tescil ettiği gibi bunun tabii sonucu olarak infakın ihsan derecesine ulaşmasında *kurumlaşma* anlamının ve hedefinin de bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde "İnsan ölünce, üçü dışında bütün amelleri sona erer; sadaka-ı cariye, yararlanılan ilim, kendisine (hayır) dua eden çocuk."¹⁸⁰ buyurmuş, gerçek veya tüzel kişilik kazanmış amellerin, sahiplerine ölüm sonrasında da sevap temin edeceğini duyurmuştur. Bu, iyiliğin kurumlaştırılması tavsiyesidir. Sadaka-i cariye yani süreklilik kazandırılmış,

179 İnsân, 76/9.

180 Müslim, Vasıyyet, 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, II, 372.

kurumlaştırılmış iyilik en üst seviyede vakıf müessesesinde gerçekleşmiş olmaktadır.

İhtiyaç ya da Zamanlama: Yapılacak hayır ve iyilikte, hayır yapma niyeti kadar, en acil ihtiyacı karşılama vasfı da işin “hayır” olmasında önemlidir. Bir başka ifade ile hangi sahada ihtiyaç olduğunun tespiti, yapılacak “hayır”ın hayrını arttıracak “zamanlama da isabet” faziletini de o hayra katacak yegâne unsurdur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Medine’de Müslümanların içecek su sıkıntısı çektikleri hicretin ilk yıllarında Hz. Osman’a “*Ecir ve sevabı kendine ait olmak üzere Rûme kuyusunu Müslümanlara vakfet...*”¹⁸¹ tavsiyesi, yapılacak “hayır”da ihtiyacın tespitinin önemini belirten ilk ve peygamberî bir uygulamadır. Ecdadımız da aynı şuur ile kurdukları vakıflarda öncelikle hangi alanda ihtiyaç bulunduğu dikkat göstermişlerdir. Cami, medrese vakıflarından, iskele, değirmen ve tuvalet vakıflarına kadar uzanan vakıf çeşitleri bunun en güzel göstergesidir. Bu işin prensibi de şöyle tespit edilmiştir: “Vakfın efdali, nâsın kendüye eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu bir şeyi vakfetmektir.”¹⁸²

Tekrar edelim ki hangi konuda ihtiyaç bulunduğunu tespit etmek, aynı zamanda hayır için en uygun vakti tayin etmek demektir. Bu da infakın, zamanlama açısından *ihsan* niteliğini teşkil eder. Zira ihtiyaç bulunmayan bir konuda infakta bulunmak ya da vakıf kurmak, -yapılan işin sırf hayır olmasına rağmen- isabetsizlikten hatta lüks bir davranış olmaktan kurtulamaz. Bu da bir anlamda çevreye karşı duyarsızlık ve ümmete ait imkânları yerli yerinde kullanamama, belki de israf etmek olacaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz, “Ne tür bir iyilik yapması gerektiğini soranlara”, -Rûme kuyusu örneğinde olduğu gibi- o anda Müslümanların en çok neye ihtiyaçları varsa o konuyu öğütlemiştir. Bu noktadaki Peygamberî hassasiyet, örnek alınmalıdır.

181 bk. Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine Devri) I, 193-194.

182 Ö. Hilmi, *İthâfû'l-ahlâf*, 15.

Yeterlik: Yapılan infakın, konuya ait ihtiyacı karşılayacak miktarda olması, bu amaçla kurulacak hayır kurumunun da o çevredeki ihtiyaca cevap verebilecek kapasitede olması, ihsanın bir başka gereğidir. Atalarımız “Verdin mi doyor...” derken bu noktaya dikkat çekmişlerdir. Kişinin ya da kuruluşun kendi öz kaynaklarına göre yapacağı iyiliğin elbette bir sınırı olacaktır. Ancak bu konuda sınırı, ihtiyaç sahibinin ihtiyacı tayin etmelidir. Yapılan iyiliğin doyurucu olması buna bağlıdır.

Kalite: İnfakta ve tasaddukta asıl kaliteyi tayin eden unsur, verenin bu işi seve seve ve sevdiklerinden vermesidir. Şu ayet gayet açık ve net olarak meseleye ışık tutmaktadır: لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ “Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz...”¹⁸³

Şuna da işaret edelim ki sevilenlerden seve seve infak etmek, karşıdakini kırmadan, rencide etmeden belli bir nezaket ölçüsü ve davranışı içinde infak etmeyi de gerektirir. Hayrın ihsan derecesine ulaşması bakımından belki de en önemli nokta budur. Yapılan iyiliği başa kakmak, muhatabı sözlü olarak veya davranışlarla rencide etmek, yapılan “hayır”da “hayır” bırakmaz. Bu sebeple vakıflar, birer kurum olarak, bu türlü ham ve naahoş harekete aslında imkân vermeyen bir niteliğe sahiptir. Bu yönleriyle de infakta ihsan kalitesine ulaşmışlardır.

Bu kurumlarda görev alıp hayra aracılık yapmakta olanların iyiliği de herhâlde yukarıdan beri saydığımız ihsan/iyilik/güzellik unsurlarına kişisel davranışlarıyla tam bir uyum sağlamak olacaktır.

Ahmed b. Hanbel’in rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: إِذَا فَصَّرَ الْعَبْدُ فِي الْعَمَلِ ابْتِلَاءَ اللَّهِ بِالْهَمِّ: “Kul, işinde kusur ettiğinde (dikkatli davranıp gerekli itinayı göstermediğinde) Allah onu üzüntü ve elemle cezalandırır.”¹⁸⁴ buyurmakta, işlerde

183 Âl-i İmrân, 3/92.

184 Kitâbü’z-zühd, 16.

ihsan kalitesine dikkat etmemenin bedelinin kişisel planda bile oldukça yüksek olduğunu duyurmaktadır.

İnfakın ve ihsanın karşılığının mutlaka görüleceği muhtelif ayet-i kerimelerde bildirilmiştir. Bu konuda en küçük bir te-reddüde yer yoktur: *إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* “... Doğrusu Allah iyilik yapanların ecrini zayi etmez. Allah yaptıklarının karşılığını en güzel şekilde kendilerine vermek üzere, az veya çok infak ettikleri her şey, yürüdükleri her yol, onların lehine mutlaka yazılır. (Neticede) Allah onları işledikleri amellerin en güzeli ile ödüllendirir.”¹⁸⁵

Bu kesinlik içinde, Peygamber Efendimizin şu duasıyla söz-lerimizi bitirelim:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي “Allahım, hayırlar işlemeyi, kötülükleri terketmeyi, fukarayı sevmeyi ve bana mağfiret ve rahmet buyurmanı senden dilerim.”¹⁸⁶

185 Tevbe, 9/120-121.

186 Tirmizî, Tefsîr, 38/4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 243.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAMAZAN VE İYİLİK ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

RAMAZAN VE İYİLİK

İlk iki bölümde Ramazan ayının ve iyilik kavramının Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyedeki yerine yönelik bazı tespitlere yer vermeye çalıştık. Bu bölümde ise Ramazan ve iyilik konusuyla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz.

Önce iyilik kavramı üzerinden Ramazan ayının nasıl bir ortam oluşturduğuna yönelik birkaç cümle ile özel bir giriş yapalım.

Ramazan ayı;

İyilik niyetinden başlamak üzere iyilik etkinliklerinin arttığı,

İyilik duygularının yaygınlaşıp toplumu büyük ölçüde sardığı,

İyiliklerin değerinin diğer zamanlara göre katlandığı,

İyilik imkânlarının arandığı ve artırılmaya çalışıldığı,

“İyilik vakti” kavramının fark edilip değerlendirildiği,

Toplumun duygu, söylem ve eylem olarak yenilendiği

Kötülük, suç ve hataların azaldığı,

Zarar ve zararlıların sınırlandırıldığı,

Şeytan, nefis ve dünya gibi olumsuz etki odaklarının etkisizleştiği,

İslam, iman ve ihsan değerlerinin topluca ve toplumca fiilen yaşanma oranlarının yükseldiği,

Özdenetimin en üst seviyeye ulaştığı,

Maddi ve manevi yönden sağlık kazanıldığı,

Hasılı her yönüyle tam bir iyileşme ve iyilikleri paylaşma ayı anlamındadır.

Bütün bunlar, Müslüman vaktinin hayır ve bereketi olarak oruç tutan tutmayan herkesin farkına vardığı bir kutlu gerçekliğin göstergeleridir.

O hâlde böyle bir ortamda ilk cümlemizi kurup ilk başlığımızı belirleyelim:

İYİLİĞİN KÜÇÜĞÜ OLMAZ

“İyilik Ayı Ramazan” başlığını taşıyan bir kitap çalışmasında işaret edilmesi gerekli noktaların başında “İyiliğin küçüğü büyüğü olmaz, eğer yapılan gerçekten iyilikse küçük iyilik yoktur.” cümlelerinin ortaya koyduğu gerçek gelmektedir. Aslında mutlak olarak hayatta “Küçük şey yoktur.” demek de mümkündür.

“Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısıdır (hâliku külli şey). “Allah’ın yarattığı şey”e, cirmine, cinsine, işlevine bakılmaksızın -görüntüsü küçük bile olsa- küçük denilemez. Zira “büyük”ü de “küçük”ü de O yaratmıştır. O hâlde Allah’ın yarattığı her şey azizdir, kıymetlidir, büyüktür.

Aynı şekilde “Allah rızası için” yapılan iyilik de küçük değildir. Ona -miktarına veya ederine bakılıp- küçük denilemez. İyilik, en küçük biriminden en büyüğüne kadar iyilik olması dolayısıyla büyüktür, önemlidir, takdire değerdir.

Allah kelamı Kur’an-ı Kerim’de bir satırlık sure de vardır, yüzlerce ayet-i celileden oluşan sayfalarca hacme sahip sure de. Yani kısa veya uzun sure vardır ama küçük veya büyük sure yoktur. Allah kelamı olarak hepsi aynı büyüklüğe/azamete sahiptir ve dolayısıyla da aynı saygı ve tazime layıktır.

İyiliği küçümsemek, eğer görüntüye aldanmaktan veya cehaletten kaynaklanmıyorsa, iyilik yapmaktan kaçmak için şeytani bir bahanedir. Çünkü şeytan insanı fakir düşersin diye korkutur.¹⁸⁷

Konuya yönelik olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin şu beyanı oldukça dikkat çekicidir: لَا تَحْقِرَنَّ مِنْ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ أَنَّ تَلَقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ “Din kardeşini güler yüzle karşılamak gibi (tabii) bir iyiliği bile sakın küçük görme!”¹⁸⁸

Gerçekten birçoğumuz, küçük şeyleri “iyilik” olarak değerlendirmemek yanlıgısına düşeriz ve böylece dindeki iyilik imkânlarını kullanamayız. Bu ise giderek yozlaşan bir günlük yaşantıyı gündemimize getirmektedir. Oysa iman uyanıklığı ve şuuru içinde yaşayanlar, kimsenin tahmin etmediği birçok noktada iyilik ve hayır işleme fırsatı bulurlar.

İyiliksever olmak, mutlaka büyük iyilikler yapmak demek değildir. Küçük olsun büyük olsun iyiliğe tam bir iyilik birimi olarak bakmak gerekmektedir.

İyiliği iyilik olarak takdir etmek ve yerine getirmek lazımdır. Bu hadis-i şerifte Resül-i Ekrem Efendimiz, büyük sahabi Ebû Zer hazretlerine hitaben hiçbir “maruf”un yani Allah’a itaat ve insanlara iyilik ve ihsan olarak bilinen hiçbir şeyin küçük görülmemesini, azımsanmamasını tenbih etmektedir. “Din kardeşini güler yüzle karşılamak gibi tabii bir davranış olsa bile” diye çok çarpıcı bir örnek vermektedir.

Hadis-i şerifin bir başka rivayeti de şöyledir: كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ “Her maruf/meşru ve güzel şey sadakadır. Din kardeşini güler yüzle karşılayan da maruftandır.”¹⁸⁹

187 Bakara, 2/268.

188 Müslim, Birr, 144. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Libâs, 24; Tirmizî, Et’ime, 30.

189 Tirmizî, Birr, 45.

Din kardeşini güler yüzle neşeli bir şekilde karşılamak onu sevindirir ve içini rahatlatır. Bir mümini sevindirmek ise hiç şüphesiz başlı başına büyük bir iyiliktir.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةً لِحَاذِهَا وَلَوْ فَرْسَنَ شَاةٍ “Ey Müslüman hanımlar! Hiçbir komşu hanım, bir koyun paçası bile olsa, komşusuna vereceğini küçük gör (üp vermemezlik et)mesin.”¹⁹⁰

Hadis-i şerif “Hiçbir komşu kadın, bir koyun paçası bile olsa komşusunun hediye ettiği şeyi küçümsemesin.” diye de tercüme edilebilir.

Her iki anlamı birleştirerek “Ey Müslüman kadınlar! Komşu hanımlar birbiriyle hediyeleşmeyi küçümsemesin! Alıp verdikleri şey bir koyun paçası bile olsa!..” diye anlamak mümkündür.

Firsin, koyun tırnağı anlamında da kullanılmaktadır. Aslında devetabanı demektir. Dilimizde “paça” denilir. “Koyun paçası” (veya koyun tırnağı) hediye etmek âdet olmadığı için burada hediye edilecek şeyin azlığı abartılı şekilde ifade edilmiştir. Yani ne kadar küçük ve az olursa olsun, komşular arasında hediye alıp verme iyiliğinin ihmal edilmemesi istenmektedir.

İmam Müslim’in Sahih’inde bu hadis-i şerife “Az bir şey de olsa sadaka vermeyi teşvik, azımsayarak küçük bir şeyi vermekten geri durmamak” başlığı altında yer verilmiş, isabet edilmiştir.

Hiç kuşkusuz hediyeleşmek iyilik yapma niyet ve düşün-cesine dayanır. Böyle olunca veren de alan da hediye küçük görmemelidir. Çünkü iyiliğin küçüğü olmaz.

Esasen hediye de iyilikte de ölçü, verilenin ihtiyacı ya da arzusu değil, verenin imkân ve cömertliğidir. Halkımız, “az veren candan, çok veren maldan” diyerek bu noktaya işaret etmektedir. “Dostum beni ansın da isterse soğan kabuğu ile ansın.” sözü de hadisimizdeki ölçünün kültürümüze yansımından ibarettir.

190 Buhârî, Hibe, 1, Edeb, 30; Müslim, Zekât, 90. Ayrıca bk. Tirmizî, Velâ, 6.

Komşuluk ilişkileri daha çok hanımlarca yürütüldüğü ve alınıp verilen şeylerin küçümsenmesi, azımsanması, hatta dedikodu vesilesi yapılması çoğunlukla hanımlar arasında söz konusu olduğu için hadis-i şerifte doğrudan Müslüman hanımlara hitap edildiği anlaşılmaktadır. Uyarı, birinci dereceden muhataplarına yöneltilmiş gözükmetedir.

Yapılan iyiliğin verilen hediyenin küçümsenmesi veya azımsanması giderek bu iyiliğin terk edilmesiyle sonuçlanır. Oysa küçük de olsa iyilik iyilik olarak takdir edildiği ve teşekkürle karşılandığı sürece onun artması ve büyümesi en azından devam etmesi sağlanmış olur.

“Zerre kadar iyilik yapanın onun karşılığını göreceği”¹⁹¹ gerçeği asla akıldan çıkarılmamalıdır. Çünkü iyilik, iyiliktir; karşılığını görmek bakımından da iyiliğin büyüğü küçüğü olmaz.

İyiliğin karşılığını verecek olan gerçek ve mutlak büyük olan Allah'tır. O dilerse iyiliğin en küçük birimine de en büyük iyilik karşılığını verir. O hâlde kula düşen “iyiliğin küçüğü olmaz deyip” yapabileceği iyiliği yapmak, kendisine yapılan iyiliği de aynı şekilde “iyilik” niteliği içinde kabul edip takdir ve teşekkürle karşılamaktır.

Özellikle her iyiliğin karşılığının kat kat arttığı Ramazan gibi bir lütuf ve bereket ayında her iyiliğin büyük olduğu inancıyla hareket etmek sonuçta gerçekten büyük iyilikler yapmış olmakla neticelenecektir. Bir SMS karşılığında 15-20 lira bağışta bulunanların her birinin, o çağrıya katılanların tümü kadar iyilik yapmış gibi Allah katında muamele görmesi ihtimal ve umuduna herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Böylesi bir ihtimal bile “İyiliğin küçüğü olmaz.” demek için yeterli olsa gerektir.

191 bk. Zilzâl, 99/7.

RAMAZAN'IN GETİRDİKLERİ

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin, ikinci bölümde metin ve açıklamasını verdiğimiz Ramazan Hutbesi'ndeki ifadesiyle “şehrü'l-müvâsât = yardımlaşma/iyilik, hayır ve dostluk” ayı demek olan Ramazan-ı şerif'in gelişiyile birlikte günlük hayatımızda görünürlük kazanan bazı güzellikleri ve zenginlikleri şöyle bir arada kısa kısa hatırlamak, ne denli bir devletli ve kıymetli misafirle karşı karşıya olduğumuzu anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu, aynı zamanda “Müslüman vakti”nin güzellik ve zenginliğinin ayırdına varmayı beraberinde getirecektir.

Oruç/Savm/Sıyam: İslam'ın beş temel esasından biri ve Yüce Rabbimizin *وَأَنَا وَالصَّوْمُ لِي* “Benim rızam içindir.” diye özelleştirip *أَجْزِي بِهِ* “Ecrini de ben vereceğim.” diye müjdelediği, bir ay süre ile sahur vaktinden (tulu-ı fecr) gün batımı (gurub-ı şems) akşam ezanına kadar yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak kalmak, bir başka ifade ile eline, beline, diline ve gönlüne sahip olmak (imsak) demektir.

Sahur: Oruç ibadetinin, imsak eğitiminin başlangıç vakti, Ramazan gecelerinin bereket saatidir.

İmsak: Ramazan günlerinin terk nitelikli dinî disiplin eylemi.

İftar: İmsakın bitimi ve oruç açma.

Kaza: Meşru bir sebeple oruç tutamadığı güne karşılık oruç tutma zorunluluğu.

Keffaret: Niyet edilip başlanmış farz orucun bilerek ve isteyerek iftar vaktinden önce bozulması, imsak disiplinine aykırı davranılması sonucu telafi maksatlı tutulan oruç ya da ödenen para/bedel.

Fidye: Yaşlılık, yolculuk, kronik/müzmin hastalık, hamilelik ve lohusalık gibi oruç tutması sağlık açısından sakıncalı durumda olup oruç tutmak suretiyle bu görevini hayat boyu

yerine getiremeyecek olanlara tanınan her oruç için bir fakirin bir günlük yiyecek ihtiyacını karşılama imkân ve yükümlülüğü.

Teravîh: Ramazan gecelerine özgü namaz.

Mukabele: Ramazan ayında her gün bir cüz olmak üzere Kur'an-ı Kerim'i baştan sona dinleyiciler huzurunda ezbere veya yüzünden okuyup bitirmek.

Hatimle Teravîh: Teravîh namazını her rekâta bir sayfa Kur'an okumak suretiyle kıldırmak. Böylece her akşam bir cüz olmak üzere Ramazan ayı boyunca namazda Kur'an-ı Kerim baştan sona okunmuş (hatmedilmiş) olmaktadır.

İtikâf: Ramazan ayının son on gününde erkeklerin camilerde, kadınların evlerinin bir köşesinde tabii ihtiyaçlarını karşılamak dışında, dışarı çıkmadan gece gündüz vakitlerini ibadetle, zikirle ve tefekkürle geçirmeleri.

Zekât: İslam'ın beş esasından biri olup koşullarını taşıyan zengin müslümanların nakdî veya aynî olarak belirli miktarlarda yapmaları gerekli ödeme. Zekât, senenin her zamanında verilebilir olmasına rağmen ülkemizde genellikle Ramazan'da verilmektedir.

Sadaka: Birey veya yardım kuruluşlarına zekât dışında yapılan nakdî veya aynî yardım/bağış.

Fitre (Fıtır Sadakası): Borç ve asli ihtiyaçlarından fazla olarak nisap miktarı maddi imkâna sahip olan bireylerin, Ramazan Bayramı namazından önce belli miktarda buğday, arpa, kuru üzüm, hurma yahut bunların karşılığı olarak fakir fukaraya vermeleri gereken para.

Kadir Gecesi: Kur'an-ı Kerim'in indirildiği, "bin aydan daha hayırlı" ve "Ramazan'ın son on günündeki tek gecelerden biri" olarak açıklanmış ve hakkında "Kadir Süresi" inzal buyrulmuş olan mübarek gece.

Bayram: Ramazan ayının bitiminde Şevval ayının birinci günü başlayan ve bu ilk günü oruç tutmanın haram olduğu üç gün süren sevinç ve mutluluk günleri.

Mahya: Özellikle büyük şehirlerde selatin camilerin minareleri arasına asılan Ramazan'ı karşılama ve uğurlama amaçlı ayet ve hadislerden veya güzel sözlerden seçilmiş ışıklı yazılar.

Ramazın Pidesi: Ülkemizde Ramazan günlerine mahsus olarak üretilen özellikli ekmek çeşidi.

Hurma: İslam ülkelerinde özellikle iftar etmek için bulundurulmuş tatlı meyve.

İmsakiye: Ramazan gün ve gecelerinin oruç ibadeti açısından önemli saatlerini **imsak**, **iftar** ve namaz vakitlerini gösteren bir aylık özel liste.

Ramazın Davulu: Müslümanları sahura kaldırmak amacıyla Ramazan ayı boyunca geceleri Müslüman mahallerinde çalınan davul.

Ramazın/İftar Çadırı: Son yıllarda özellikle büyük şehirlerin belli merkezlerinde iftar vaktinde evlerine yetişemeyenlerin ve fakir fukaranın iftar etmesi için yerel yönetimlerce kurulan yemek çadırları.

Ramazın Programları: Ramazan ayı boyunca yazılı ve görüntülü medyada düzenlenip sunulan dinî içerikli programlar.

Mübarek Ramazan ayı ile gündemimize giren bu maddi manevi içeriğe sahip olgular, iyilik ve bereket açısından farklı bir iklimin görüntü ve göstergeleri olarak Ramazan ayı hakkında yapılan olumlu değerlendirmelerin ne kadar haklı olduğunu gösterir. Bir başka ifade ile Ramazan'ın, yani "Müslüman vakti"nin zenginliğini gösteren delillerdir. Böylesi bir bereket ve zenginliğin farkında olmak ise hiç kuşkusuz çok büyük bir bahtiyarlıktır.

Sevgili geldiği zaman uyanık olana ne mutlu!

RAMAZAN'IN KAZANDIRDIKLARI

“İyilik Ayı Ramazan” nitelemesi hiç kuşkusuz sadece bu ayda yapılması gereken iyilikleri değil, aynı zamanda Ramazan'da kazanılan iyilik ve güzellikleri de ifade etmektedir. Dolayısıyla biz de bu bölümde Ramazan'ın gönül ve amel dünyamıza yansıyan bereket ve iyiliklerinden söz etmek istiyoruz.

DURUM TESPİTİ VE MUHASEBESİ

İnsan olarak düşünce ve davranışlarımız “doğru-yanlış”, “hata-sevap” değerlendirmelerine tâbidir. Bu iki kutuplu çerçeve, aslında insanoglunu ister istemez uyanık olmaya zorlamaktadır. Buna rağmen, bilinen ve yaşanan bir gerçek vardır ki o da hayatın doğru ve yanlışlardan oluştuğudur.

Günahın, hatanın, yanlışın ve anormalin işlenip normal görülmesinde her zaman öne çıkmasa da aslında onu önemsiz, küçük, basit görme yanılması yatmaktadır. Hatayı önemsememek ya aynı hatanın tekrarına ya da yeni hataların işlenmesine zemin hazırlar. Bu yanıltıcı psikoloji giderek çok daha büyük yanlışların yapılmasına sebep olur. Bu konuda bireyler ve toplumlar aynıdır. Hatasını küçük gören, önemsemeyen birey ve toplum zamanla hatalar yığını altında kalmaktan, hatta bazen hataları doğru sanmak ve saymaktan kurtulamaz.

Ramazan ayı gibi büyük ölçüde toplumu olumlu yönde etkileyen zaman dilimlerinde yaygınlık ve yoğunluk kazanan dinî havanın tesiriyle daha doğru ve tarafsız değerlendirme ve denetim yapma imkânı yakalanmış olur. Af ve bağışlanma ümidi artar. Böylesi ortam ve fırsatlarda herkesin kendisini, geçmişini derin ve etkin bir denetimden geçirmesi gerek duygu ve düşünce gerekse davranış olarak yapıp ettiklerine iyice dikkat etmesi, özeleştirii yapması öncelikli görev hâline gelir. Bu sebeple gelin isterseniz, hata ve günahlarımıza nasıl baktığımız, daha doğrusu

onlara yaklaşımımızın nasıl olması gerektiği üzerinde bir durum tespiti ya da muhasebe yapalım.

İçimizde “Benim böyle bir derdim yok.” diyebilecek bir kimsenin olacağını düşünemiyorum. Farz-ı muhal böyle biri varsa onun en büyük derdi, kusursuz olduğunu sanması ve buna inanmasıdır. Çünkü kul, kusursuz olmaz. Olursa, kul olmaz.

Öte yandan yaratılışın sebebi, Yüce Rabbimizin bildirdiğine göre biz insanları cezalandırmak değil, hangimizin daha güzel işler yaptığını/ameller işlediğini denemektir.¹⁹² Böyle olunca, güzel amelleri ve iyilikleri çoğaltmak, hataları ve yanlışları azaltmak için sorumluluk duygusuna ve bilinçli bir gayrete ihtiyaç var demektir. Bunun için de önce sağlam ve doğru ölçülere sahip olmak sonra da tam anlamıyla uyanık olmak lazımdır.

İnsanların tabiatı ve dolayısıyla olaylara bakışı da az çok farklıdır. Kimileri küçük şeyleri büyütme kimileri de ağır ve büyük şeyleri küçük ve önemsiz görme eğilimindedir. Oysa her iki yaklaşım da hem sahibini ve hem de onu görenleri yanıltabilir. Her şeyi yerli yerine koyup değerlendirebilmek ise tam anlamıyla adil davranmak, olması gerekeni, gerektiği şekilde yapmak demektir.

Bir de aslında “büyük” olmasına rağmen, zamanla insanlar tarafından önemsenmeyen, “küçük” görülen bazı fiiller olabilir. Bu durum *وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ* “Onu önemsiz bir iş sanıyorsunuz. Oysa o, Allah katında büyük (bir günah)tır...”¹⁹³ diye açıklanmış bir gerçektir.

Diğer taraftan toplumsal bir gerçek de şudur: Bazı şeyleri özellikle de hata, günah ve yanlışları önemsememe veya küçük görmekte, o tür işlerin toplumda yaygınlaşmış olmasının payı büyüktür. “Herkes böyle, toplum böyle, el ile gelen düğün

192 bk. Mülk, 67/2.

193 Nûr, 24/15.

bayram...” gibi yanıltıcı yargılar, kötülük ve kötülerin toplumda gerçekten yaygınlaşma ve benimsenme şansını arttırmaktadır. Yaygınlık ya da çoğunluğun şöyle veya böyle olması, aslında hiçbir yanlış yanlıştır, hiçbir hata ve günahı da hata ve günah olmaktan çıkarmaz. Yani bu konularda çoğunluk ve yaygınlık mazeret olmaz. Tahfif sebebi de sayılmaz. “Çoğunluğa uydum.” demek, kimseyi sorumluluktan kurtaramaz.

Farklı İki Yaklaşım

Büyük sahabi Abdullah İbn Mes’ûd *radiyallahu anh*’ten mev-kuf olarak nakledilen bir rivayette, kişilerin kendi günahlarına karşı farklı iki yaklaşım içinde olduklarına dikkat çekilmektedir:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَأَنَّهُ قَاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخَافُ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ، وَإِنَّ
الْفَاجِرَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ مَرَّ عَلَى أَنْفِهِ

“Mümin, günahlarını içinde öylesine büyütür ki, sanki kendisi bir dağın eteğinde oturuyormuş da dağ üzerine çökecekmiş gibi görür. Günaha düşkün (fâcir) kişi ise, günahlarını, burnunun üstüne konan (hemen uçuverecek) bir sinek gibi görür.”¹⁹⁴

Mümin ve fâcir/günah düşkünü kişilerin gözünde ve psikolojisinde günahın yeri böyle olunca, yeni günahlara dalma ve kaçınma tavırları da bu anlayışlarına göre farklı biçimde şekillenecektir. Toplum boyutunda böyle bir farklılığı, büyük sahabi Hâdimü’n-Nebi Enes İbni Mâlik *radiyallahu anh*, tâbîilerden bir gruba yaptığı uyarıda açıkça dile getirmektedir:

إِنَّكُمْ لَتَعْمَلُونَ أَعْمَالًا هِيَ أَدَقُّ فِي أَعْيُنِكُمْ مِنَ الشَّعْرِ إِنَّ كُنَّا لَنَعُدُّهَا عَلَى
عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمُؤَبَّقَاتِ

194 bk. Buhârî, Daavât, 4.

“Siz kıl kadar bile önemsemediğiniz birtakım işler yapıyorsunuz ki, biz onları, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında helâk edici büyük günahlardan sayardık.”¹⁹⁵

Enes İbni Mâlik hazretlerinin kanaatine göre Resûlullah zamanında sahabiler tarafından helak vesilesi kabul edilen bazı işler tâbiîn neslinden kimilerinin gözünde pek küçük görülüyordu. Bu ilk iki nesil arasında bile bazı konularda bu derece yaklaşım ve değerlendirme farkı bulunmaktaydı.

Hadis ilmi usulü açısından, bir konuda “Resûlullah zamanında” kaydı konulursa bu, Hz. Peygamber’in de o bildirilen görüşte olduğu anlamına gelir. Enes b. Mâlik hazretlerinin “Biz sahabiler helak edici büyük hata sayardık.” beyanı, Hz. Peygamber’in de aynı kabul ve tavır içinde olduğunu gösterir. Nitekim Hz. Peygamber’in konuya ait başka uyarıları da bulunmaktadır. Sehl b. Sa’d radiyallahu anh’ın rivayet ettiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

إِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الدُّنُوبِ كَقَوْمٍ نَزَلُوا فِي بَطْنٍ وَإِذْ فَجَاءَ دَا بَعُودٍ وَجَاءَ دَا بَعُودٍ حَتَّى أَنْصَجُوا خُبْرَتَهُمْ وَإِنَّ مُحَقَّرَاتِ الدُّنُوبِ مَتَى يُؤْخَذُ بِهَا صَاحِبُهَا تُهْلِكُهُ

“Günahları küçümsemekten sakının! Küçümsenen günahlar, vadinin ortasına konaklamış bir topluluğun durumuna benzer ki o topluluktan her kişi, küçük birer çalı-çırpı getirir. Neticede bu getirilen çalılar, o topluluğun ihtiyacı olan yiyeceklerin pişirilmesine yetecek bir yığın oluşturur. Günahları küçümsemek, sorumlu tutulması halinde sahibini helak eder.”¹⁹⁶

Bir başka hadis-i şerif’te Hz. Peygamber doğrudan Hz. Âişe annemize hitaben şöyle buyurur: يَا عَائِشَةُ إِيَّاكَ وَمُحَقَّرَاتِ الدُّنُوبِ فَإِنَّ

195 Buhârî, Rikâk, 32.

196 Ahmed b Hanbel, Mûsned, V, 331.

لَهَا مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ طَالِبًا “Ey Âişe! Günahları küçüksemekten sakın. Zira Allah adına onların (her birinin) bir takipçisi vardır.”¹⁹⁷

Büyük sahabi Ebû Eyyüb el-Ensârî radiye anhü'l-Bârî de şöyle demiştir:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ الْحَسَنَةَ، يَتَكَبَّلُ عَلَيْهَا وَيَعْمَلُ الْمُحَقَّرَاتِ حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهَ
وَقَدْ أَخْطَرْتَهُ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ السَّيِّئَةَ فَيَفْرُقُ مِنْهَا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهَ أَمِنًا

“Kişi iyilik yapar ve ona güvenir, küçük hatalarını unuttur. Bu durumda Allah'a kavuşur, bir de bakar ki o küçük hatalar onu kuşatıvermiş. Yine kişi de vardır; günah işler fakat Allah'ın azabından kurtulmuş olarak Allah'a kavuşuncaya kadar sürekli o günahını affettirme gayreti içinde yaşar.”¹⁹⁸

Esasen olgun mümin, günah ve hatalarını değil, güzel amellerini azımsar. Gerçekten küçük de olsa kötü iş ve amellerinin korku ve pişmanlığıyla yaşar. Hatta o kadar ki o, ağzından çıkacak herhangi bir kelimeyi de dilin ameli olarak algılar ve asla küçük, basit görmez, önemser. Çünkü bazen dikkatsizlik ya da küçük görülerek söylenen öyle sözcükler olur ki -Allah korusun- insanı imandan eder. Dolayısıyla aslında küçük diye bir şey yoktur.

O hâlde bazı işleri, sözleri, hataları ve yasakları küçük görmek, önemsememek; birçoğumuzun asıl yanılığını oluşturur. Bu durumu dikkate alarak, daha bilinçli ve sorumlu Müslüman olmaya çalışmak, bizleri ilerideki faydasız pişmanlıklardan kurtaracak tek yoldur. Bu mübarek Ramazan ayında böylesi bir uyanıklığı kazanmaya çalışmak, fert ve toplum olarak, yaşadığımız dinî ve ahlaki karmaşadan ve kirlilikten biraz olsun

197 Dârimî, Rikâk, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 70, 151. Ayrıca bk. İbn Mâce, Zühd, 29.

198 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, IX, 405. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 337 (Esed b. Musa'nın *Kitabü'z-zühd*'ünden naklen...)

uzak kalmamıza yardımcı olacaktır. Bu da “İyilik Ayı Ramazan” tanımının bizlere kazandırdığı bir büyük iyilik demektir.

Yukarıdan beri söylediklerimizi özetleyecek olursak:

Günahları küçümsemenin temelinde, Allah korku ve saygısının azlığı yatmaktadır. O hâlde hatayı küçümsemek kendi kendini aldatmak demektir. Zira zamanla altından kalkılamayacak bir günah ve hata yığını ile karşı karşıya kalınabilir.

Kemal ve kurtuluş, -küçük de olsa- hatayı büyük görüp affettirmek için; iyiliği –büyük de olsa- küçük görüp arttırmak için çalışmakla elde edilir.

Ashab-ı kiram, Allah’a karşı duydukları derin saygıdan dolayı, küçük büyük hata ve günahlardan uzak kalmaya gayret ederlerdi. Çünkü onlar hatanın küçüklüğünü değil, emrine karşı gelinen Allah’ın büyüklüğünü dikkate alırlardı. Biz müminler için de böyle düşünüp mümkün olduğunca aynı şekilde davranmak en uygun hareket tarzı olacaktır.

ARINMA MEVSİMİ

Enes bin Mâlik *radiyallahu anh*’ın rivayet ettiğine göre “Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, *كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرٌ*, وَخَيْرٌ *Her Âdemoğlu/insan çokça hata eder. Hata edenlerin en hayırlısı/iyisi ise çokça tevbe edenlerdir.*” buyurmuştur.¹⁹⁹

Hadis-i şerif, insan ve hata/günah gerçeğini açık bir üslupla ortaya koymakta; tövbe imkânından yararlanıp hatayı temizleme ve arınma teşvikinde bulunmaktadır. İlgi çekici bir şekilde “hata işlemeyi” yermemekte, tabii kabul etmekte, tövbe etmekle bu durumu hayra vesile kılmanın mümkün olduğunu göstermektedir. İlk on gününün rahmet, ikinci on gününün mağfiret/arınma, son on gününün ise cehennemden kurtuluş vesilesi olduğunu

199 Tirmizî, Kıyâmet, 49; İbn Mâce, Zühd, 30; Dârimî, Rikâk, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 198.

bildiren hadis-i şerif²⁰⁰ de Ramazan ayının bu noktadaki sunduğu imkânı haber vermekte ve müjdelemektedir.

Bilindiği gibi her ne kadar dünyaya günahsız olarak gelinse de hiç günah işlemeyen ve hata etmeden dünyadan ayrılmak mümkün değildir. Çünkü dünya “günahkârların vatanı”dır. Dolayısıyla asıl hüner, işlenen hatayı düzeltmek, suçu bağışlayabilmek, hadis-i şerifteki ifadesiyle hatayı hayra çevirebilmektir.

Hadis-i şerifte, Âdem *aleyhisselam*’dan başlamak üzere onun soyundan gelen kadınlı erkekli her insanın hayatı boyunca küçük veya büyük hata edip günah işlemekten kendini alamayacağı -tabir caiz ise bir “insanlık macerası ve gerçeği” olarak “küllübni Âdem” (her âdemoğlu/insan) tespitiyle ortaya konulmuştur. Bu durum dilimizde “Beşer şaşar.”; “Kul kusursuz olmaz.” söylemlerinde ifadesini bulmuştur.²⁰¹

Hadis-i şerif birinci cümlesinde tabii ve fakat bunaltıcı bir konuma işaret etmekte, ikinci cümlesinde, hata ve günahın hayra çevrilebileceğini, bunun yolunun da tövbe etmek olduğunu bildirmek suretiyle rahatlatıcı bir kapı aralamaktadır. Bu üslup ve yöntem, İslam’ın imha değil ihya dini olduğu esasının ve nefret ettirme değil, müjdeleme ve kolaylaştırma ilkesinin Nebevi bir örneği olup insanı, daima olumlu bir anlayış ve çizgide hayatını sürdürmeye davet etmek demektir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de de “Allah, tevbe edenleri, temizlenenleri sever.”²⁰² buyrulmaktadır.

Tövbe, insanlık gereği işlenen hata ve günahlardan son nefese kadar temiz bir sayfa açma, hayata hiç günah işlememiş gibi baştan başlama imkân ve ilkesidir. Zira kabul edilen tövbe,

200 bk. “Peygamber Efendimizin Ramazan Hutbesi”, bu kitap ikinci bölüm.

201 Hadis-i şerifteki “her insan” genel ifadesini “peygamberler dışında” diye anlamak uygun olur. Zira peygamberlerin hataları, günah işleme kasdı olmaksızın, unutmaya veya yanılma sonucu meydana gelir ve dolayısıyla “zelle” adı verilir.

202 Bakara, 2/222.

öncesindeki hata ve günahları keser atar (فِيَانِ التَّوْبَةِ تَهْدِمُ مَا قَبْلَهَا). Hiç kuşkusuz bu, insan için tam bir “hayır/arınma ve iyileşme” hâlidir.

Ebû Eyyüb el-Ensârî *radiye anhu'l-Bâri* vefat etmek üzereyken²⁰³, “Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den duyduğum ve şimdiye kadar sizden gizlediğim bir hadisi size şimdi haber veriyorum! Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, لَوْلَا أَنْكُمْ تُذَيَّبُونَ لَخَلَقَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَوْمًا يُذَيَّبُونَ فَيُغْفَرُ لَهُمْ (Eğer siz (hiç) günah işlemeyecek olsaydınız (Allah sizi yok eder) günah işleyecek başka bir millet yaratır; (af dilemeleri üzerine de) onları bağışlardı.²⁰⁴ buyurdu.” demiştir.

Ebu Eyyub el-Ensârî’nin bu rivâyetinde ve Enes b. Malik el-Ensârî’den rivayet edilen açıklamaya çalıştığımız hadis-i şerifte, günaha ve günah işlemeye ve hata yapmaya değil,²⁰⁵ günah işlemiş kimseleri, samimiyetle tövbe edip sonsuz bir ümitle rahmet-i Rahmân’a sığınmaya teşvik vardır. Bu, aynı zamanda karamsarlığa düşmeme ve ilahi rahmetten ümit kesmeme uyarısı demektir.

Unutulmamalıdır ki Allah Teâlâ sonsuz ve sınırsız bir rahmet sahibidir. O’nun rahmeti her şeyi kuşatmış ve aşmıştır.²⁰⁶ O bağışlamayı sever. Rahmet ve mağfiret gibi ilâhî vasıflar günahkârlar üzerinde tecelli eder. Bunun için kullara düşen, pişmanlık duyup tövbe ederek o affedicisi ve rahmeti bol Allah’tan bağışlanma

203 Ravî Ebû Eyyüb el-Ensârî’nin, hadis-i şerifi son ana kadar rivayetten çekinmesi, hadisin taşıdığı müjdenin çok yüksek olması ve “duyanların aşırı bir güvene kapılarak günahlara karşı gerekli titizliği gösteremeyecekleri” (ittikal) endişesinden kaynaklanmıştır. Son anda haber vermesi ise, bilgiyi gizlemiş olma vebalinden (teessüm) kurtulmak içindir.

204 Müslim, *Tevbe*, 9; Tirmizî, *Daavât*, 98; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 44; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, IV, 186; Değişik ravilerden gelen değişik rivâyetler için bk. Hâkim, *Müstedrek*, IV, 246-247.

205 İbn Melek, *Mebâriku’l-Ezhâr*, II, 59.

206 Arâf, 7/156.

dilemektir. Bir hadis-i şerifin sonunda da *وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ* “Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder.” buyrulmaktadır.²⁰⁷

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki Âdemoğlu için önemli ve hayırlı olan davranış, özellikle kendi hata ve günahına hoşgörüyü göstermemek ve çokça tövbe etmektir. Bir başka ifade ile hatayı hayra çevirmekte gayretli olmaktır.

Tövbe kapısı (arınma imkânları) günahkârlar için ölüm anına kadar açıktır. Mesele kişinin, başkalarının hatalarına bakıp “Benden kötüler de var.” diye aldattıcı bir teselli duygusuna kapılmadan kendi hatalarının üzerine gidebilmesidir. Zira başkalarının hatalarıyla ilgilenmek, kişiyi kendi arınmasını ihmal etmeye götürür. Bu ise tövbe eden hayırlı kimselerden olma şansını kullanamamaktır.

İnsanoğlu için çokça tövbe edip arınma imkânının bulunduğu zamanların başında Ramazan ayının bulunduğu açıktır. Ramazan’ın sunduğu bu iyileşme imkânından yararlanmak, onun günahkâr Müslümanlara yönelik iyiliklerinin en başında gelmektedir. *“الْغَائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ* “Günahından tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir.”²⁰⁸ hadisi de arınma mevsimi Ramazan’da hatırlanmayı ve özellikle gereğinin yerine getirilmesini bekleyen bir teşvik ve müjdedir.

RAMAZAN’DA DEĞİLSE PEKİ NE ZAMAN?

Dün gece notlarımı karıştırırken bir kayıt buldum onlar içinde. Bu bir hadis-i şerifti. Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğunu rivayet etmekteydi:

207 bk. Müslim, Zekât, 116, 117; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 176, 192.

208 İbn Mâce, Zühd, 30. el-Elbâni hadis için “hasen” demektedir.

هَذَا رَمَضَانُ قَدْ جَاءَ، تُفْتَحُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَتُغْلَقُ فِيهِ أَبْوَابُ النَّارِ، وَتُغَلُّ فِيهِ الشَّيَاطِينُ، بَعْدًا لِمَنْ أَدْرَكَ رَمَضَانَ وَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ، إِذَا لَمْ يُغْفَرْ لَهُ فِيهِ فَمَتَى؟

Önce sevindim, sonra düşündüm ve takıldım bir kelimeye. Bu bir kelimedenden duyduğum dehşeti paylaşmak istiyorum sizinle.

“Yine Ramazan geldi

Tüm mağfired imkânlarıyla.

Cennet kapıları ardına kadar açık.

Cehennem kapıları sonuna kadar kapalı.

Şeytanlar bağlı, kısıtlı.

Böyle bir aya erişip de bağışlanmamış olana yazık!

Ramazan’da da bağışlanmazsa insan,

Peki, başka ne zaman?” ²⁰⁹

“Yine hazan mevsimi geldi.” diye hayflananlara, benim gibi ömrünün son baharını yaşayanlara herkesten daha anlamlı, acı ve belki de etkili bir uyarı, bir soru, bir hatırlatma. “Ramazan’da değilse peki, ne zaman?”

Sizi bilemem ama ben, bu “Peki, ne zaman, femetâ!?” sorusu kadar bana etki eden, düşündüren, yüreğimi hoplatan, beynimi zonklatan bir başka “Ne zaman?” sorusu hatırlamıyorum.

Sevinç yumağının içine, tam orta yerine kuşku özünü bir atom çekirdeği gibi yerleştiren bu soru... Karalanmış, kirlenmiş ömür defterini temizleme ümidinin doğduğu mevsime yönelik en acı sonu hatırlatan bu soru... Ne yapıp edip aklanmak gereğini vurgulayan, bu iş için “Başka zaman yok.” diyen ah bu soru...

Sarstı beni, yüreğimi, ümitlerimi tâ derinden...

209 İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, II, 270; Taberânî, *el-Mu’cemü’l- evsat*, VII, 323; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, III, 143; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhib*, II, 99.

Yalnızlık kötü be dostlar, böyle dehşet anlarında. Yaklaşın biraz hisleriniz, duygularınızla... Siz de etkilenmediniz mi? Siz de korkmuyor musunuz? Siz de kendiniz için “acaba” demiyor musunuz?

Yoksa hazırlığınız tamam, niyetiniz sağlam, yüreğiniz ayakta, rahmet ve mağfiret sağanağında tepeden tırnağa aklanmaya, paklanmaya hazır mısınız? Sonuçtan emin misiniz?

Böyle bir itminan hâline imrenilmez mi?

Ama ben hâlâ o “Peki, ne zaman?” sorusunun hatırlattığı talihsizlik ihtimaline uğramaktan, aklanamamaktan, rahmet mevsiminde susuz kalmaktan, yikanamamaktan korkuyorum. Aşamadım bu korkuyu... Umudum kıpırdıyor içimin derinliklerinde... Hissediyorum onu... Ama korkum gözümün önünde, beynimin içinde baskın bir konumda, dimdik ayakta duruyor.

Korkuyorum işte be dostlar, korkuyorum. “Peki, ne zaman?”

“Bu Ramazan, evet bu Ramazan!” diyebilsem, bu cevabı şöyle bütün gücümle avazımın çıktığı kadar yürekten bir bağırabilsem, buna bir niyet, bir ahdedebilsem rahatlayacağım. Evet rahatlayacağım.

Niyetlerinizle, dualarınızla destek olur musunuz bana dostlar?

Ben size, sizin için geçerli olmasın bu “Peki, ne zaman?” sorusu diye dua ediyorum. Bu ramazan, mağfiretinizin adı, aklanmanızın tadı olsun” diyorum.

Ve soruyorum bir kere daha kendi kendime;

Aklanmak, “Ramazan’da değilse peki, ne zaman?”

MURAKABE YA DA MAİYYETULLAH BİLİNCİ

Ramazan ayının Müslüman’a kazandırdığı iyiliklerin başında mutasavvıfların *maiyyetullah* diye tanımladıkları, Allah

Teâlâ'nın gözetim ve denetiminde bulunduğu (murakabe) bilincinin güçlenmesidir.

Esasen diğer zamanlarda da aynı bilinç içinde olmak önemli ve gerekli olmakla beraber gerçek odur ki insan biraz daha serbest ve hatta seküler bir anlayışla zamanını geçirebilmektedir. Dünyaya dalıp Allah'ın unutulduğu anlar olmaktadır. Bu durum aslında insanın kendisini unutması ya da kendisine kendisinin unutturulması demektir. Nitekim Yüce Rabbimiz bu duruma müminlere hitaben şöyle dikkat çekmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Herkes yarın için ne hazırladığına bir baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah yaptıklarınızdan haberdardır. O kimseler gibi olmayın ki, onlar Allah'ı unutunca Allah da onlara kendilerini unutturmuştur...”²¹⁰

Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için **وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ** “Nerede olursanız olun, Allah sizinle beraberdir. O sizin yaptıklarınızı da görür.”²¹¹ ayet-i kerimesinin telkin ettiği gibi “maiiyyet-i ilahi”de bulunduğu, Allah'tan ve ilahi denetimden uzaklık anlamında bir özel hayatın bulunmadığı bilincini (murakabe) canlı tutmak esastır.

Bu bilinci en ciddi şekilde ve gün boyunca hissetme şansını oruç ibadeti dolayısıyla yaşadığımız *imsak* disipliniyle kazanmış oluruz. Allah emrini yerine getirmek için oruçlu olduğumuzu sürekli hatırda tutup daha derin bir sorumluluk, murakabe ve ihsan duyguları içinde yaşarız. “Ben oruçluyum.” düşünce ve ifadesinde kendini gösteren bilinç hâli, birtakım kötü düşünce

210 Haşr, 59/18-19.

211 Hadid, 57/4.

ve eylemleri önleyip öteleyer. Hatta bundan da önce, ihsanın tanımında olduğu gibi Allah'ı görüyormuşçasına ya da O'nun bizi mutlaka gördüğü bilinciyle kulluğumuzu sürdürme, günü bu şuur hâlinde geçirme uyanıklığını kazanmamızı sağlar. Bu ise Peygamber Efendimizin *إِنَّ أَفْضَلَ الْإِيمَانِ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ مَعَكَ حَيْثُمَا كُنْتَ* "İmanın en etkilisi, nerde olursan ol, Allah'ın seninle beraber olduğunu bilmendir."²¹² uyarısını yaşamak demektir.

Açık bir gerçektir ki büyük hedefleri, kendi içlerinde kendileriyle barışık insanlar gerçekleştirebilir.

Maiyyetullah (Allah'ın maiyyetinde ve gözetiminde olmak), asıl görevi Allah'a kulluk yapmak olan insanoğlu için hiç kuşkusuz etkili ve sağlam bir irade, disiplin, bilinç ve erdem kaynağıdır.

Müslüman, yalnızca kendi niyet ve davranışlarından sorumludur. O, babadan, atadan kalma bir hata ile suçlanmadığı gibi bir başkası yerine de sorumlu tutulamaz.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى "Kimse kimsenin günahını yüklenmez."²¹³ ve *كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ* "Herkes, işledikleri karşılığında rehinedir."²¹⁴ ayet-i kerimeleri bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Müslüman, sadece kendi yapıp ettiklerinden sorumlu olmakla beraber, sorumsuz davranışları nedeniyle mensup olduğu milletin ve ümmetin sorumsuzluğa kaymasına sebep olması dolayısıyla sosyal bir sorumluluğun da sahibidir. Çünkü Müslüman yaşayışıyla İslam'ı kendi çapında temsil etmekle ve topluma ve ümmete kötü örnek olmamakla yükümlüdür.

Müslüman bireyler gibi Müslüman toplum da sadece kendi durumundan sorumlu olup öteki toplumların sorumluluğunu taşımaz. Öte yandan kendi sorumluluğunu başka toplumlara yüklemekle imkân ve imtiyazına da sahip değildir:

212 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvsaat*, VIII, 336; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, I, 60.

213 Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7.

214 Tûr, 52/21; Müddessir, 74/38.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
 “Onlar geçmiş birer ümmettir. Kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Onların yapmış olduklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.”²¹⁵

Derin bir dikkati ve sürekli bir teyakkuz hâlini yani/uyanıklığı zorunlu kılan bu esaslar çerçevesinde şekillenecek günlük hayatın büyük ölçüde güvenli ve düzgün olacağı ise açıktır.

Gerçek bu olmakla beraber ne gariptir ki oluşan ve değişen toplum şartları Müslüman birey ve ailelerde hayata uyma yönünde yeni birtakım eğilimleri tetiklemektedir. Böylece günlerin getirdiklerine gözü kapalı kucak açmak, rıza göstermek ve onları paylaşmak gibi sorumsuz bir gidiş -ne yazık ki- yaygınlık kazanmaktadır.

Aslında Müslümanlar bu eğilime, dış etkenlerden önce, kendi iç dünyaları tarafından itilmektedirler.

Diğer yandan Allah Teâlâ, Muhammed ümmetini “İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız; (çünkü) Allah’a inanıyorsunuz”²¹⁶ diye “hayırlı ümmet” olarak takdim etmektedir. Bu takdim, “hayırlı” sıfatının devamı için, davranışların ve ilişkilerin temelinde, imana dayalı derin bir sorumluluk duygusunun bulunması gerektiğini bildirmektedir.

“Sorumsuzluk” veya “sorumsuz davranışlarda bulunmak” gerekçeleriyle birtakım mesleki, sosyal, ticari, siyasi ve idari kuruluşların, üyelerini saf dışı ettikleri güncel gerçeklerdendir. Sorumluluk duygusundan ve sorumlu davranışlardan uzak kalınması hâlinde, nerede ve hangi şartlar altında olursa olsun büyük bir mahrumiyetin paylaşılması kaçınılmazdır.

Unutulmamalıdır ki dünyada “daru’l-İslam”ın, âhirette “daru’s-salam”ın elde edilmesi, derin bir sorumluluk bilinciyle

215 Bakara, 2/134, 141.

216 Âl-i İmrân, 3/110.

yaşanacak hayat ve yapılacak olumlu, güzel işler ve iyiliklerle mümkündür.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz bir başka hadis-i şerifte, etkili imanın dışı vurumu demek olan şu üç tavsiyede bulunmuştur:

“Nerede nasıl olursan ol, Allah Teâlâ’ya karşı saygılı ol.

İşlediğin kötülüğü, hemen bir iyilikle gidermeye bak.

İnsanlarla güzel geçin.”²¹⁷

Allah’ın maiyyetinde olduğu fikri, Müslüman’ı güzel ve faydalı davranışlara sevk eder. Bu, kemale yönelmek demektir. Ramazan ayı, oruç ibadeti ve imsak disiplininin Müslüman’a kazandırdığı iyiliklerin başında işte bu maiyyetullah bilincinin pekiştirilmesi gelmektedir. Buna “iyilik odağı duygu” dense yeridir.

Günlük hayatta maiyyetullah ya da murakabe bilincine dayalı vahiy öncelikli bir programlamayı beraberinde getiren Ramazan ve oruç, İslami düşünce, tutum ve davranışların topluma ve kamusal alanlara yayılmasını ve bunun olumlu sonuçlarının kolayca yaşanmasını sağlar. Bu da en olumlu noktada toplumsal kaynaşma anlamı taşır.

Ramazan’da yoğunlaşan ortak ibadet uygulamaları, diğer alanlarda da paylaşımcı olma eğilimini güçlendirir. “Allah için”, “Allah rızası için” yapılan ibadet ve iyilikler, niyet yenilemesi ve hedef yükseltmesi anlamında yaygın bir dinamizm demektir.

Bu sayılan gelişmeler Ramazan ayının Müslümanlar için maiyyetullah bilincinin, murakabe duygusunun güç kazanması ve ümmetin kendi olma yönünde eğitimi ve yol katetmesi anlamı taşır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in yaptığı “Ramazan ümmetimin ayı” nitelemesi de bu duygu ve uygulamalarla açıklık kazanmış olur.

217 Tirmizî, Birr, 55.

Böyle bir sonuç hiç kuşkusuz Ramazan'ın iyilik ayı olduğunun en belirgin, etkin ve mutluluk verici göstergesi anlamına gelir.

HASBİLİK VE HESABİLİK

İyilik Ayı Ramazan'da belki en çok gündeme gelen ya da gelmesi gereken konulardan biri de hasbilik ve hesabılık kavram ve uygulamalarıdır. Zira hem oruç hem teravih ve hem de Kadir Gecesi gibi Ramazan'a özgü ibadet ve fırsatlar konusunda varid olan hadis-i şeriflerde imandan sonra bir de *karşılığı/sevabı Allah'tan beklemek demek* olan ihtisab vurgusu bulunmaktadır. Her üç konuda da “Kim iman edip sevabını Allah'tan bekleyerek (ایماناً واختساباً) Ramazan orucunu tutar, teravih namazını kılar, Kadir Gecesi'ni ihya ederse geçmiş günahları bağışlanır.” (عَفْرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ) (ذَنْبِهِ) müjdesi verilmektedir.²¹⁸

Diğer taraftan Yüce Rabbimiz, sevgisi cazip gösterilen dünya nimetlerinden en önde gelenleri saydıktan ve *دَلِكْ مَنَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا* “Bunlar dünya hayatının geçici zevkleridir. Asıl varılacak yer Allah katındadır.” buyurduktan sonra Hz. Peygamber'e hitaben şöyle açıklamada bulunmasını emretmektedir:

قُلْ أَوْبَيْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَمُ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

(Dünyanın cazibesine gönlünü kaptıranlara) de ki: Size bundan daha güzelini haber vereyim mi? Takva sahiplerine Rabbleri katından içinden ırmaklar akan Cennetler vardır; onlar orada ebediyen

218 bk. Buhâri, İmân, 25, 27, 28, 35; Savm, 6, Teraâvih, 1; Leyletü'l-kadr, 1; Müslim, Müsâfirîn, 173-176; Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Tirmizî, Savm, 1; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 3; İbn Mâce, İkâme, 173, Sıyâm, 2; Mâlik, Muvatta', Ramazan, 2; Dârimî, Savm, 54; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 61, 195; II 232; V, 218,321, 324.

kalacaklardır; ayrıca tertemiz eşler de onlar içindir ve hepsinden önemlisi Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah, kullarının yaptığını görmektedir.²¹⁹

Bir başka ayet-i kerimede de inananlara vadolunan cennet ve nimetlerini tanıtırken, وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرَ ذَلِكَ یرمککلر اکن ve temelli kalacakları cennetler ve Adn Cennetlerinde hoş meskenler vadetmiştir. Allah'ın rızası/hošnutluğu ise hepsinden daha üstün ve büyüktür. Asıl bahtiyarlık ve kurtuluş da işte budur.²²⁰ buyurmaktadır.

Görüldüğü gibi her iki ayet-i kerimede de “Allah rızası”, “en büyük karşılık/kazanç” olarak nitelendirilmektedir.

İhtisab ya da hasbilik, “karşılığı sadece Allah'tan beklemek” demek olduğuna göre “Allah'ın rızası peşinde olmak” anlamındadır. Nihai anlamını ve hedefini “rıza-i ilahi”de bulan gerçek ve sonsuz kazanç niyet ve hesabı yani “hasbilik”, peşin fayda ve karşılık beklemek demek olan “hesabilik”ten çok çok farklı ve üstün imani ve ahlaki bir tavır ve erdemdir.

Bu tanımlar çerçevesinde ihtisab ve hasbiligi şöyle bir değerlendirmeye tabi tutmak mümkündür: Hasbilik, en akıllı ve anlamlı hesabılıktır. Çünkü hasbilik, “her türlü hayırdan daha büyük olan Allah'ın rızası”nı hedeflemektir.

“Allah rızası” kavramı hem dünya hem de ahiret nimetlerinin hepsinden üstün ve büyük (وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرَ) olduğuna göre ihtisab ya da hasbilik bu en büyük nimet ve karşılığın peşinde olmak, hayır hasenat ve iyiliği en büyük karşılığı ile değerlendirme niyet ve teşebbüsü demektir. Bu da en akıllıca bir hareket ve aynı zamanda -tabir caiz ise- en büyük ve anlamlı hesabılıktır.”

219 Âl-i İmrân, 3/15.

220 Tevbe, 9/72.

Ramazan ayının böyle bir bilinci mümin gönüllere yerleştirmek etkisi de onun ayrı ve değeri pek yüksek büyük bir iyiliğidir.

Ramazan'a iyilik ayı derken hasbiliği gönüllere hâkim kılma yönündeki etkisini göz ardı etmemek hem gereklidir hem de nimetin farkında olmak anlamında bir uyanıklık ve hakşinaslıktır.

وَأَنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْضُوهَا “Allah’ın verdiği nimetleri saymaya kalksanız saymakla bitiremezsiniz.”²²¹ ayeti gereğince istatistiğe sığmayan ilahi nimet ve ikramların hepsinden büyük, en büyük karşılık Allah rızası olunca, bu amaçla yapılacak her iş ve davranış, en büyük olana talip olmak anlamında hem hasbi hem de en büyük hesabi bir tavır ve eylem demek olur.

Peşin ve büyük getiri elde etmek düşünce ve gayreti anlamındaki hesabilik, hasbilik aşamasının farkına varabilirse, gerçek ve akıllı bir hesabilik hâline dönüşmüş olacaktır. O zaman da ona artık hesabilik değil hasbilik demek gerekecektir. Yani hasbilik ve hesabilik bir yerde geçişli/yer değiştirebilen kavramlardır. Zira hasbilik de “en büyük hedef olan Allah’ın rızasından önce peşin çıkarları yeğler hâle dönüşürse hasbilik olmaktan çıkıp artık o da terim anlamında hesabilik olur.

Geçmiş yıllarda biraz idealist takılan bir öğrenci, “Bu dinde karşılıksız hiçbir şey yapılmaz mı? Hep şu kadar sevap bu kadar iyilik, diye karşılık ve getiriden söz ediliyor.” demişti. Ben de kendisine burada söz konusu olan ihtisab teriminden ve hasbilikten bahsetmiş, karşılığı Allah’tan beklemek ve Allah rızası kavramlarını hatırlatmış, hesabilik gibi görünen söylemlerin aslında hasbilik eğitimi niteliğinde olduğunu, fakat çoğu insanın o teşvik rakamlarına fitraten ihtiyaç duyduğu için onlara biraz fazla düşkünlük gösterildiğini ve sıkça dile getirildiğini söylemiştim. Gerçekten hasbilik ve hesabilik karşılaştırması yapılabildiği zaman bu iki terimin geçişli bir niteliğe sahip bulunduğu ve

221 İbrâhîm, 14/34; Nahl, 16/18.

gerçek amacın ihtisab bilinci ve hasbilik olduğu anlaşılacaktır. Hiç kuşkusuz Ramazan ayı, bu açıdan da duygu eğitimi zamanı olması dolayısıyla büyük bir iyilik mevsimidir.

Dünya sınırlı bir sınav sahnesidir. Sınav, dünya hayatının, sonuçları ahirete uzanan olmazsa olmaz bir gerçektir.

Dünya değerleri ve nefislerdeki bunlara yönelik sevgi/düşkünlük duyguları, sınav vesilesi olmak üzere insanlara verilmiştir. Eğer bunlar, temel görevi Allah'a kulluk olan insanoğlunu, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşamaktan alıkoyar ve Allah'a kulluk yapmaktan uzaklaştırırsa bu, dünya ve nimetlerinin geçici ya da yalancı cazibesine kapılıp yanılmak anlamına gelir ve her yanılığa gibi insanın aleyhine neticelenir. Şu ayet-i celile bu acınası durumu açık açık haber vermektedir:

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
اقتَرْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَحْسَبُونَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ

“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, yakın akrabalarınız, kazandığınız mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret ve sevdiğiniz meskenleriniz size Allah’tan, Resülünden ve Allah yolunda cihattan daha sevimli ise o zaman Allah’ın azap emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, yoldan çıkmış topluluğa asla doğru yolu göstermez.”²²²

Bu sayılan dünya nimetleri, Allah’ı ve O’na kulluğu unutturmaz ise o zaman kul için başan ve kurtuluş vesilesi olur. Nitekim *Süleyman*, ‘Ben bu güzel şeyleri Rabbimi hatırlattıkları için severim.’ dedi ve atlar gözden kayboluncaya kadar onları seyretti. ²²³ ayeti ile

222 Tevbe, 9/24.

223 Sâd, 38/32.

رِجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا فِي مَتْلُبِكُمْ مَا يَكْتُمُونَ فِي بُيُوتِهِمْ إِلَّا مَا كَانَ لَكُمْ بِهِمْ حِرْمَانٌ وَمَا كَانَ لَكُمْ بِهِ حَرَامٌ
 “O evlerde öyle yiğit adamlar vardır ki ne ticaret ne de alışveriş, onları Allah’ı zikretmekten, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olacağı bir günden korkmaktadırlar.”²²⁴ ayet-i kerimesi, sınavda başarının sırrını, hayatın ahiret boyutunu ihmal etmeyip ahiret ve hesap kaygısını sürekli canlı tutmaya bağlı olduğu uyarısında bulunmaktadır.

Kul için “Allah’ın hoşnutluğu”, bütün nimetlerden ve her şeyden önemli hiçbir şeyle mukayese kabul etmez en büyük ikrâm ve ihsandır.

Samimi bir teslimiyetle tam, -gerçek ve akıllı bir hesabılık anlamı da taşıdığına işaret etmeye çalıştığımız- hasbılık duygusunu imsak disiplini ile hayatımıza yerleştirip güçlendirmek fırsatını getirmiş olması Ramazan ayının bize yönelik en büyük iyiliği olsa gerektir.

AHLAK GÜZELLİĞİ: ET-TA’ZİM Lİ EMRİLLAH VE’Ş-ŞEFAKATÜ ALÂ HALKİLLAH

İyiliği ahlak güzelliği olarak tanımlayan (أَبْرُ حُسْنُ الْخُلُقِ)²²⁵ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bu tespitinden hareketle Ramazan ve güzel ahlak ya da ahlakın güzelleştirilmesi imkânını değerlendirmek bu aydaki kazanımların önemli bir boyutunu dile getirmek olacaktır.

Yaratıklar içinde sadece insanlara ait olan ahlak, İslam’da inanç, ibadet, muamelat gibi dinin ana bölümlerinden biridir. Bizzat Sevgili Peygamberimiz “*ahlaki üstünlükleri tamamlamak için gönderildiğini*”²²⁶ (بِعِثْتُ لِأَتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ) bildirmiştir. Yüce

224 Nûr, 24/37.

225 Müslim, Birr, 14, 15; Tirmizî, Zühd, 52.

226 bk. Mâlik, *Muvatta*’, Hüsnu’l-hulk, 8.

Kitabımız da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i “*en üstün ahlaka sahip*”²²⁷ (وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٍ) olarak tanıtmıştır.

Hadis kitaplarımızın “edeb” bölümlerini dolduran yüzlerce hadis, ahlaki üstünlükleri tanıtan belgelerle (hadisler) doludur. İşte onlardan biri de أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا “Müslümanların iman yönünden en olgunu, ahlaki en üstün olanlarıdır.”²²⁸ hadisidir.

Hadis-i şerif huy güzelliğini, ahlak üstünlüğünü iman olgunluğunun göstergesi olarak nitelendirmektedir. Bazı hadislerde de “*En hayırlınız, ahlaki en üstün olanınızdır.*” ifadeleri yer almaktadır. Yani hayırlı olmak, ahlaki üstünlük ve güzellikle değerlendirilmektedir. Her iki grup hadisin ortaya koyduğu ölçü aynıdır: Dinimizde iman olgunluğu ve hayırlılık ancak ahlak güzelliği ile anlaşılabilen bir erdemdir.

Ahlak-iman ilişkisi böylesine birbirinden ayrılmaz olunca ahlaki davranış ve yaşayış da hiç şüphesiz, İslam’a yani Kur’an-ı Kerim’e ve sünnet-i seniyyeye uygun olan davranış ve yaşayıştır. Bu iki kaynağa aykırı olan her davranış gayri ahlakidir. Yani ahlakın kaynağı dindir; İslam ahlakının yegâne kaynağı ve ölçüsü İslam’dır.

Ahlaki üstün Müslüman da İslam’a göre ahlaklı olandır.

İslam ahlakının en kısa ve en özlü tanımı “*et-ta’zîm li-emrillah ve’ş-şefakatü ala halkillah*” = “Allah emirlerine saygı/tazim ve yarattıklarına şefkat” diye yapılmaktadır.

Bu tanım gerek bireysel gerek sosyal ahlakın bütün detayını içine alacak ve her türlü ahlâki davranışı anlatacak genelliktir.

227 bk. Kalem, 68/4.

228 Dârimî, Rikâk, 74; Ayrıca bk. Buhârî, Edeb, 38, 39; Ebû Dâvûd, Sünnet, 14; Tirmizî, Radâ’, II, İmân, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 250, 472, 527; V, 99; VI, 47, 99.

Bu tanımın aslını Kur'an-ı Kerim'de *اسْتَقَامُوا ثُمَّ اسْتَقَامُوا* "Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru hareket edenler"²²⁹ anlamındaki ayet-i kerimelerde ve "İslam'ı bana öylesine anlat ki bir daha başkasına sorma ihtiyacını duymayayım." diyen sahabiye, Peygamber Efendimizin *قُلْ رَبِّيَ اللَّهُ ، ثُمَّ اسْتَقِيمْ* "Rabbim Allah'tır de, sonra dosdoğru ol!"²³⁰ diye verdiği cevapta bulmaktayız.

Allah emirlerine saygı, her türlü hayrın ve ahlaki davranışın başıdır. Yegâne Yaratıcı'ya, gizli açık her şeyi bilen Allah'a karşı derin bir saygı duymayan, kulluğunu sadece O'na sunmayan insanın, ciddi şekilde saygı duyacağı başka ne olabilir? Allah emirlerine saygısızlık edenin, beşerî değerlere saygı göstereceğini kim garanti edebilir?

Yüce Rabbimiz, *إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ* «Allah katında en değerliniz, Allah saygısı en üstün olanınızdır»²³¹ buyurmakla, *ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ* "en büyük kurtuluş"²³² diye tanıttığı Allah'ın hoşnutluğuna ancak Allah saygısı yerinde olanların ulaşabileceğini duyurmuştur.

İttika veya Allah emirlerine saygı, bireysel davranışların düzenleyici prensibi ve ahlakilik ölçüsüdür. Bütün faziletlerin kaynağı da Allah'a saygıdır.

Hikmet, şecaat, iffet, adalet, cömertlik, alçak gönüllülük ve sabır gibi bütün güzel huylar ve faziletler teker teker incelendiği zaman, Allah emirlerine saygıya dayandıkları görülecektir. Zira *رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ* "Her türlü hayrın başı Allah korkusudur."²³³

229 bk. Fussilet, 41/30; Ahkâf, 46/13.

230 Müslim, İmân, 62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 413; IV, 385. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd, 61; İbn Mâce, Fiten, 12; Dârimî, Rikâk, 4; Mukaddime, 19.

231 Hucurât, 49/13.

232 bk. Tevbe, 9/72.

233 Bilgi için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 421 (No: 1350).

Nitekim Mehmed Âkif merhum da insani erdemleri Allah korkusuna bağlar ve şöyle der:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır,
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın,
Ne irfânın kalır te'siri, kat'iyyen ne vicdânın.²³⁴

Bu demektir ki üstün/güzel ahlaklı olgun Müslüman olmanın ilk şartı, Allah emirlerine her alanda derin bir saygı göstermek ve onları her şeyin üstünde tutmaktır.

İslam ahlakının ikinci temeli olan yaratıklara şefkat ilkesi, aile ahlakından sosyal ahlaka, iş ve ticaret ahlakına kadar her türlü beşerî ilişkileri ve hatta hayvanlar ve tabii çevreye karşı gösterilecek davranışları kapsar. Çünkü her şeyi yüce Allah yaratmıştır.

Hiçbir yaratığa bilerek zarar vermemekten, başkalarını kendisine tercih etme davranışına (îsâr) kadar her türlü güzel ve ahlaki fiilin temelinde imana dayalı engin bir şefkat duygusunun bulunduğu açıktır.

Merhamet ve şefkatten yeterince nasibini alamamış insanların, bencillikten, cimrilikten, kendi zevk ve çıkarlarından başka bir şey düşünmedikleri, düşünemedikleri bilinmektedir. Bunun en çarpıcı delili, dünyamızın açlar toklar tablosu, ülkeler ya da kıtalar arası kahredici sosyal dengesizlik görüntüleridir.

Unutulmamalıdır ki şefkat, merhamet, yumuşaklık, anlayış, sevgi, nezaket ve iyilik en üstün şekilde insanları Allah yoluna ve nızasına çağırın Allah elçileri peygamberlerde mevcuttur.

Hiçbir peygamberin şefkat ve merhametten yoksun olduğu ya da öyle davrandığı görülmemiştir.

234 *Safahat*, 267.

Kalpleri kazanmanın şefkat ve merhametten başka yolu da esasen bulunmamaktadır.

“Âlemlere rahmet”²³⁵ ve “müminlerin sıkıntıya düşmesi kendisine çok ağır gelen”²³⁶ “en güzel hayat örneği”²³⁷ ve “en yüksek ahlaka sahip”²³⁸ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gibi bir Allah elçisinin ümmeti olarak Müslümanların bu niteliklere imkân ölçüsünde sahip çıkmaya çalışmaları kadar tabii ve doğru bir şey olamaz.

Ebü Hüreyre *radiyallahu anh* şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e insanları cennete en çok girdiren şey nedir? denildi. *التَّقْوَى وَحُسْنُ الْخُلُقِ* O, “takva (Allah saygısı) ve huy güzelliği” diye cevap verdi.²³⁹

Peygamber Efendimizin yukarıda hayr-ı a'la ve en üstün iyilik demek olan *birr*'i ahlak güzelliği diye tanımladığını (*الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ*) kaydetmiştik. Bu iki tanım bir arada değerlendirilince en yüce iyilik güzel ahlak olmaktadır. Güzел ahlak, dünyada üstün değer olduğu gibi sonuç itibarıyla âhiret hayatında da cennete girmeyi en çok temin eden bir erdemdir.

Dünya ve âhireti bir bütün olarak değerlendirme bilinç ve sorumluluğunu derinden hisseden ve yaşayan sahabiler, iki dünya mutluluğu ya da mutsuzluğunu mesele edinmiş ve Peygamber Efendimize sıklıkla işin âhiret boyutu ile ilgili sorular yöneltmişlerdir. Bu rivayet de onlardan biridir.

235 Enbiyâ, 21/107.

236 Tevbe, 9/128.

237 Ahzâb, 33/21.

238 Kalem, 68/4.

239 İbn Mâce, Zühd, 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 392, 442; Râmezhürmüzî, *Kitâbü'l-emsâl*, 158; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 324. Hâkim “Bu, isnadı sahih bir hadistir, fakat Buhârî ve Müslim kitaplarına almamışlardır.” der. Zehebî de “sahih” olduğu görüşüne katılır. Hadisin devamında şu ifadeler de yer almaktadır: Yine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e insanları cehenneme en çok sürükleyen şey nedir? denildi: k; de tir, fakat Buha” *الأجوفان الفم والفرج* “İki boşluk; ağız ve üreme organı!” buyurdu.

“İnsanları cennete en çok girdiren şey nedir?” sorusu tek bir sorudur ama verilebilecek cevap birden çoktur. Çünkü aynı sonuca birçok şeyle ulaşmak mümkün olabilir. Ancak merak edilen aynı sonuca “en çok”, “en fazla”, “en kısa yoldan” ulaştırılan iş, amel, tavır ve davranıştır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, bu tür sorulara her dönemde geçerli olan en kapsamlı cevapları verirdi. Bu kez de iki cümlecikten oluşan bir cevap vermiştir: *التَّقْوَى وَحُسْنُ الْخُلُقِ* “Allah saygısı (takva) ve güzel ahlak.”

Genellikle “Allah’tan korkmak” diye anlamlandırılan takva, Allah saygısı, sorumluluk bilinci diye de anlaşılabilir, sürekli bir uyanıklık ve disiplin hâlini ifade eder.

Sürekli denetim ve gözetim altında yaşadığının farkında olanlar, Allah’a karşı özel hayat sahibi olmadıklarını da bilirler. Nitekim Hz. Peygamber bir hadis-i şerifte *أَتَى اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتُ* “Nerede olursan ol, Allah’a karşı saygılı ol!”²⁴⁰ bir başka hadis-i şerifte de *إِنَّ أَفْضَلَ الْإِيمَانِ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ مَعَكَ حَيْثُمَا كُنْتَ* “İmanın en faziletlisi (en etkilisi), nerede olursan ol, Allah’ın seninle birlikte olduğunu bilmen- dir.”²⁴¹ buyurmuştur.

Takvanın farklı dereceleri bulunmakla birlikte o, esasen ilahi murakebe altında olduğu bilinci ile hareket etmektir. Takva, yalnızlıkta, toplum içinde, bela ve musibet anında, bolluk ve refahta, yokluk ve darlıkta, hasılı her durumda Allah’a karşı saygılı olmaktır.

Öte yandan güzel, güzeli ister. Cennet güzeldir, güzeller yurdudur. Oraya ancak güzel huylular gider. İyi geçimli, güzel huylu insanlar, çevreleri için daha dünyada cennet havası oluştururlar.

Ancak “güzel huylu” olmanın da elbette bir ölçüsü olacaktır. İslam’da güzellik ve meşruiyet kaynağı vahiydir.

240 Tirmizî, *Birr*, 55.

241 Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, I, 60.

Güzel huyluluk, hiçbir zaman her şeyi hoş görmek anlamına gelmez. İslam'ın koyduğu ölçüler bu alanda da olmazsa olmazdır.

Güzel huyun en açık göstergesi insanlarla güzel geçinmektir. Bu ise, ahlaki olgunluğun ve murakabe bilincinin günlük hayattaki ve beşerî ilişkilerdeki sonucudur. İnsanlarla iyi geçinmenin ölçüsü de Peygamber Efendimiz tarafından, وَيَأْتِي إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ، أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ «Başkalarının kendisine nasıl davranmasını istiyorsa onlara öyle davranmak.»²⁴² diye açıklanmıştır.

Hiç kuşkusuz herkes kendisine davranılmasını istediği gibi başkalarına davranırsa ortada kavga gürültü vesilesi herhangi bir olumsuzluk kalmaz. Ya da bu konudaki başarı oranına göre kötülükler ve kötüler azalır. Bu ise hem güzel ahlakın hem de insanlarla güzel geçinmenin en büyük iyiliği olur. Ramazan ayı esasen bu konuda etkin bir eğitim ve alıştırma zamanı olarak da iyilik ayı niteliğine sahiptir.

Bunun bilincinde olmak, ancak ahlaki güzellikleri kuşanmakla ispat edilebilir. Ramazan'ı ahlak yönünden güzelleşme ve iyileşme fırsatı olarak değerlendirenlere ne mutlu!

HAYRA ÇAĞRI: EMİR Bİ'L-MA'RUF VE NEHİY ANİ'L-MÜNKER, TEBLİĞ VE İRŞAD HİZMETİ

“İyilik Ayı Ramazan” derken hiç kuşkusuz sadece maddi iyilikler kastedilmemektedir. Tatlı tebessümden gönül alıcı birkaç kelimeye hatta dakikalar sürecekle faydalı bilgiler aktaran sohbet ve irşad faaliyetlerine kadar uzanan bir yelpazede bilgi, duygu ve davranış aktarımı yapılan iletişim etkinliklerinin her türü -niyete göre- iyilik kavramı içindedir.

Ramazan ayında en yoğun ve yaygın olarak tanıklık ettiğimiz tebliğ ve irşad faaliyetleri, din adamları ya da din görevlileri tarafından yerine getirilen bir iyilik, eğitim, aydınlatma,

242 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 192.

bilgilendirme ve iyileştirme yani hayra çağrı, emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker hizmetidir. Her hizmetin olduğu gibi bu din hizmetinin ve iyiliğinin de içerik ve uygulamaya yönelik birtakım gerekleri bulunmaktadır. Böyle olunca en klasîğinden en modernine kadar bu alanda tebliğ ve irşada yönelik olarak gerçekleştirilecek faaliyetleri hayra çağrı ya da tebliğ ve irşad hizmetleri diye tanımlamak mümkündür.

Tebliğ hizmeti denince İslam'ın insana ulaştırılması temelinde gerçekleştiren yazılı-sözlü-görüntülü irşad, eğitim ve davet faaliyetleri anlaşılmaktadır. Ramazan ayında yoğunlaşan vaaz ve irşad faaliyetleri ve bunların planlı ve usulüne uygun olarak gerçekleştirilmesi hem din hizmetlerinin hem de toplumu din yönünden aydınlatma görevini üstlenmiş olan Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra kadrolarının etkinliği bakımından son derece önem arz etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve bağlı kuruluşları ve personeli eskiden hademe-i hayrat/hayır işleri hizmetlileri diye anılırdı. Hademe-i hayrat, camilerde ve vakıf müesseselerindeki imam, hatip, müezzin, kayyım gibi görevlilere verilen isimdi. Böylece din hizmetlerine hayrat/iyilikler deniliyordu.

Peygamberlerin önderlik ettiği din hizmetleri her yönüyle hayırlarla dolu ve bedeli/ücreti ancak Allah'tan beklenen iyilik hizmetleri idi. Bütün peygamberler, tebliğ, davet ve irşad görevleri karşılığında muhataplarına hep "Ben sizden bir ücret-karşılık istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan ancak âlemlerin Rabbidir." diye insanların dünya âhiret mutluluğuna giden Allah'a kulluk yoluna davet/çağrı görevi yaptıklarını bildirmişlerdir. Peygamberler insanları Allah'a, Allah yoluna; Allah da "darûs-selam"a cennete çağırır. En büyük iyilik de budur.

Ulemanın peygamber varisleri olduğu gerçeği de yaptıkları hizmetin esasen aynı olduğunu ifade etmektedir. Ramazan ayı, bu peygamber mirası hizmetlerin diğer zamanlara göre daha

yoğunlaştığı ve toplumun hemen hemen her kesimine bir şekilde ulaştığı ve ulaştırıldığı bir kutlu ve asıl iyilik vaktidir. İyilik Ayı Ramazan'da en yaygın ve yoğun iyiliğin tebliğ ve irşad faaliyetleri olarak öne çıktığını dikkate alıp bu alandaki bazı özelliklere -meslektaşlara yönelik bir iyilik paylaşımı olarak- dikkat çekmek istiyoruz.

Yüce Rabbimiz, ehl-i kitaptan bir fırkanın (şimdilerde müşteşrikler) kendilerine uyulması hâlinde Müslümanları iman ettikten sonra küfre döndürecekleri uyarısında bulunduktan sonra bu konuda alınması gerekli tedbirlerin arasında *وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* "İçinizden hayra çağıran, iyiliği emir ve teşvik edip kötülükten sakındırıp alıko-yan bir grup (kadro) bulunsun."²⁴³ buyurmaktadır. Böylece Yüce Rabbimiz ümmet-i Muhammed'in kendine özgü özellik, güzellik ve iyilikleriyle hayatlarına devam edebilmeleri açısından yetişkin ve yönlendirici özel bir kadronun bulundurulmasının zarureti çağrı ve uyarı olarak ortaya koymuş bulunmaktadır. Hatta Allah Teâlâ böyle bir grup veya kadronun düşmanla fiilen savaşılırken bile savaşa gidenlerin dönüşte bilgilendirilme hizmetlerini görmek üzere "dinde tafakkuh" için geride kalmalarını emretmiştir.²⁴⁴

Nahl suresinde ise Hz. Peygamber'e doğrudan, biz ümmetine de dolaylı olarak *أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ* "Rabbinin yoluna insanları hikmetle, güzel öğütlerle (meviza-i hasene) çağır ve onlarla en güzel şekilde tartış."²⁴⁵ buyurmaktadır.

Bu üç ayet-i kerime hayra çağrı, Allah yoluna davet işlev ve hizmetinin ümmet hayatı için olmazsa olmaz nitelikli kadim ve güncel bir hizmet olduğunu göstermektedir.

243 bk. Âl-i İmrân, 3/100-104.

244 Tevbe, 9/122.

245 Nahl, 16/125.

Yüce Rabbimiz Peygamber Efendimizin işlevsel konumunu ve onun ümmet için büyük bir ilahi lütuf olduğunu bildirirken şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ
آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَئِي ضَالِّينَ

مُبِينٍ

“Şüphesiz Allah müminlere büyük bir lütufta bulundu: Zira daha önce apaçık bir sapkınlık içindelerken, onlara ayetlerini okuyan, onları günahlarından temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten kendi içlerinden bir peygamber gönderdi.”²⁴⁶

Efendimizden sonra onun bu işlevlerini ümmetin uleması “peygamber varisi” sıfatıyla çağlar boyu sürdürmüşlerdir. Bundan sonra da aynı emirlere uygun olarak sürdürülecektir. Bu durum özelde tebliğ, irşad ve davet hizmetinin genelde ise dinin devamlılığı demektir.

Dini “ihlas, dürüstlük, hayırhahlık ve nasihat” (الدِّينُ النَّصِيحَةُ) olarak tanımlayan hadis-i şerif²⁴⁷ “hayra çağrı” çizgisinde değerlendirilince din hizmetinin tam anlamıyla “iyilik hizmeti”, “gönül ve gönüllü hizmeti” olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü din hizmeti, toplumun iyiliğini isteme ve gerçekleştirme gayreti demek olmaktadır.

Esasen insan, iyiliğini istediği kişilere bir şeyler söyler, öğüt verir, onların bir yanlışı terk etmelerini veya bir doğruya sahip çıkmalarını ister. Yani marufu emredip münkerden sakındırmak ya da öğüt vermek, başlı başına bir iyilikseverlik, sözlü iyilik

246 Âl-i İmrân, 3/164.

247 bk. Dârimî, Rikâk, 41. Aynı hadisin Temim ed-Dârî rivayeti için bk. Müslim, İmân, 95; Ebû Dâvûd, Edeb, 59; Tirmizî, Birr, 17; Nesâî, Bey’at, 31; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 102,103. Muallak olarak bab başlığında rivayeti için bk. Buhârî, İmân, 42.

ortaya koymak demektir. Zira din yani İslam, insanların iki cihan mutluluklarını temine yönelik ilkeler dinidir.

Durum özetle bu olunca kimsenin, verilecek din hizmetinden rahatsız olmaması, aksine bütün insanlığa yönelik hayır ve iyilik hizmeti olarak onu desteklemesi, yardımcı olması gerekir.

Ne gariptir ki çoğu zaman hem kişisel planda hem de toplum ve sistem planında bu hiç de böyle olmamaktadır. Din adına yapılan hemen her hizmetten kuşkulama, hatta onu kısıtlama eğilimleri görülmektedir. Bu tür girişimler ne adına yapılırsa yapılsın din, onların da iyiliklerini isteyen bir çizgide kalarak onları da kendi iyilikleri istikametinde yönlendirmeye devam edecektir. Çünkü İslam, tüm insanlığın doğrusunu bulması hedefine yönelik en son hidayet çağrısı ve sistemidir.

Yetişmişlik ve salah şartları yerinde olmayan din hizmetlileri, devlet memuru zihniyetini ve mesai kavramını aşamaz. Oysa saygınlık, hayırhahlık temelinde verilecek din hizmetiyle kazanılır. İslam'ın, gönüllerin fethini, ülkelerin fethinden üstün tuttuğu asla unutulmamalıdır. Beldelerin ya da ülkelerin fethinin asıl amacı da gönüllerin fethidir. Çünkü İslam'a insan, insana İslam gerek. Din hizmeti ve nasihat bu birbirini arayan iki değer buluşturmadır. Tabii din görevlisi de aslında bu kutlu göreve kendi şartlarında gönülden aracılık etmeye çalışan iyilik insanıdır.

Unutulmamalıdır ki din hizmeti, birtakım din ve hizmet dışı kaygı ve kuşkular içinde verilecek bir hizmet değil, aksine, tam bir gönül huzuru içinde samimiyetle ve herkese yönelik bir dürüstlük ve hayırhahlık duygusuyla yürütülebilecek ulvi, nazik ve kutlu bir hizmettir.

Din hizmetinin her alanında bilgi, gönül ve üslup üçlüsü olmazsa olmazdır.

Ebu'd Derdâ *radıyallahu anh'* diyor ki **حَطَبْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : نَضَّرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ**

aleyhi ve sellem bize hitabetti ve şöyle buyurdu: “Bizden bir hadis (bilgi) duyup belledikten sonra onu işittiği gibi başkasına ulaştırmanın Allah yüzünü ağartır.”²⁴⁸

Dün olduğu gibi bugün ve yarın da İslam’ın doğru ve güzel anlatımı her şeyden önce bir eğitilmişlik yani ilim ve üslup meselesidir. Gerçek “yetki” budur. Ne ünvan ne şöhret ne de meslek konuya ait “yetki” için yeterli değildir.

Eğitilmişlik veya ilim, her şeyden önce eğitim ve araştırma sonucu olarak İslam’ı doğru tanımayı, gönül onu inanç ve amel olarak içselleştirmiş olmayı, üslup ise güzel ve doğru anlatımı gerektirir. Bu, gerçek anlamda yetişmişliğe ve iyi bir hizmet anlayışına sahip olmak demektir. Kısacası İslam’ın doğru ve güzel anlatımı, güncel deyiimi ile “işin uzmanı” olma meselesidir.

Tebliğde Sünnet Örneği

Biz burada, hadis ilminin olduğu kadar tebliğ faaliyetlerinin de ana prensibini ortaya koyan ve fakat şimdiye kadar sadece hadis usulü kitaplarında, rivayetin gereği ve keyfiyeti konularını işlerken söz konusu edilen Ebu’d-Derdâ’nın naklettiği hadis-i şerifin, aslında İslam’ın doğru ve güzel anlatımı konusuna yönelik mesajı üzerinde durmak istiyoruz.

İslam’ın insanlara ulaştırılması demek olan tebliğ, ümmeti Muhammed’in en vazgeçilmez görevidir. Tebliğin doğru ve güzel olabilmesi için duyulup bellendiği gibi, yani “aslında olduğu gibi” kaydına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu dikkat, öncelikle, kasıtlı olarak uydurulmuş veya yorumla saptırılmış unsurlara kesinlikle yer vermemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in uyarısı son derece açıktır:

248 Dârimî, Mukaddime, 24; Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İlim, 10; Tirmizî, İlim, 7; İbn Mâce, Mukaddime, 18, Menâsik, 76; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 437; 111, 225; IV, 80, 82, V, 183.

“Bile bile kim bana isnad ederek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın.”²⁴⁹

Tebliğ görevinin vazgeçilmezliği ve Hz. Peygamber’e söylemediğini söyletmemeye dikkat ve titizliği, hadis ilminin oluşum ve gelişimini ve öteki İslami ilimlerin sağlamlığını temin etmiştir.

Asırlar boyu Müslümanlar, araştırma ve kesin kanaat edinme (teharri ve tesebbüt) sonra da öğrenileni aslına uygun şekilde nakletme ilkelerine bağlı kalmaya çalışarak dinin anlatım ve hizmetine gayret etmişlerdir. Bu, dinin sadece genel çerçevesi ve safiyetini koruma (yani doğruluk) gayreti değildir. Fakat aynı zamanda dinin güzel anlatımını da temin etmek demektir. Çünkü dini en doğru ve en güzel anlatan, yorumlayan, tanıtan Hz. Peygamber’dir. Sünnet onun doğru ve güzel anlatım ve uygulamalarının toplamıdır. Bunun böyle olduğuna bizzat Kur’an-ı Kerim şهادet etmekte ve Peygamberimizi bize “en güzel örnek” diye takdim etmektedir.²⁵⁰

Büyük Sorumluluk

Hadis-i şerif, İslam mesajının doğru ve güzel takdiminde sünnet-i seniyyenin tartışılmaz yerini tescil ederken, bunun büyük bir sorumluluk olduğunu, belli esaslara uyulması hâlinde Hz. Peygamber’in duasına muhatap olunacağını haber vermekte ve müjdelemektedir. Öte yandan hadisimizin üstü kapalı olarak ihtiva ettiği tehdit, diğer hadislerde açıkça ifade edilmiş bulunmaktadır.

O hâlde bu “doğru ve güzel tebliğ” sorumluluğunun üstesinden gelebilmek için önce bir hadis ravisinin duyduğu mesuliyeti duymak yani örneği daima sünnetten seçmek ve onu aslına

249 Buhârî, İlim, 38, Cenaât, 33, Enbiyâ, 50, Edeb, 109; Müslim, Zühd, 82; Ebû Dâvûd, İlim, 4; Tirmizî, Fiten, 70; İbn Mâce, Mukaddime, 4; Dârimî, Mukaddime, 25, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11, 47, 83.

250 Ahzâb, 33/21.

uygun şekilde ortaya koymaya çalışmak gerekmektedir. Bunun için de derin ve yeterli bir sünnet-i seniyye yani peygamberî usul bilgisine ihtiyaç vardır.

İslam'ın tanıtımı konusunda bilgilendirme, özendirme ve yaşanır hâle getirme merhalelerinde, muhatabların bilgi seviyelerinin, şartlanmışlıklarının ve inançlarının dikkate alınması gereklidir. Her alanda olduğu gibi bu konuda da Hz. Peygamber'in tebliğ usulünü ve nezih hayatını daima göz önünde bulundurmak ve rehber edinmek hizmetin tabiatı gereği ve olmazsa olmaz ilkesidir.

Öncelik

İnsanların inanç ve düşünce dünyalarının birçok yönden olumsuz etkilendiği günümüz şartlarında, Hz. Peygamber'in Mekkeli müşriklere İslam'ı tanıtırken takındığı tavrı öncelikle dikkate almak ve İslam'ın inanç sistemini mümkün olduğunca açık ve anlaşılır biçimde, güzel bir üslup ile anlatmaya bakmak gerekmektedir. Zira şirk ve küfür, en büyük darbeyi dün olduğu gibi bugün de tevhid inancının bütün çıplaklığı ve gerçekliği ile ortaya konulmasından yiyecektir. Yani, kişiler veya gruplar üzerinde değil, ilkeler ve temel esaslar üzerinde konuşulmalı, dinleyenler ve izleyenler, önce evrenin tek ve mutlak gerçeği tevhid-i Bâri hakkında bilgilendirilmeye çalışılmalıdır. Tabii Müslüman bir mübelliğ ciddiyeti, firâseti, mahareti ve nezaheti içinde. Unutulmamalıdır ki tebliğ, güncel ifade ile bir diplomasi meselesidir.

İslam'ı kendine ait sistem bütünlüğü, özelliği ve hatta ayrıcalığı içinde tanıtmaya imkânı bulunmayan zemin ve programlara rağbet etmenin fayda yerine zarar doğuracağı göz ardı edilmemelidir. Son zamanlarda çoğu basın yayın organlarında ve sosyal medya mecralarında gerçekleştirilen İslam ile ilgili programlar

maalesef içerik ve üslup olarak tartışmaya açıktır. Artık işi bile-nine havale etmek çizgisine gelinmelidir.

İslam'ın doğru ve güzel anlatımında “süreklilik” ve “tatlılık” olmalıdır. Hemen her fırsatta, fitne uyandırmadan sevdirmeyi esas alan bir üslup ile sadece ama sadece İslam anlatılmalı. Zira unutulmamalıdır ki “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.” Yine “Bir kilo bal, bir küp sirkeden daha fazla sinek toplar.”

Muaz b. Cebel *radiyallahu anh'* diyor ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni (Yemen'e vali olarak) gönderirken şu uya-
nılarda bulundu:

إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ . فَادْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي
رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ
صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ
عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤَخَذُ مِنْ أَعْيُنَائِهِمْ فُتْرُدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ
فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَأَتَقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ

“(Ey Muaz,) şimdi sen kitap ehli bir topluluğa görevli olarak gi-
diyorsun. (Oraya vardığında) onları Allah'tan başka ilâh olmadığına
benim de Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet getirmeye davet et. Eğer
(sana itaat ile) bunu itiraf ederlerse, Allah'ın onlara günde beş vakit
namazı farz kıldığını bildir. Bunu da kabul ile itaat ederlerse, Allah'ın
kendilerine, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek zekâtı farz
kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, sakın mallarının en kıymetli-
lerini alma. Mazlumun bedduasını almaktan sakın. Çünkü mazlumun
bedduası ile Allah'ın arasında herhangi bir perde/engel yoktur.”²⁵¹

Tarihî kaynaklar Hz. Muaz'ın hicretin dokuzuncu yılın-
da Tebük Seferi sonrasında Yemen'in Cened bölgesine vali ve
zekât âmili olarak gönderildiğini bildirmektedir. O zamanlarda

251 Müslim, İmân, 29; Buhârî, Tevhîd, 1; Zekât, 1; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Nesâî,
Zekât, 46; İbn Mâce, Zekât, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 233.

Yemen’de değişik dönemlerde oraya gelmiş Yahudi ve Hristiyanlar bulunmaktaydı.

Hz. Peygamber, Muaz *radıyallahu anh’i* böylesi bir topluluğa gönderirken önce ona görevlendirildiği yöre insanların en bariz vasıflarını hatırlatmış ve sonra da onlara yapacağı tebliğin sırasını çok net bir şekilde açıklamıştır.

Hz. Peygamber’in “*Şimdi sen kitap ehli bir topluluğa görevli olarak gidiyorsun.*” buyurması, İslam’ı tebliğde muhatap ve çevreyi tanıma gereğine işarettir.

“Onları Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim Allah’ın elçisi olduğuma şahadet getirmeye davet et.” buyurması, muhatapların itikadına göre tebliğde öncelikler tespit etmek ve ona göre bir program uygulamak lazım geldiğini göstermektedir. Çünkü bilindiği gibi Yahudi ve Hristiyanlar Allah ve peygamber inancına sahiptiler. Ancak onlardan Yahudiler, tanrıyı sadece kendilerine tahsis ediyor; Hristiyanlar da üçlü bir Allah inancına sahip bulunuyorlardı.

Kur’an-ı Kerim, Yahudilerin, “*Üzeyr Allah’ın oğludur.*”²⁵² dediklerini; Hristiyanların da “*İsa Allah’ın oğludur.*”²⁵³ iddiasında bulunarak şirke düştüklerini bildirmektedir. Yani Allah ve peygamber inancına sahip bulunmalarına rağmen onlardaki hastalık bunların algılanmasında idi. İşin aslına ait bir inkâr söz konusu değildi. Bu sebeple de kendilerine götürülecek İslam daveti, onların yanıldıkları noktadan başlamak gibi bir öncelik taşımalıydı.

Nitekim Allah Teâlâ da Hz. Peygamber’e ehl-i kitaba yönelik olarak böyle bir davette bulunmasını emretmekteydi: “*De ki, “Ey kitap ehli! Bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye / ilkeye gelin.*”

252 Tevbe, 9/30.

253 Tevbe, 9/30.

Yalnız Allah'a kulluk edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; Allah'ı bırakıp birimiz diğerini rab edinmesin."²⁵⁴

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, ehl-i kitaptan olan kabile ve devlet başkanlarına yazdığı davet mektuplarında daima bu ayet-i kerimeye yer vermiş ve böylece ayetin verdiği talimata uymuş ve bu istikamette uygulamada bulunulmasını hem fiilî hem de kavli sünnet olarak ortaya koymuştur.

Peygamber Efendimizin hicretin dokuzuncu yılında gönderdiği bir valisine, muhataplarını tanıma ve ona göre öncelikli tebliğde bulunmasını tavsiye buyurması ve hatta duyuracağı İslam esasları arasında bile bir sıralama bulunması gereğini belirtmesi, günümüzdeki din hizmeti ve tebliği açısından fevkalade önem arz etmektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Hz. Muaz'a, İslam imanını (tevhid) ikrar etmeleri hâlinde ehl-i kitaba önce beş vakit namaz farzını, onu da kabullenmeleri hâlinde zekât farızasını duyurmasını emretmesi, İslam esaslarının tebliğinde bile bir sıra yani öncelik uygulamasının bulunması gerektiğine işârettir. Bu sıra ve öncelik, İslam'ın sistemleşmesindeki öncelik ve sıra olabilir. Bunun için de "İslam Teşri Tarihi"nin yani İslam'ın Hz. Peygamber zamanında hangi sıra ile bütünlendiğinin, hükümler arasındaki öncelik-sonralık irtibatının bilinmesi gerekecektir.

Kelime-i şهادeti benimseyenlerin beş vakit namazı kılmaları sonra da zekâtı vermelerinin istenmesi, kalp-nefis-mal üçlüsü arasındaki etkilenme ve ilgiyi dikkate sunmaktadır.

İslam'a inanmayan insanın, İslam esaslarıyla yükümlü olmaması ne kadar tabii ise İslam'ı kabul ettiğini söyleyen kişinin öncelikle İslam'ın bel kemiği ve baş ibadeti olan namazı bizzat icra etmesi, yani bütün varlığıyla inancına "evet" dediğini hem

254 Âl-i İmrân, 3/64.

kendisine hem de çevresine anlatması, mali mükellefiyetlerini yerine getirme iradesi kazanmasını kolaylaştırıcaktır. Namaz kılmamasına rağmen zekâtını veren kaç Müslüman vardır? Ama doğru olmamakla beraber, namazını kıldığı hâlde zekâtını vermekte kusurlu davranan Müslümanlar bulunmaktadır. O hâlde tekrar edelim ki İslam bir öncelikler sistemidir, İslam tebliğcileri de bu öncelikleri dikkate almakla yükümlüdür.

Hadis-i şerifte İslam esaslarının tamamının sayılmamış olması, onların tebliğde yerlerinin olmadığı anlamına gelmez. Hz. Peygamber, bu esasların duyurulmasında, aralarında bir öncelik sırası bulunduğu fikrini Muaz'a hatırlatacak kadarıyla iktifa etmiş, bir başka ifadeyle, muhataplar (Yemenliler) açısından daha önemli ve acil olanları saymaktır. Zaten Hz. Peygamber'in sürekli uygulaması da bu yönde idi. Muhatapları için öncelik ve ivedilik arz eden hususları kendilerine duyururdu. Nitekim kendisine sorulan aynı konudaki sorulara verdiği değişik cevaplar, hep "muhatap unsuru"nu dikkate almasından ileri geliyordu.

Âlimlerimizin "tertip" dediği bu öncelik fikri ve uygulamasının, memleketimizdeki tebliğ hizmetlerine, bir tebliğ *haritası* hazırlamak olarak yansması, hiç kuşkusuz hizmetlerin daha kolay ve etkili yürütülmesine zemin hazırlayacaktır.

Unutulmamalıdır ki öncelikli tebliğ, bizzat ve başlı başına bir tebliğdir. Öncelikleri olmayan bir tebliğ faaliyeti etki ve başarıyı aramayan bir girişimdir.

ZAMANLAMA

Tebliğin "tevhid"i önceleme kadar önem arz eden bir başka konu da tebliğde zamanlama meselesidir.

Abdullah İbni Mes'ud *radiyallahu anh*, *كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، كَرَاهَةَ السَّامَةِ عَلَيْنَا يَتَّخِذُنَا بِالْمَوْعِظَةِ فِي الْأَيَّامِ ،* "Resûlullah *sallallahu aleyhi*

ve sellem, bizi bıktırmamak için öğüt vermekte en uygun zamanı kollardı.”²⁵⁵ demektedir.

Hemen her alanda en güzel örneği önümüze koymuş bulunan Sevgili Peygamberimizin tebliğ ve irşadta, etkiyi arttırıcı bir özellik olan zamanlama konusuna nasıl itina gösterdiğini âlim sahabi Abdullah İbni Mes’ûd’un bu beyanından öğrenmekteyiz. Aslında İbn Mes’ûd hazretleri, Efendimizin bu davranışını bize sadece nakletmekle kalmamış, kendisi de bizzat bu gereğe uygun davranmıştır. Ebû Vâil anlatıyor:

Abdullah İbni Mes’ûd *radıyallahu anh* her perşembe günü halka öğüt verir, vaaz u nasihatta bulunurdu. Biri ona:

-Ey Ebâ Abdırrahman, bize her gün nasihatta bulunmanı ne kadar isterdim, bir bilsen? dedi. O da şu karşılığı verdi:

-Size bıkkınlık vermek istemeyişim beni bundan alıkoyuyor. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, bize bıkkınlık vereceği endişesiyle, öğüt konusunda nasıl bizim durumumuzu kolluyor idiyse, ben de sizin uygun zamanınızı gözetiyorum.”²⁵⁶

Topluma yönelik her türlü faaliyette başarı için “zamanlama”nın çok önemli olduğu genel kabul gören bir gerçektir.

Sırf hayır ve iyilik olan işlerde bile zamanlama, bazen yapılacak hayır ve iyiliğin kendisi kadar, hatta daha da büyük bir hayır ve iyilik olabilmektedir.

Tebliğ ve irşad İslam’ı insana ulaştırmak ve anlatmaktır. İslam da insan da tebliğ ve irşad da bıkkınlığı kaldıramaz. Bu sebeple zamanlama din telkinini ve öğretimini mesele edinenler tarafından, vazgeçilmez bir usul olarak benimsenmelidir. Aksi hâlde, sırf zamanlama kusuru sebebiyle etkisizlik ve muhatabı bıktırma gibi irşad ve eğitimin asla hazmedemeyeceği bir olumsuzluk ortaya çıkar. Oysa dikkatle seçilmiş zamanlarda verilecek hizmet,

255 Buhârî, İlim, 11.

256 Buhârî, İlim, 12.

program ve disiplin fikrini de beraberinde getirecektir. Çok şey söylemek ve sürekli söylemek, sanıldığıнын aksine bıktırıcı olabilir. Az, öz ve belli zamanlarda gerçekleştirilecek irşad ve eğitim faaliyetleri uzun vâdede daha etkili ve yönlendirici olacaktır.

Hadisimizde halka yönelik umumi irşad faaliyetinin zamanı, haftada bir kez olarak tespit edilmektedir. Hz. Peygamberin fiili sünneti budur.

Tabiatıyla bu, bir haftalık süre içinde hiç başka bir tebliğ ya da irşadda bulunulmayacak demek değildir. Belli gruplara bir haftalık aralıklarla tebliğde bulunmak gerektiğini göstermektedir.

Muhatapların istekli ve zinde olmaları eğitim ve irşad çalışmalarında göz önünde bulundurulması mutlak gerekli olan konudur. İsteyerek, kendiliklerinden ve belli ölçüde zahmete katlanarak gelip bir şeyler duymak ve öğrenmek isteyen dinleyici kitlesi, her zaman aranması gerekli bir kitledir. Kerhen ya da eş-dost hatunna toplanan gruplar, çoğu kere hatibi olumsuz yönde etkiler.

“Yok ise kalb-i muhâtabta meyl-i tamâm

Şaşırırsın, eğer olsan da belâğatta imam!” (Emrî)

Cemaatlerin istek ve zindeliklerinin devamına yardımcı olmak hiç kuşkusuz çok önemlidir. Bu da tebliğcilerin yetişmişliklerine, yani işin ehli olmalarına bağlıdır. Bunun göstergesi ise zamanı iyi kullanma ve zamanlama prensiplerine uymaktaki hassasiyetleridir.

Hz. Peygamber’in gereken yerde gerektiği kadar ve açık seçik olarak çevresindekileri bilgilendirdiği, onları eğittiği, gece gündüz, bir iki kişi demeden karşısındakilere gerekli uyarınlarda bulunduğu bilinmektedir. İşte bütün bu yoğunluk içinde Peygamber Efendimizin dikkat ettiği bir ince noktayı, Müslümanları bıktırmamaya son derece özen gösterdiğini Abdullah İbni Mes’ûd’un bu rivayetinden öğreniyoruz. Efendimizin bu dikkatini, çevre ve ulaşım imkân ve şartlarının fevkalade ağır

olduğu büyük şehirlerdeki eğitim ve irşad faaliyetlerinde daha dikkatli bir şekilde takip etmek herhâlde pek faydalı olacaktır.

Günümüzde olduğu gibi çok yoğun ve girift hâlde yaşanan haberleşme, iletişim ve propaganda ortamında bir haftalık süre, ilk bakışta uzun bulunabilir. Ancak yapılan telkin ve tebliğin muhataplarca özümseyip yaşanabilmesi açısından uygun bir süredir. Öğrenilenlerin iyice belenmesi için tanınan bu yedi günlük süre, herkesin sorumluluğunun farkına varmasına imkân vermek demektir. Bu yönüyle de ayrıca önemlidir.

Haftalık zamanlama aynı yerde yürütülecek resmî ve umumi tebliğ ve irşad faaliyetleri için ortalama zaman ayarlaması olarak düşünülmelidir. Mevsim ve bölge şartlarına göre bu süre biraz uzatılabilir veya kısaltılabilir. Ama haftalık zamanlama daima dikkate alınmalıdır.

İnsanların “daha sık” yapılmasını istemeleri de bu prensipten vazgeçme sebebi olmamalıdır. Onlara, istek ve arzularını sünnetten alınan bu zamanlama fikrine ve uygulamasına göre yönlendirmeleri ayrıca telkin ve tavsiye edilmelidir. Nitekim Abdullah İbni Mes’ûd’un yaptığı da budur. Yani sahabe tatbikatı da bu yönde gerçekleşmiştir.

Tebliğ ve irşad ilkelerini kendisinden öğrendiğimiz Sevgili Peygamberimizin riayet ettiği bu zamanlama fikri ve uygulamasını “sünnet” olarak dikkate almak kadar tabii ve isabetli bir davranış düşünülemez. Tebliğde haftada bir zamanlama süresi tespit ve tercihinde asıl etken, resmî ve vazgeçilmez tebliğ demek olan “Cuma Hutbe”sini haftada bir kez kılınan cuma namazının sıhhat şartı olarak İslam ibadet ve irşad sistemi içine ilahi irade tarafından yerleştirilmiş olmasıdır. İslam ülkelerinde ve memleketimizde cuma vaazları tabii olarak haftalık bir zaman aralığına bağlanmış bulunmaktadır.

Ciddi bir gözlem, hazırlık ve tercihleri bünyesinde toplayan bir vaaz ve tebliğ için aslında bir haftalık süre ancak yeterli

olabilir. En azından bir haftalık bir hazırlık dönemine sahip kılınamayan vaaz ve irşad faaliyetinden zaten fazla bir şey beklemek doğru olmaz.

Zamanlama ilkesi, tebliğ ve irşadın namaz öncesinde mi sonrasında mı yapılması lazım geldiğini de tabii olarak düşündürcektir. Bu noktadan meseleye bakıldığında ilk dönemlerde bu iş için namaz sonrasının tercih edildiği görülmektedir. Yapıldığı ibadetle belli ölçüde ruhen hazır hâle gelmiş olan cemaata vaaz u nasihatta bulunmak daha etkili olacaktır. Hz. Peygamber'in uygulaması da genelde böyle olmasına rağmen, uzunca bir zamandan beri vaaz ve nasihat faaliyetlerinin namaz öncesine alındığı bilinmektedir. Hatta "Cuma Hutbesi"nin de başlangıçta namaz sonrasında iken, Hz. Peygamber zamanında namaz öncesine alındığı kaydedilmektedir. İlk uygulama şekli bayram namazlarında kalmıştır.

İrşadın namaz ile irtibatı, Suffa ashabının Mescidin bünyesinde yetiştirilmesi, mabed havasından yoksun bir eğitim ve öğretimin düşünülmemesi gerektiğini göstermektedir.

Bu son durum dikkate alındığında namaz öncesinde de namaz sonrasında da irşad ve vaaz u nasihatta bulunulabileceği anlaşılmaktadır. Yani bu hususta yöresel şartlara göre hareket etmek uygun olacaktır.

MÜSLÜMAN VAKTİ

Buraya kadar yazdıklarımızdan açığa çıkan gerçek, "Müslüman vakti"nin bereketidir. Tabii bir de hasreti.

Müslüman saati gibi Müslüman vaktinin de ayarlarıyla oynadığı günlerden beri âdeta "vakti yitikler" ya da çalınmışlar misali başıboş dolaşan kalabalıklar oluştu. Şimdilerde o boşluğu sosyal medya mecraları, dijital ortamlar işgal edip doldurmaya daha doğrusu kalıntılarının da izini silip süpürmeye başladı.

Kafası, kalbi ve karnı işgal ve ifsat edilmiş Allah kulları, şimdi kendilerini bulacakları vakitlerin hasreti içindeler.

Ramazan ayı, bu açığın farkına varma fırsatı ve günleri olarak belki de en büyük uyan iyiliğini gündeme getirmiş oldu. Onun sayesinde şöyle sesleniyor ve söyleniyoruz şimdi, kendi kendimize.

Biz kutlu vakitlerin çocuklarıyız. İsimlerimize baksınlar: Recep, Şaban, Ramazan, Bayram, Kadir, Kadriye, Berat, Beratiye, Miraç, Arife, Arafat, Merve, Safa, Esra, Burak, Mevlüt, Mevlüde, Kurban, Cuma...

Emanet-i mukaddese, eyyam-ı mübareke bizim.

Kutsalsız günlerin çocuklarının ağzındaki masaldır: çağdaş zamanlar, modern mekânlar, mabetsiz şehirler...

Çaldılar Müslüman'ın vaktini, saatini. Gecesini, gündüzünü. Koydular yerine, Frenk zamanını, Frenk gömleği gibi. Yelkovan, artık yabancı vakitleri göstermek için dönüyor. Dili yabandır. Anlattığı hikâye mi oldukça yaman.

Değişti çoğu değerlerimiz, vaktimiz gibi. Bu, her yönüyle yaban görüntüsü ve zamanı içinde kendimizi arıyoruz şimdi.

Aramaya çıkanlar bizi, medeniyetimizi, belki bulabilirler bir süre daha mezar taşlarında bir de devranın yıkımına direnen dinî-tarihî yapılarda.

Biz kaybettik bizi, kendimizi.

Diyorum ki:

Kendimi kendim yitirdim, kendim bulsun kendimi. Kendime kendim lazımsa.

Mübarek/kutlu vakitlerin çocukları uyanın.

Kendi vakitlerinizi kuşanın.

Ramazan geldi bakın.

“Kutlu vakittir.” Titreyip kendinize gelin.

Unuttuk seheri, sahurunu, yeğlediğimiz gündün beri yabancı vakitleri.

Yabancı ve yalancı vakitlerde izzet aradık.

Olmayan bulunmamış, yazık, pek geç anladık!

Ölmedikse gerçekten, dirilmek vakti şimdi. Bak ezan başladı.

Haydin namaza, haydin felaha, haydin kurtuluşa diyor davet-i ilahi, ezan-ı Muhammedî!

Kalmaz ilahi sadanın çağrısı gizli?

Müslüman vakti, diriliş vakti.

Kur'an-ı Kerim'de üzerine yemin edilen kutlu vakitler bizim.

Leyl ü nehar. Suph u mesâ.

Biz bizim vakitlerimizde var oluruz.

Kıyametimiz bile bizim "büyük gündür".

Biz vaktin, kutlu vakitlerin çocuklarıyız.

Yabancı vakitleri yaşamak zorunda kalan "Müslüman vakti"nde doğmuşlardan biri, bakın nasıl anlatıyor olup biteni. İşte "Müslüman saati" başlığıyla yazdıklarının özeti.

"İstilaların en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu.

"Saat"ten kastımız, bizzat zamandır.

Eskiden kendimize göre yaşayışımız, düşüncümüz, giyinişimiz ve kendimize göre dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi bu hayat üslubuna göre de "saat"lerimiz ve "gün"lerimiz vardı.

Müslüman gününün başlangıcını şafağın parlıları ve sonunu akşamın ışıkları tayin ederdi.

Yabancı saati alışkanlığından evvel bu iklimde, iki ucu gecelerin karanlığıyla simsiyah olan, bir gece yarısından diğer bir gece yarısına kadar uzanan yirmi dört saatlik "gün" tanınmazdı.

Işıktaki başlayıp ışıkta biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı.

Müslüman'ın mesut olduğu günler, işte bu günlerdi; bu saat, hatıraların kutsi saatiydi.

Alafranga saatin âdetlerimiz ve işlerimizde kabulü hayata bakış tarzımız üzerinde korkunç bir tesire sahip olmamış değildir.

Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi.

Gelen yabancılar ise hayatımızı bozup onu meçhul bir düstura göre yeniden tanzim ettiler. Yeni "ölçü" bir zelzele gibi, geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni "gün" meydana getirdi.

Bu, Müslüman'ın eski mesut günü değil, sarhoşları, evsizleri, hırsızları ve katilleri çok ve yeraltında mümkün olduğu kadar fazla çalıştırılacak köleleri sayısız olan büyük medeniyetlerin acı ve sonu gelmez günüydü.

Unutulan eski saatler içinde eksikliği en çok hasretle hatırlanan saat akşamın on ikisidir. Artık "on iki", müezzinin Müslümanlara hitap ettiği, sokakların lacivert bir sisle kapandığı, ışıkların yandığı, sinilerin kurulduğu ve yarasaların mahzenlerden çıkıp uçtuğu o tesirli ve titrek saat değildir.

Yeni saat, Müslüman akşamının hüznünlü ve şaşaalı dakikasını dağıttığı gibi, yirmi dört saatlik yabancı "gün"ün getirdiği geçim şekli de bizi fecir âleminden uzak bıraktı.

Fecir saati, Müslüman için rüyasız bir uykunun sonu ve yıkanma, ibadet, neşe ve ümidin başlangıcıdır.

Müslüman yüzü, kuş sesleri ve çiçek kokuları gibi fecrin en güzel tecellilerindedir.

Şimdi heyhat, eski "saat"le beraber akşam da fecir de bitti. Birçoklarımız için fecir, artık gecedir.

Artık geç uyanıyoruz.

Artık fecri, yalnız kümeslerimizdeki dargın ve mağrur horozlara bıraktık.

Şimdi Müslüman evindeki saat, başka bir âlemin vakitlerini gösterir gibi.

Çölde yolunu şaşırانlar gibi biz şimdi zaman içinde kaybolmuş kimseleriz.²⁵⁷

Yaşamayan bilmez derler. Gözünü yaban vakitlerde açanlar nerden bilecek Müslüman vaktinin kıymetini, nasıl duyacak hasretini?

Ramazan ayının en büyük iyiliği işte bu kaybı, Müslüman vaktini, tüm güzellikleriyle hatırlatması ve güne, gündeme getirmesidir. “Müslüman vaktine hicret”in bereketini göstermesidir.

Hoş geldin on bir ayın iyilik sultanı.

Müslüman vaktini tanıttın, dirilttin içimizde.

Müslüman vaktinin bayramla bittiğini de...

Yaşadığımız sürece bekleyeceğiz her sene hasretle seni

Beklediğimiz, özlediğimiz gibi “Müslüman vakti”ni.

Ödül Günü: Bayram

Hadisçi Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebir*'inde naklettiği bir rivayette Ramazan Bayramı için “O ödül günüdür. Bugün gökyüzünde de ödül günü (yevmü'l-câize) diye isimlendirilir.” denilmektedir. Bu müjdenin bayram namazından çıkanlara melekler tarafından verildiğine de dikkat çekilmektedir.²⁵⁸

Özellikle Ramazan Bayramı'nda, bayram coşkusu ve sevincinin daha derinden daha yaygın şekilde hissedilip topluca ve

257 Ahmed Haşim, *Gurebâhâne-i Laklakan*, haz. Mehmet Kaplan (İstanbul: MEB Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No: 17, 1969).

258 bk. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 201.

toplumca yaşandığı açık bir gerçektir. Bu olgu, Ramazan'da yapılan yoğun kulluk görevlerinin ve iyilik faaliyetlerinin manevi karşılıklarına/ödüllere kavuşma sevinci ve mutluluğudur.²⁵⁹

Dinî bir terim olarak iman ve amel-i salih karşılığı müminlere verilecek ödül²⁶⁰ anlamındadır.

عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَلَهُمْ يَوْمَانِ
يَلْعَبُونَ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَقَالَ : إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدْ أَبَدَلَكُمْ بِهِمَا
خَيْرًا مِنْهُمَا يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ النَّحْرِ

Hadimü'n-Nebî Enes İbni Mâlik *radiye anhu'l-Bârî* diyor ki Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'yi teşrif buyurdıkları zaman, Medinelilerin Cahiliye Dönemi'nde oyunlar oynadıkları iki bayramı vardı. Bunu görünce Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

“Allah tebâreke ve teâlâ size (bu) iki bayrama karşılık daha hayırlılarını, Ramazan ve Kurban Bayramlarını verdi.”²⁶¹

Müslüman'ın temel vasfı Allah'a kul olmak'tır. İslam, insana Allah'a kul olma yolunda yardımcı olacak bütün tedbirleri getirmiştir. Onun yaratılıştan sahip olduğu özelliklerini dikkate alarak “hidayet”i bulması ve hidayet üzere devam etmesi için en tabii ve fitri yani insan yaratılışıyla uyumlu ve uygulanabilir tekliflerde bulunmuş ve itidal çizgisinden ayrılmadan onları gerçekleştirmesini istemiştir.

İnsan iki hâlde yani sevinç ve sürur, üzüntü ve keder hâllerinde bu kulluk ve itidal çizgisinden uzaklaşma tehlikesiyle karşı

259 Sözlükte, ücret, mükâfat, ödül, karşılık demek olan *ecr*, ayrıca çehiz ve mehir anlamında da kullanılır.

260 bk. Ankebût, 29/58.

261 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 103,178, 235, 250; Nesâî, İdeyn, I. Ayrıca bk. A. Naim, *Tecrid Tercemesi*, III, 157.

karşıya kalır. Her iki hâlde de kulluk çizgisi'nin kaybolmaması İslam'ın öngördüğü ana hedef olmaktadır.

Hadis-i şerif, İslam'ın gerçekleri asla inkâr etmediğini, ıslaha ihtiyaç duyulan noktalarını ıslah ettiğini göstermektedir. Beşerî ihtiyaçları kulluk çizgisine en uygun şekilde karşılamanın yollarını göstermek İslam'ın temel karakteri olan ıslahatçılığının gereğidir. İslam'ın beşerî konulara yaklaşımı devrimci değil ıslahatçı yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, inkâra değil, onarım ve yönlendirmeye dayanır. Buna eğitici tavrı demek de mümkündür. Esasen Sevgili Peygamberimiz kendisinin lanetçi değil, davetçi ve muallim olduğunu açıkca beyan buyurmuştur.²⁶²

Bayram ile ilgili nassların hadis kitaplarımızın ibadet bölümlerinde bayram namazı konusunda yer almış olması bu kulluk çizgisi ve çerçevesini göstermektedir. Sünnetteki uygulama da aynı şekilde kulluğun sevinç üzüntü hâllerinde asla unutulmaması gerektiğini hatırlatıcı biçimde şekillenmiş bulunmaktadır.

Hicretin ikinci yılı Şaban ayında oruç farz kılınmıştır. O sene Ramazan'ında oruç tutulmuş ve bayram yapılmıştır. Demektir ki bayramların tespiti ve yaşanması hicri ikinci yılı Ramazan Bayramı'yla başlamıştır.

İslam'da bayram, bayram namazı ile başlar. Yani Müslüman'ın -her şeyi gibi- bayramı da kulluk temeli üzerinde yoğunlaşır ve o çizgiyi takip eder.

Bayram namazına -yürümeye gücü yetenler için- yürüyerek gitmek sünnettir. Câbir İbni Abdillâh radiyallahu anh'ın bildirdiğine göre Nebiyyi Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bayram namazı için namazgâha giderken ve dönerken başka başka yollar seçerdi.²⁶³

262 Müslim, Birr, 87. Ayrıca bk. İbn Mâce, Mukaddime, 17.

263 Buhârî, İdeyn, 24.

Bayram namazına giderken Allahu ekber diye tekbir getirilir. Ebû Hüreyre radiyallahu anh'den nakledildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “*Bayramlarınızı tekbir getirmek suretiyle şenlendirin, süsleyin!*” buyurmuştur.²⁶⁴ Ayrıca Hz. Peygamber, Ramazan Bayramı'nda namaza çıkmazdan önce mutlaka tek olarak (bir, üç, beş gibi) birkaç hurma yedi.²⁶⁵ Kurban Bayramı'nda ise namazdan dönmedikçe bir şey yemezdi. Beyhakî'nin rivayetinde kurbanın karaciğerinden yediği bilgisi bulunmaktadır.

Mevsim müsait olduğu yani yağmur kar olmadığı takdirde bayram namazını sahrada, namazgâhta kılmak, mescidde kılmaktan efdaldır. Mescid-i Nebevî, Mescid-i Haram hariç bütün mescidlerden faziletli iken Hz. Peygamber bayram namazlarını hep namazgâhta kıldırıştır.

Müslümanların senede iki bayramı vardır. Bu bayramlarda Müslümanlar, kadını, erkeği, çocuğu ile hep beraber Allah'a yönelirler, aynı şeyleri yapıp aynı kelimeleri söylemekte birleşirler. Bir imamın arkasında namaz kılar, tekbir-tehlil getirir, içten dualar ederler. Allah'ın kendilerine verdiklerine birlikte sevinirler.

Hz. Peygamber, hiçbir istisna yapmadan kadınların da bayram namazına çıkmalarını emretmiştir. Hatta elbisesi olmayan hanımların komşularından emanet elbise alarak gelmelerini tavsiye etmiştir. Dahası, namaza mani özürlü bulunan hanımların bile namazgâha çıkmalarını emretmiş ve “*Hayr'a ve Müslümanların dualarına iştirak etsinler.*” buyurmuştur.²⁶⁶

Bayramda silah taşınmaz. “*Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bayram günü silahla dolaşmayı yasakladı.*”²⁶⁷ Düşman korkusu olmadıkça ve dikkatsizlik sebebiyle başkalarına zarar verme

264 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 197.

265 Buhârî, *İdeyn*, 4; Mâlik, *Muvatta'*, *İdeyn*, 6.

266 bk. Buhârî, *İdeyn*, 20; Müslim, *İdeyn*, 12.

267 Abdürrezzâk, *Musanef*, III, 289.

ihtimalinden dolayı silah taşınması yasaklanmıştır. Eğer düşman saldırısından endişe ediliyorsa, silah taşınabilir.

Bayramda yeni-temiz elbise giyilir. Abdullah İbni Abbas *radıyallâhu anhümâ*, “Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bayram günleri kırmızı bir kaftan giyerdi.” demektedir.²⁶⁸ Bayramlık elbiseler bayram günü sabah namazına giderken giyilir. İbni Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde [II,163], sahabilerin bayram günü sabah namazını bayramlık elbiseleri ile kıldıkları anlatılmaktadır. Namaza çıkmazdan önce yıkanmanın sünnet olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.²⁶⁹

Bayramda sevinçli görünmek (*ızhâr-ı meserret*) dinin şeâirinden yani İslam'ın belirleyici özelliklerindedir. Bundan kaçınmak, hele hele bayramı bir takım nefsi isteklerin gerçekleştirilmesi için fırsat olarak kullanmak, deniz sahillerinde, turistik gezilerde geçirmek, toplumdaki kopmak bu dîni gereğe riayet etmemek demektir. Bayram, toplumdaki kopma, yalnız kalma anlamında tatil değildir. Din kardeşleriyle birlikte sevinme, onlarla bütünleşme fırsattır. İçinde masiyet bulunmayan, günaha vesile olmayan oyunlar ve seviyeli eğlenceler ile sevincini ızhâr etme günüdür. Def çalarak oynayan iki kızcağızı gören Hz. Ebû Bekir, “Resûlullah'ın evinde şeytan düdüğü, hem de bayram gününde?” diye müdahalede bulunmak isteyince Sevgili Peygamberimiz: “*Ey Ebû Bekir, her toplumun bir bayramı, sevinç günü vardır, bu da bizim bayramımızdır (dokunma)!*” buyurmuş, meşru eğlencenin Müslümanların da hakkı olduğunu duyurmuştur.²⁷⁰

Hiz. Peygamber, bayram sevincini ashabıyla paylaşmaktan, onları sevindirmekten hoşlanırdı.

İslam'da bayramlar, toplumun tümüyle sevinmesini sağlayıcı sosyo-ekonomik tedbirleri bünyesinde taşımaktadır. Ramazan

268 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 198.

269 bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 308-310.

270 bk. Müslim, *İdeyn*, 16.

Bayramı'ndan önce verilen zekât, bağış ve yardımlar ve özellikle bayram namazından önce verilmesi gerekli fitır sadakası(fitre); Kurban Bayramı'nda ise kurban etlerinin üçte ikisinin fakir ve eşe dosta dağıtılma tavsiyesi, karşılıklı ziyaretler sebebiyle toplumca ve topluca sevinme imkânları ve zeminidir. Toplumun belli ve sınırlı kesimlerinin sevinmesine yönelik anlayış ve uygulamalar aslâ dinimizce tasvip ve tavsiye edilmemektedir. Bayram, toplumca yaşandığı ölçüde bayramdır. Bu sebeple bayramların bu toplu huzur ve sevinç günleri şeklinde kutlanmasına herkesin katkıda bulunması gerekmektedir.

Bayramda hediyeleşmek ve tebrikleşmek bir başka güzelliiktir. Hediyeleşmek sevgi ve muhabbet bağlarını kuvvetlendirir. Ancak, bu konuda gösterişe kaçmak suretiyle insanları zor durumda bırakmamaya da dikkat etmek gerekir. Bayram ziyareti ve hediyeleri aileler için ekonomik sıkıntılara vesile olmamalıdır. Herkes kendi imkânı ölçüsünde hediyeler vermelidir. Aksi hâlde bayramdan kaçma, toplumdaki uzaklaşma başlar. Bu ise bayramın teşriindeki hikmet ve amaca ters düşer. Ayrıca bayram ziyaretleri ve ikramlarında da meşru sınırlara dikkat edilmelidir. Kaş yapayım derken göz çıkarmamak gerekir.

Netice olarak bayram günleri sınırlı, kayıtlı, meseleli, ilkeli kulluk ve toplu sevinç günleridir. Müslümanlar böylesi günlerde de inanç esaslarının gereklerine son derece saygılı davranma sorumluluğundadırlar.

İlahi ikram günü demek olan bayramlarda topluca ve toplumca sevincimizi arttırmak, hadisimizin “daha hayırlı” diye tanıttığı bu güzel günlerimizin hayrından ve iyiliğinden daha büyük ölçüde yararlanmak olacaktır.

“İyilik Ayı Ramazan” tanımı, son tahlilde bayram mutluluğu demektir.

SONUÇ

KIRK CÜMLEDE İYİ MÜSLÜMAN

“İyilik Ayı Ramazan” ile ilgili bu çalışmanın sonunda kırk cümle ile iyi Müslüman’ı tanımlamak, eskilerin “fezleke” dedikleri öz, özet bir sunum olarak uygun olacaktır. Umarım bu liste, “İyilik Ayı Ramazan” çalışmasının iz bırakan bir sonucu olur.

1. **İyi Müslüman**, Allah’ın emrettiği, Hz. Peygamber’in yetiştirmek için gayret gösterdiği insandır.

2. **İyi Müslüman**, halkımızın ifadesiyle “göğsü imanlı, ağzı besmeleli ve Kur’anlı” olandır.

3. **İyi Müslüman**, bütün işlerini has bir niyetle, Allah için yapabildir.

4. **İyi Müslüman**, derin bir sorumluluk duygusu ve bilinci içinde yaşamayı ilke edinen ve bunu başarmak için içtenlikle didinendir.

5. **İyi Müslüman**, düşünceleri, duyguları ve davranışlarıyla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in öğretti ve uygulamalarına tam bir teslimiyetle bağlı olandır.

6. **İyi Müslüman**, salt kişisel kanaatlerle hareket edilmesi hâlinde büyük felâketlerin kaçınılmaz olabileceğini; vahyi önceleyen bir düşünce ile hareket edilmesi hâlinde ise bu tür felâketlerden uzak kalınacağını bilendir.

7. **İyi Müslüman**, Kitap ve sünnete göre Müslüman olandır.

8. **İyi Müslüman**, “Dindar olmanın sıhhat şartı sünnettir.” inancına sahip olandır

9. **İyi Müslüman**, bidat ve hurafeden uzak bir anlayış ve hayatın sahibidir. Dindarlık sanarak hurafe ve batıl inanışlara sarılmanın yanlış kapı çalmak ve aldanmak olduğunu bilendir.

10. **İyi Müslüman**, Allah'a kul olmayı en büyük şeref bilen ve derinlikli dindar olma gayreti içinde olan kişidir.

11. **İyi Müslüman**, maddi ve manevi ilerlemenin ve iyileşmenin güzel amel ve kulluktan başka geçerli bir yolu olmadığını kabul edendir.

12. **İyi Müslüman**, Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, peygamber olarak Muhammed'den razı olan ve bu rıza çerçevesine sadık kalabildir.

13. **İyi Müslüman**, "*Hepiniz Allah'a giden doğru yolu tutun ve O'ndan bağışlanma dileyin...*"²⁷¹ ayetindeki istikamet çağrısına uyandır.

14. **İyi Müslüman**, güzel ahlaklı olandır. Çünkü ahlaksızın iyiliği, Müslüman da olsa büyük bir yalandır.

15. **İyi Müslüman**, dünya ve âhiret mutluluğunun ancak İslam ile elde edilebileceğini bilen ve ona göre yaşayandır.

16. **İyi Müslüman**, bütün Müslümanları/ümmei kucaklayan bir gönül duyarlılığına sahip olandır.

17. **İyi Müslüman**, iyilikleri paylaşan, hayır işlerine -gücü ölçüsünde- koşandır.

18. **İyi Müslüman**, öteki Müslümanlara eliyle ve diliyle zarar vermemeyi genel bir iyilik tavrı olarak benimseyendir.

19. **İyi Müslüman**, özellikle diline, eline ve beline sahip çıkandır.

20. **İyi Müslüman**, tüm Müslümanları kardeş bilendir.

21. **İyi Müslüman**, din kardeşliğini öncelikle ve ihvan-ı İslam olma fikrine ve uygulamasına sahip çıkandır.

22. **İyi Müslüman**, soyunu-sopunu/nesebini öne çıkararak değil, âhiretteki hesapta işe yarayacak güzel ameller işlemek

derdinde olan, özellikle kulluk yoğun mevsimleri bu yönde değerlendirmeye gayret edendir.

23. **İyi Müslüman**, gerçeğin olduğu gibi ortaya konulması, savunulması ve yaygınlaştırılması için çalışan ve bunun bir bedeli olacaksa onu da üstlenmekten kaçınmayandır.

24. **İyi Müslüman**, hak yanlısı olarak hayatını sürdürmeyi günün cihadı bilendir.

25. **İyi Müslüman**, “Gerçek mümin bir yılan deliğinden iki kere ısınmaz.” uyanıklığına ve dikkatine sahip olandır.

26. **İyi Müslüman**, “içine sinmeyen” veya “içinin ısınmadığı” konulardan uzak kalandır.

27. **İyi Müslüman**, iyileri dost edinen ve iyilerce dost edilen kimsedir.

28. **İyi Müslüman**, Allah’ın selamını kimseden esirgemeyen Müslüman’dır.

29. **İyi Müslüman**, boş şeylerle ne söz ne fiil ne de fikir olarak vakit geçirmeyendir.

30. **İyi Müslüman**, hayatını korku ve ümit arasında (beyne’l-havf ve’r-recâ) yaşayandır.

31. **İyi Müslüman**, buhranlı zamanların, büyük mefkûreler için en uygun yayılma anları olduğunu bilen ve ümitsizliğe düşmeyendir.

32. **İyi Müslüman**, kendinden beklenenleri yerine getirmenin, kendi eksikliğini tamamlamanın derdinde olandır.

33. **İyi Müslüman**, laf ve iddia ile avunmayıp yaptıklarıyla iyiliğini ortaya koyardır.

34. **İyi Müslüman**, dünyaya ve insanların imkânlarına karşı -olabildiğince- gözü ve gönlü tok davranandır. Doyumsuzluğa ve dünyevileşmeye gücü yettiğince direnç gösterendir.

35. **İyi Müslüman**, kendi hatasını derhâl düzeltmenin peşinde olandır.

36. **İyi Müslüman**, kötülüğe iyilikle karşılık verebilendir.

37. **İyi Müslüman**, “İyiler elbette nimet içindedirler. Koltukları üzerinde oturup bakarlar. Yüzlerinden nimetin sevinç ve parlaltsını sezersin. Onlara, mühürlü, halis bir şaraptan içirilir ki sonu misktir. (İçildikten sonra misk gibi kokar) İşte yanşanlar bunun için yanşırlar!”²⁷² ayetinde bildirilen yanşın yanşımacısıdır.

38. **İyi Müslüman**, iyiliği fert planından kurum planına, hatta toplum planına çıkarmayı amaç edinen ve bunun için gücü yettiğince çalışandır.

39. **İyi Müslüman**, zamanını “Müslüman vakti, iyilik vakti” olarak değerlendirebilendir.

40. **İyi Müslüman**, Müslümanlığa göre dindar olan, dini, dinde olduğu gibi yaşayandır.

Davamızın sonu âlemlerin Rabbi Allah’a hamdetmektir.

272 Mutaffifin, 83/22-26.

KAYNAKLAR

- Abdürrezâk. *Musannef*. I-X. Beyrut: 1970.
- Aclûnî. *Keşfü'l-hafâ*. I-II. Beyrut: 1351.
- Ahmed Naim-Kamil Miras. *Tecrid Tercemesi*. I-XII. Ankara: 1960.
- Akseki, Ahmed Hamdi. *Ve'l-asri Suresinin Tefsiri*. İstanbul: 1928.
- Ali el-Kârî. *Mirkâtü'l-mefâtih*. I-X. Beyrut: 1992.
- Beğavî. *Şerhu's-sünne*. I-XVI. Beyrut: 1983.
- Beyhakî, Şuabü'l-îmân. I-X. Beyrut: 1990.
- Beyhakî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. I-X. Haydarabad: 1344.
- Beyhakî. *Fezâilü'l-evkât*. Mekke: 1410.
- Çakan, İ. L. "Kur'an-ı Kerim'in Âyetlerle Tanımı". *Kur'an-ı Kerim'den Tespitler Müminlere Diriliş Çağrısı*. İstanbul: 2023.
- Deylemî. *Müsnedü'l-Firdevs*. I-X. Beyrut: 1406/1986.
- DİA. muhtelif maddeler.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî. *Müsned*. Haydarabad: 1321.
- Fahreddin er-Râzî. *Mefâtihu'l-gayb*. Kahire: 1938.
- Hâkim. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. I-IV. Beyrut: ts.
- Haşim, Ahmed. *Gurebâhâne-i Laklakan*. haz. Mehmet Kaplan. İstanbul: 1969.
- Heyet. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: 2006.
- Heyet. *Kur'an Yolu*. I-V. Ankara: 2007.
- Heysemî. *Mecmeu'z-zevâid*. I- X. Beyrut: ts.
- İbn Ebî Şeybe. *Musannef*. I-XV. Bombay: 1386.
- İbn Hacer. *Fethu'l-bârî*. I-XIII. Beyrut: 1379.
- İbn Huzeyme. *Sahih*. thk. M.M. Azamî. Beyrut: 1975.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdü'l-Meâd fi hedyi hayri'l-'ibâd*. I-IV. Kahire: 1347.
- İbn Melek. *Mebâriku'l-Ezhâr*. İstanbul: 1287.
- İbn Receb el-Hanbeli. *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*. Kahire: 1973.
- İbn Sa'd. *Tabakât*. I-XI. İstanbul: 2014.

İbnü's-Salâh. *Ulûmü'l-hadis*. Kahire: 1975.

Kandemir vd. *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*. I-II. İstanbul: 2010.

Kandemir-Çakan-Küçük. *Riyâzü's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*. I-VIII. İstanbul: 1997.

Köksal. *İslâm Tarihi* (Medine Devri).

Kurtubî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. I-XX. Kahire: 1967.

Kuşeyrî *Risâlesi*. trc. S. Uludağ. İstanbul: 1981.

M. Akif. *Safahat*. İstanbul: 2006.

M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. I-IX. İstanbul: 1962.

Mübârekfûrî. *Tuhfetü'l-ahvezî*. I-X. Beyrut: ts.

Münâvî. *Feyzu'l-kadîr*. I-VI. Beyrut: ts.

Münzirî. *et-Tergîb ve't-terhîb*. Beyrut: 1968.

Ömer Hilmi. *İthâfû'l-ahlâf fi ahkâmi'l-evkaf*. İstanbul: 1307.

Râmehürmüzî. *Kitâbü'l-emsâli'l-hadis*. Bombay: 1983.

Sâ'âtî. *Fethu'r-rabbânî*. I-XVI. Kahire: 135.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî. *Hüccetullâhi'l-bâliğa*. trc. M. Erdoğan.

Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. I-XI. Riyad: 1981-1986.

Taberânî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. I-XXV. Beyrut: 1984.

Teşîru İbn Kesir. I-VII. Beyrut: 1966.

Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. I-XXV. Beyrut: 1981-1984.